

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2018

XVII. ÉVFOLYAM 9. (162.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszai Hajnal,
Varga Gábor fõmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér
12., emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítón és a Művészet rovatban KERESKES GYÖNGYI alkotásai láthatók

KERESKES GYÖNGYI: *Írisz*

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

Irodalom	3	SZŰCS LÁSZLÓ Tűzről most egy szót sem	Művészet	30	TÓTH ÁGNES Az Ullmann-palota és királynője (<i>próza</i>)
	4	FÁBIÁN JUDIT Apám, Fábián Sándor (<i>próza</i>)		34	KESERŰ KATALIN Gesztusokban és színharmóniában lakozó szeretet – Kerekes Gyöngyi művészetéről
	10	ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON (Az égkéek keresése) – Egy Kedei Zoltán-kép hátára; (Vers, amelyben Mózes a mások tulajdonán töpreng); (Az ember és a hal); (Vers, amelyben Mózes egyedül marad) (<i>vers</i>)		48	LAKATOS FLEISZ KATALIN Szilánkok
	13	CSONTOS MÁRTA Naplójegyzetek – Tóth Éva soraira; Esőisten találkozik Poszeidónnal; Filozopter monológ (<i>vers</i>)		51	PÉTER I. ZOLTÁN Lojanek János, Nagyvárad fotográfusa
	16	TÁMBA RENÁTÓ A játék vége; Színigyakorlatok; Mi van a szívedben (<i>próza</i>)	Kultúra	56	TÓTH HAJNAL Tartalommal töltik meg a tereket – 220 éves a váradi magyar hivatásos színjátszás
	19	BAKA L. PATRIK Vasmagány; Amelyben zoknikról szó nem esik; Philippiáda; Eredők; Mindenütt... (<i>vers</i>)		62	TÓTH HAJNAL PART – időtlen és ideiglenes között – Új találkozópont természetművészeknek
	23	GULISIO TÍMEA A penész; A ragtapasz; A szerelmes levél (<i>próza</i>)	Társadalom	69	ALFÖLDI IMRE Tejfoggal kőbe (9.) – Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Kritika

Hubay 100

74
FRIED NOÉMI LÚJZA
Pályázni nehéz, de érdemes – Forrásteremtés lokális szemszögből

83
NAGY ORSOLYA
Megörökölt valóság – Kostyál Márk: Kojot

86
SZILÁGYI ALADÁR – SZŰCS LÁSZLÓ
A Nagyváradról hozott egyetemesség

93
LÁSZLÓFFY CSABA
Hubay Miklós itthon

94
SZILÁGYI ALADÁR
Az a bizonyos nagy füzet

95
SZŰCS LÁSZLÓ – TAVASZI HAJNAL
Amiben igazán magára lelt, az a szorongás – Beszélgetés Hubay Miklóssal a Horváth Imre-mítoszról

98
KÖRÖSSI P. JÓZSEF
Mindenkitől mindent olvasott

SZŰCS LÁSZLÓ Tűzről most egy szót sem

Egykori Pável utcai gyerekként különösen megérintett mindaz, ami augusztus 24-én este történt Nagyváradon. A hatvanas-hetvenes évek fordulóján fogalmam sem volt, kinek a nevét viseli az utca, amit mindig csak így, á-val emlegettünk, az első szótagot hangsúlyozva. Később, mikor már könyveket olvastam, *A Pál utcai fiúk* miatt volt valami varázslata Pável utcainak lenni... A táblán egyébként Severinului volt a neve, de ez soha nem zavart, feltehetően akkoriban ki sem tudtam mondani, a Pável olyan otthonos. Ha jól tudom, egy időben az átkosban hasonló vezetéknévű munkásmozgalmi hős miatt viselhette is az utca a görög-katolikus Mihai Pavel püspök nevét, amit még a magyar világban kapott. Bevallom, ötödik osztályos koromig fogalmam sem volt arról, hogy románok is élnek Váradon, a belvárosban inkább csak magyar szót lehetett hallani, a Pável utcában egészen biztosan. Azt is csak később értettem meg, hogy a környéken élő furcsa nevű családok magyarok is, meg zsidók is egyszerre. A legtöbbjük elköltözött egy messzi országba a hetvenes években. Furcsa mindmáig, hogy az egyik akkori ismerős, Pali bácsi ma bábfesztivál, Lajos pedig matematikaverseny névadója. Hozzánk csak kanasztázni jártak.

Az utca túlsó végén, ahol nap mint nap a Szent László térre érve balra fordultam a Körös utcai elemi iskola felé, egy nagyon szép épület állt a sarkon, kicsit titokzatos, kicsit szürke, nem oly színes-puccos homlokzattal, amilyen mostanság lett. Folyton sok gyerek jött ki-be a kapuján. Művészeti iskolának nevezték, mindenféle szakkörökre lehetett járni. Nekem ez kimaradt, szívesebben mentem vadgesztenyét gyűjteni a haverokkal, vagy tengericsutkával dobálózni a pincében.

Aztán pár év múltán, érettségi táján, Balázs Tibor barátom, az idősebb, bölcsebb Ady körös költő tanácsolta: járj rend-

szeresen könyvtárba, ezt az őrületet, ami itt van, csak sok olvasással lehet kibírni, készülni arra, ami ezután következik. A Pável utca és a Szent László tér (szinte elfelejtettem már, hogy a ma Unirii nevű főtér akkor Victoriei volt) sarkán már a megyei könyvtár működött a nyolcvanas évek közepén, s rendszeresebben akkor kezdtem előfordulni benne, amikor néhány Ady körü estünket ott tartottuk. Mind közül emlékeimbe leginkább az *Ars poetica* pályázat díjkiosztója égett bele. A díszterem zsúfolásig telt, s kezdés előtt valami fölösleges holmit lerakni egy szomszédos terembe nyitva belebotlottam a hangrögzítő apparátot éppen szerelgető szekusokba. Meglepett képet vágtunk egymásnak, de visszaköszöntek. Aztán már a kétezres években, néhány héttel a könyvtár kiköltöztetése előtt jártam utoljára a most súlyos károkat szenvedett görögkatolikus püspöki palotában. Ifj. Rimanóczy Kálmán hosszú évek óta üresen álló, kihasználatlan főtéri ékszerdobozában az összefogással megvalósuló felújítás után állítólag kulturális központ lesz, mondván: az épület minden váradié. Nagyvonalú, okos, bátor döntés az egyháztól, valósuljon is meg hamar, segítsen elfelejteni azokat a szörnyű lángokat.

FÁBIÁN JUDIT

Apám, Fábián Sándor*

Nagyon fázom, remegek június idusán. Éppen úgy, mint apám azon a június elsejei, szokatlanul forró napon, amikor végleg elhagyta otthonát.

Félve, vacogva botorkálnak elő emlékeim, melyek – kiborulásomtól tartva – jó pár hétig agykérgem legmélyén bujkáltak.

Reggel a tömbházamtól nem messze futó műút teherautóinak zajára ébredek. A zsongás, mint tudat-aktiváló gomb, tizedmásodpercek alatt a valóságba rendel, kegyetlenül zakatolja: „papa nincs már, papa nincs...”

Testem erőtlenül hallgatja, az emlékek pedig, mint strand-medencébe először lépő kisgyerekek, egyenként lopakodnak csukott szemhéjam alá. Megállíthatatlanul.

Felkelek, készítek egy „nesz”-t, nincs türelmem habosra kavarni. Hol van az a kellemesen kesernyés-édes habréteg, amit kamasz koromban kanalaztam le a kávémról?

Papa kavarta krémesre, türelmesen. Rituálénak számított a családi kávéivás, legalább két órát lustálkodtunk minden hétvégén, „Radzsit”, a barna tacsó-keverékünket a szobába engedve, aki előző este jól belakott a papa-főzte „bio-kajából”.

Kopott szőnyegem nézem, mintázatából furcsa tárgyak, alakok születnek, szememmel új színeket adok nekik. Akárcsak a felhőknek, amiket ceruzák híján retinámmal színezek. Épp úgy, mint amikor papával üres papírlapra firkáltunk behunyt szemmel, s utána mindenki kifestette, amit látni vél. Valós lények, tárgyak elme-kontúrban. Igazi remekművek születtek!

És a polc? Ott a rómi... és a póker-kártya. Papa anno pókerezett, de a „gatyáját is elvesztette” egyszer, így abbahagyta a játékot. Lányát azonban megtanította rá. Anyukám megrökönyödve vette észre, ahogy aprópénzben kezdünk játszani, anyai szigorral nyomban gyufaszálra cseréltette le a játék tétjét.

„Azért szereted annyira apádat, mert vele lehet léhaskodni...” – mondta sokszor komoly, szabályokhoz minden szinten ragaszkodó édesanyám.

De a römibe már ő is beszállt, papa kaján nevetéssel bosszantott bennünket, mert „kurva szerencséje” volt, és általában ő nyert.

FÁBIÁN JUDIT (1978, Nagyvárad) német–angol szakon végezte egyetemi tanulmányait. Versei és prózái váradi napilapban, egri irodalmi folyóiratban, antológiában jelentek meg. Önálló kötete: Edzés kábelén (Éden Művészeti Hálózat – Lícium-Art, 2015).

Kimerült vagyok. Szeretném megölelni. Talán életemben kétszer, háromszor sikerült. Nem tartott igényt rá, ő nem „piszi-puszival” és szavakkal szeretett. „Genetikai állományomból való vagy... persze, hogy szeretlek” – mondta sokszor, mikor kérdőre vontam, miért is nem mutatja ki szemmel láthatóan apai szeretetét.

Harmincegyedik születésnapomon a következő verssel lepett meg:

Van, ki agyagba...

Judit lányom 31. születésnapjára

*Simi-simogatás,
szeretet-mutatás
színjátszás szinten
sincs génjeimben.
Úgy szeretlek, hogy nem is látszik.
A kirakatba nálam más cikk
kerül: takart halom
aggodalom.
Persze, hogy észre sem vevődik,
Jutkám, Annám, ha elétek vetődik,
annyit mondtok: – Ez aztán semmi-kincs!
Hideg agyag, még színe sincs.
Ám aggodalmam sarából cserép
égethető, nem töri jég –
külcsín-mentes, de nagyidőkben ép.
Van, ki agyagba rejti a szívét.*

Kinézek az ablakon. Óriási a szél. Szeméttel, hulladékkal, papírral zsonglőrködik.

A nádtestű, tökéletes mérnöki pontossággal megszerkesztett papírsárkányt látom magam előtt, amit papa készített. Nádszálla a Körös partján tett szert, a többi „alkatrész” a ház körül került elő. Gyermekszemmel hatalmas titoknak számított, hogyan fog majd életre kelni.

Gondolatban is sokat foglalkoztatta a papírsárkány, több versében is fel-felbukkanó játékszer.

*„Mennykóstoló nádszálaim,
színes papírsárkányaim
mind elporladtatok.
Ő-nyarak, régi ősök: álmaim
emlékeztetnek rátok s itt-amott
a fecskeszárny-nyomok.*

* Fábián Judit költő írása édesapjáról, a 2018. június 17-én elhunyt költőről, Fábián Sándorról

*Mandi fiam, Jutka lányom
tartották madzag-kantáron
az egész széles kék eget.
Mert Isten szele szépen ráterelte
a papírsárkányt egy-egy égszeletre
s gyermeklelket is röptetett.”*

(Lélek-röptetés)

A nyolcvanas évek egyik szeles őszi napján eregettünk először sárkányt. A Körös-parton úszott egyre feljebb a tömbházak magasságát is megszégyenítve. Annyira felmerészkedett, hogy apró fekete muslicának látszott.

Papa át akarta adni nekem a zsineget, amin röptettük, de aztán megdolta magát: „Még te is felemelkedsz a levegőbe a huszonöt kilóddal, kereshetlek, a világűrben talállak meg, inkább tartom én!” – nevetett.

Nagyszerű kézügyessége volt, amit sajnós nem örököltem. Egész jó grafikákat készített szüleiről, testvéreiről. Féltestvérem szobájának falait pedig saját rajzaival díszítette. A rengeteg könyvünknek egyszerű deszkákból tákolt jó erős könyvespolcot. Ha pedig valamit nem tudott a ház körül megjavítani, dróttal keresett megoldást. Összetákolva is tartottak a dolgok, anyukám ilyenkor idegesen vette tudomásul a kivitelezést „drótos-tótnak” titulálva papát.

A papírsárkány a levegőben úszott ősszel, mi meg nyaranta a Sebes-Körös Szováta utcai részén. Nem tudtam úszni, de nem féltem a víztől. Úszógumival és mellettem papával biztonságban érezhettem magam.

Egyszer *Fáklyát* olvasott a parton, miközben jómagam bátran haladtam, csigalassúsággal bár, a folyó közepéig. Hirtelen sistergő zajra lettem figyelmes, az úszógumi szép lassan eresztetni kezdett. Hiába is kiabáltam volna, papa úgysem hallja meg. Kézzel-lábbal próbáltam minél hamarabb partközélbe jutni. Még mindig csak a Körös közepén lehettem. Észrevett... végre... kétségbeesetten ordítottam, hogy ereszt az úszógumim. Nem halotta, kérdőn széttárta karjait, hogy mi baj.

Végre hallótávolságba kerültünk. „Á, azt hittem baj van! – mondta nyugodt hangon. – Kiérsz, semmi gond, alig lehet ezen lék!” Segített partra evickélni. Nyugalmát látva elkapott a nevetés. Az úszógumi csak megpuhult, de tényleg nem eresztett le. Bármi gondom volt, lelki vagy testi, mindig biztonságot jelentett, ha Ő mondott véleményyt.

Amikor udvarolni kezdett valaki, rögtön megmutattam neki az illető fotóját. Arckifejezését fürkésztem, miközben a fényképet tanulmányozta. Körülbelül hetven százalékban eltalálta, milyen jellemű a férfiú: züllött, alkoholista, „nőies típus”, vagy esetleg mafla. Ha mégsem jött be neki, fejéhez vághattam, hogy miatta maradtam „vénlány”.

Önuralmát nem örököltem, ezért sem mentem orvosira. Már bányorvosi sztoriitól a hideg verejték öntött el. Higgadtan mesélte, hogyan

kezelte a különféle rémséges helyzeteket. Tudtam, megfontoltan, pánik nélkül végezte kötelességét.

Gyermekkoromban sok vendég jött hozzánk. Váradi és nem váradi írók, költők. Általában éjjeli bogarak. Kidolgoztam egy stratégiát, hogyan éreztessem velük, hogy tíz óra után távozni illik. Párnámmal, paplanommal végigvonultam a vendégszobán, néma tüntetés a zajos „pártok” ellen, szüleimnek szoltam, segítsenek ágyazni. Papa sok sör mellett eldumálgatott a vendégekkel, de védelmébe vett és lassan-lassan megszabadult az éjszakai látogatóktól.

A magányos sörözgetéseket jobban szerette. És persze a „kocsmahangulatot” is. Gyermekként nem értettem, hogy mi is a kocsmá varázsa. Lennie kell, ha ő mondja.

Akármerre mentem vele kiskoromban, mindig betévedtünk egy pubba, ahogy ma nevezik. Ivott egy sört, jómagam pedig egy limonádét. A felszolgáló hölgyek nagyon kedvesek voltak, úgy tűnt, papa mindenütt törzsvendég. Az üdítő fincsi lévén nem mindig meséltem el anyukámnak, hova is tettünk kitérőt. Észrevette ő úgyis papa vörös arcán a plusz „tankolást”.

Szalontára, szülővároskájába, a nyolcvanas években szinte kéthetente járt édesanyjához és húgához. Sokszor mentem vele. Az állomás mellett is „hangulatos” kocsmá állt. Megszerettem a helyet. Friss limonádét ittam mindig. Minden egyes látogatás először oda vezetett. „Persze, hogy kapsz frissítőt, csak anyádnak ne szólj, hogy beültünk valahova...” – mondta szarkasztikusan. Miután már Romániában is kapható lett bárhol a sör, kilencvenkilenc százalékban azt rendelt. Egyfajta önvédelem: az enyhe alkoholtartalmú, üdítő ital ne károsítsa kórosan máját.

A komló

*„a komló
sohasem bomló
sörnyugalom
teában undok
ám ha árpa-szesszel fogyasztod
léghabrugós
álmodtatós”*

Ki tudna ezek után egy jó sörnek ellenállni?

Ahogy az állandó átható konyhai szagtól megcsömörlik lassan-lassan a háziasszony, úgy utáltam meg gyermek-, illetve kamaszkoromban a kortárs verseket, az irodalmat úgy egészében. Naponta abba ütköztem a napaliban, vagy az ebédlőben a macskapisis kéziratok formájában.

Papa volt a *Kelet–Nyugat* versrovat-szerkesztője. Sok levelet nem válaszolt meg. Esetleg macskáink véleményezték őket „élő” pecséttel, melyik mennyit ér. Akkoriban nem volt net, valószínűleg sok leendő tehetség kalódott el a postai válaszút labirintusa miatt.

Huszonévesen hirtelen váratlan vers-ötletek kezdtek forogni fejemben. Igyekeztem formába önteni őket, mai szemmel nézve csapnivaló stilisztikával. Papa spontán reakciója: „kékharisnya akarsz lenni? Isten ments!”

A legélesebb kritikus volt, akit valaha is ismertem. Tetszetek neki gondolataim, de éreztette, még sokat kell tanulnom. Haragudtam rá, mert nyers volt, de rengeteget tanultam tőle, mi is a Vers fogalma.

Megmutatta megsárgult füzetét. Hogyan sajátította el Ő a verstant. Egyszerűbben, mint én a középiskolában. „Nem számít, közölnek-e tőled valahol vagy sem. Az anyanyelvet ápolod, őrzöd minden írásoddal. Mint kertész a virágot, úgy tartja életben minden egyes irodalmi mű az anyanyelvet. Írj! Ne légy lusta. Havi egy írással soha nem válsz irodalmárrá” – ismételte, látva, hogy elég ritkán ülök le írni.

Nyugdíjaztatása után depressziós lett. „Kell a pozitív stressz” – mondta mindig. Véleménye szerint addig van egyensúlyban valaki, amíg dolgozik. Alig tudtam kirángatni valahová évente egyszer.

Legutóbb Molnár Zsolt, általam és általa is nagy tehetségnek tartott költő könyvbemutatójára sikerült magammal vinnem. Meghökkenető gesztusnak voltam szemtanúja. Papa szeretett volna egy dedikált példányt. Zsolt sajnos nem tudta kézjegyével ellátni a kötetet. Ekkor papa a teremben lévő díszfenyőhöz lépett. Egyik ágát hirtelen mozdulattal letörte. „Ne, mit csinálsz?” – szóltam rá. Nem értettem, mi a szándéka.

Szó nélkül odament a kis gallyal a költőhöz. Megpusziltatta vele, majd a Zsolttól kapott kötet első oldalára helyezte a fenyőgallyat. „Köszönöm a dedikált példányt!” – mondta ifjú pályatársának.

Az utóbbi hónapokban gyermeki dicsekvéssel mesélte ismerőseinek, hogy ő biza már elmúlt kilencszázhatvan hónapos! Kimondani is sok szerint. A falinaptár minden egyes hónapja fölé, születésnap dátumát bekarikázva, odaírta aktuális korát – hónapok szerint. A 972-est már csak én tudtam bejegyezni.

A kétezres években a konyha sarokülőkéjén írta éjjelente versekkel tarkított naplóit. A naplókba soha nem nézhettem bele. Nem is lett volna etikus, de nem is engedte. Utolsó kötetének elkészítése előtt sokszor eljött hozzám füzetével és bediktálta frissebb verseit, legyenek majd leendő kötetében.

Megdöbbsentem, mennyire foglalkoztatta az elmúlásnak való kiszolgáltatottság. Szinte mindegyikben kötélranc a hit és a racionalitás porondja felett. Elismerte a Teremtőt, mint óriási „számítógépet”, ám a feltámadást orvosi racionalitása nem tudta elfogadni. Példa erre *Magánhorror* című verse.

„*Lelkem reászól kényúr-tudatomra:
»Meddig zársz önmagadba?
Ráció-lánc, nem hagysz röpiülni,
szív-szintról lendülni magasba.
Feszülő ráció,
sejtsor csak, szakadó,
a meszesedő, a lágyuló agyban...
Eljövendő helyed alatt van,
lent, lent a hantban.«*”

Sokszor mondta: „Hiszek a Teremtőben, de senki ne próbáljon arról meggyőzni, hogy az agyműködés leállta után van még valami. Csak por és hamu. Ne butáskodjatok, orvos voltam!”

Esténként, már nyugdíjasan, papi dicséretre méltó precizitással jegyzetelt a Bibliából. Végigolvasta becsülettel. Kései verseihez használt bibliai mottókat.

Ma találtam meg néhány gőztől megkínzott kartondarabot a konyha ülőkéjén. Miniszterív hiányában sokszor egy-egy lejárt naptárlap kartonjára írta gondolatait. Egyiken a következő áll:

„*A kételkedés nem bűn, uraim!
Isten sem hitt a sivatagban vándorlóknak,
Isten is kételkedett,
nem hatalmában:
a teremtettekben.
Mert nyűgölődtek.
Mannát szórt és forrást fakasztott,
s a zúgolódás fennmaradt.
Kételkedés után kiábrándulás.
Ad még nekünk Isten mannát?
Van ereje visszateremteni.
Hát kezdjünk új Ádám s Évával.*”

Zárójelben jegyzem meg édesanyám megdöbbsentő észrevételét a kórházi ágyon kómában fekvő férje minden egyes rezzenését követve. Amikor azt említette előtte egyebek mellett, hogy már nem sok idő és eljön Jézus, aki érte is meghalt, a már semmire nem reagáló papa szeme pár másodpercre bágyadtan felnyílt.

Anyukám nem szépít. Utálja a szappanoperákat. Biztosan tudom, így történt. Azt is tudom, papa „agyag-szívéből” Isten engedi majd, hogy színes, egyedi érzelem-kerámiákat készítsen.

Hisz végeredményben hitte a Teremtőt.

Meglátta a sáros, agyagos földben az Eget.

ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON (Az égbék keresése)

Egy Kedei Zoltán-kép hátára

*Ráborulna a fény a csónakunkra s az felborulna,
ha ott működnének a fizika törvényei, tehát a
súly az súly volna, s a gravitáció is megszarolna.*

*A hat folyók vizébe lángcsóvás Űstökös csapódna,
vizet égre loccsantva, ha működnének a fizika
törvényei ott, s hozna örömet a csobbanás, Mozartra
hivatkozva: lelki lángban lobogó szép Égi szikra.*

*Mennyei fürdővíz – mondanák, kik ott vannak épp, hinnének
a csodában, kiöblítenék mocskos szájukat, ének
röppenne szerteszét, kiáztatnák szutykos lábaikat,
kimosnák ruháikat s rebegnének hálaimákat.*

*Ő, ha látni lehetne az eget! Látni az eget – részeg
festők kikeverhetnek egy eddig ismeretlen kéket,
hasonlatosát az éghez, amely megtartaná a Nap
alatt csoszogó csónakunkat, mint az hat folyók habja,
ha a törvénytörések kijárnának közénk is a partra.*

*Ott ismét kirakodnánk mi is, a többiek, mint ravasz
vásárosok, vigyázva áruinkra, mint egy kiskamasz,
naphosszán kínálgatnánk megörökölt portékáinkat,
míg be nem csomagolja időnket végleg az esti zsolozsma.*

ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON
(1951, Csíkkarcfalva)
nyugalmazott egyetemi
docens, költő. A BBTE-n
szerzett bölcsészdipló-
mát és nyert el doktori
fokozatot. 1977-től
Marosvásárhelyen él.
Verseskötetei: **Mondom**
magamnak (1997),
Önszorgalmi jegyző-
könyv (MEK 2016), **Itt**
állok (MEK 2016).

(Vers, amelyben Mózes a mások tulajdonán töpreng)

*A táblákat,
a két kőtáblát időbe tellett teleírni,
figyelni fölfele és érthető nyelven rögzíteni,*

*tudomásul vétetni nem lesz könnyű,
gondolta, de rótta a betűk
rendjét, kötelességből,
az írástudó felelősségével.*

*Könyörtelenül bonyolult tudomásul venni,
hogy nem illet meg sem a szolgálóleány,
sem a járom,
sem semmi egyéb elkívánnivaló,
ami a te társadé,
és amit viselni épp olyan könyörtelenül bonyolult,
mintha a tied volna – mert ugye, ez volt az üzenet,
a parancs –,*

*ami épp úgy elkívánható,
mint az, ami a te társadé.
Isa.*

(Az ember és a hal)

Hommage à Raffaello da Urbino

*Akkoriban az eget nem szúrták szíven
másodpercek töredékei alatt a
berregő vasmadarak, a viaszszárnyak
nem hagyták az embert, hogy sebezze a kék
titokzatosságot, még nem szállt föl Vinci
Leonardo helikoptere, csak éhes
sirályok vijjogtak a simogató, langy
levegőárban, bús, meggyötört emberek*

*szomorkodtak tengerre szállva: hová tűnt
az ígéret, a jószág, a véráldozat.*

*Feneketlen a remény zsákja, azt hiszem.
Látják, nem moccan a háló, de maradnak
a vizeken. Miért nem szökik hálóbá
hal, hiszen a teremtő adott vizet és
halat, és adott türelmetlenséget és
türelmet, éhes ivadékok és gondot
is adott bőven. Van határ! Sok időre
nem rejtekezhettek a halak, mert a rút
várakozás elhamvasztja a gyertyát, és
sötétben könnyen belevész éhe csilla-
píthatatlan tarolásába az ember.*

(Vers, amelyben Mózes egyedül marad)

*Lefele jövet megbotlott egy kígyó testében Mózes,
estében valahogy légiesedtek, megkönnyebbedtek
a gránittáblák, így nem törettek össze, átváltoztak
láthatatlanba, ennek aztán az lett a hátránya, hogy
leérkezvén a sokaságba, ahol a hitetlenek
várták a csodaszó erejét, bokros, hangos szitkokkal
zúgolódtak, hogy miért nem látják a gránittáblákat,
a kézzelfogható bizonysgot, de most Mózes keze
oly üres volt, mint a kiszáradt tojás... A kézlendület
az ég felé mutatott, nem mondta el, hogy mi történt a
kőtáblákkal, de az üzenet itt van, itt a kebelben.*

*Csaló, hallatta hangját a tömeg. Össze is törhettek
volna a parancsolatok, de nem törtek össze. Lett a
kígyó a próba. Mózes, az önkéntes szimpla prókátor.*

Csontos Márta *Naplójegyzetek*

Tóth Éva soraira

*Hevertem füveden homokodon,
s most fekete tócsák felett ugrál
lelkem romlott habokon.
Trónfosztott lettem, hiába
ragyog a Nap, hiába olvad bennem
csonkig az ének; leszáradtak a füvek,
átfáztak az idővel küzdő eretnekek.
Csak a teliholdas mezők felett
köröznek tollvesztett seregélyek.
Fürödtem tengereidben, jártam
utaidat, vakmerő pille voltam
kivérzett tulipánok seregében,
álmomban fehér mécsvirágok
lobbantottak szikrát a gyűlölködő
szélben, utat világítottak az Égen.
Hazám... hadd váljak poroddá,
legyek röpirat megszentelt emléken,
legyek aranyrög a televényen.*

Esőisten találkozik Poszeidónnal

*Tengerbe merült ma az ég,
mogorva Poszeidón bosszút áll,
szigonyával játszani vágyik,
s nézi, hogyan folyik szét ujjai
között a megfakult napragyogás,
hogyan fürdenek a madarak a
felázott gyepen, s hogyan folyik
szét az idő a tetőcserepeken.*

Csontos Márta (1951, Győr) tanár, költő, író. **A Pázmány Péter Katolikus Egyetem** abszolvált PhD hallgatója. **Értekezésének témája Reményik Sándor költészete. Legújabb kötetei: A meggyújtott olajág (versek, 2010), Szerzők, múzsák, szenvedélyek (esszé, 2011), Egográfia 3. (aforizmák, 2012), A Sehol szélén (versek, 2014), Zónahatárok (versek, 2016, mind a Littera Nova gondozásában).**

*Szobám lámpafény-fehér
árnyékában remegnek a körvonalak,
valahogy veszélyben van ma a
totalitás, beleázik mellettem
a csöndbe a harang szava.
Én is könnyűnek találatok az
ólomálmos szürkeségben, s
távozni engedem az álomhajót
a mélység szennyezett vizein.*

*Nem látom arcom a víztükroön,
az ár nárciszaimat elsodorta,
tengerszint alá bukott a határ, -
így lettem önmagam kidasztottja.*

Filozopter monológ

*Talpam alatt az idő, már
kidolgozta a szökési tervet,
pedig egyfolytában a kedvébe
járok, hagyom, hogy csontjaimból
kiszívja a hegyeket építő mész-
követ, hagyom, hogy bőrömből kivehesse
a ragyogást, átadom neki szépségem
minden morzsáját, mert engedékeny
és rugalmas vagyok vele szemben,
s mert nem zavar annyira az átalakulás,
hogym ne tekintsem magam annak, mi vagyok,
Anyagba zárt Szellem – lázadó angyal –
ott állok a vártán, hogy küzdve küzdjek
a megsemmisülés ellen.*

*A Castingot követően ott sétálok majd
a végtelenített csendben, hóvirág lesz
kezemben a Nagy Találkozásakor, s ott
vár majd a végtelenített szünet, amit
követ egy fennkölt ünnepség, amikor
Isten mond felettem ítéletet*

*S ha nem mehetek át a túloldalra,
a nem tudás nem lesz más, mint
negatív megtapasztalás.*

*S akkor látni fogom, hogy az igazság csak
impresszió egy változó létezés képletébe zárva.*

TÁMBA RENÁTÓ

A játék vége

Szakadt farmernadrágban térdepelek a szőnyegen, a nagyszobában. Előttem legóból épült vár, most teszem rá a tornyokra a zászlókat és az embereket. Elképzelem, ahogy őrtállás közben néha pislognak egyet, egyik-másik elkáromkodja magát unalmában.

Anyám a konyhában cigizik, telefonál a munkatársával a tizenharmadik hónapról. Apa épp most ért haza, szalonnát hozott és fáradt munkásvicceket. Nem néz rá a legómra, nekem kell megmutatnom, és csak annyit mond, tegyem a polcra, felbukunk benne.

Akkor mit szóljanak a katonáim... hatan vannak, élükön egy vezér, életlen kard a kezükben, oroszlános pajzs a baljukban. Nincs sárkányom, se gonosz arcú ellenség, azt hihetnénk, nincs mitől tartaniuk. Mégis rájuk törhet a vész bármelyik pillanatban, ha például apa szánt szándékkal felrúgja a várat. Kitelik tőle, ha dühös rám vagy részeg.

Mit tehetnének... abban a pillanatban lemenekülnének a létrán a vas-kos, szürke falak mögé, még csak nem is sejtve, hogy éppen ott vár rájuk a vég. Tegyük fel, kijutnak, mielőtt még rájuk omlanak a szürke falak... csak egy-egy életlen kardjuk van: mivel védekezzenek odakint a sörszagú óriás ellen? Lovuk csak kettő, elmenekülni se tudnak, és különben sincs hová. Egyetlen menedékük a szobám.

Be is viszem őket, és felhelyezem a polcomra otthonukkal együtt. Rájuk zárom az üvegajtót. Nézem őket, és csak nézem: most már meg se mukkanak, még csak nem is pislognak. Most már ez sem több, csak egy legóvár, benne műanyag figurákkal. Apa hazaért, véget ért a játék.

TÁMBA RENÁTÓ (1987, Ózd) író, gyermekkor-kutató, fejlesztőpedagógus. Doktori értekezését 2016-ban védte meg a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programjában, az ebből készült könyv 2017-ben jelent meg Gyermekkor a vásznan kon címmel a Storming Brain Kiadónál. Verseit és kisprózáit az Eső, a Napút, a Partium, az Amúgy, a Vörös Postakocsi, a Várad és a Kalligram közölte.

szem, hogy én alig fogom a sajátom. De hiszen elég, ha épp, hogy hozzáérek, hogy a vizelet a megfelelő helyen távozzon. Sok férfi nem azért fog rá erősen, mert hasznos, hanem mert beléjük van programozva: „fogd meg, fiam, a faszod, nem vagy te buzi!”

Nekem nem volt apám, aki erre ráneveljen, a többi fiú az iskolában pedig nem érdekelt. Nem is lettem sosem a hétköznapi férfiközösségeinek valamirevaló tagja. Hiszen kultúránkban a férfi határozottan fogja a péniszét vizelet közben, ezzel éreztetve magát (és társaival), hogy egyáltalán, fog valamit. Ettől az érzéstől vezérelve aztán szert tesz nőre, munkára, társadalmi pozícióra, ami fölött szintén uralma van, de ez az uralom (a hozzá szükséges hitelességgel és önbizalommal együtt) azokból a társadalmi gyakorlatokból, színházi eszközökből táplálkozik, mint amilyen a farok megmarkolása vizeletürítés közben.

A férfi tehát sok mindent ural, de amit megszerez, az nem hozzá tartozik, hanem a karakteréhez, amit a társadalmilag legitimált dramaturgiai gyakorlatok révén kifejlesztett, s így aztán időközben hagyta elszorvadni lényé magvát: azt a valakit, aki számára a szabadság a fő és a boldogság, nem pedig a boldogulás, s előrébb való az „emberi”, mint a „társadalmi”. Szereppraktikái idővel felülírják benső énjét, útközben talán ki is üresedik, és nem lesz több szereptevékenységek és szerepcselekedetek láncolatánál.

Mindez igaz az összes férfira a vizeldében, arra is, aki épp most állt be mellém. Lehúzza a sliccét, durván megmarkolja, majd hirtelen... hirtelen elereszti. Szemét lehunyja, keze elernyed, és ereszti. Aztán dolga végeztével, mint aki úgy érzi, rajtakapták hanyagságán, mintha csak álmából riadna, visszacsomagolja a farkát nadrágjába, és sietős mozdulatokkal távozik.

Akárhogy is, hanyagsága ebben a pillanatban valahogy melegséggel tölt el; mintha csak egy barát lépett volna be a nyilvánosba. Valahogy rögtön be is indul nálam a folyamat; újra behunyom a szemem, s mit sem törődve a férfinyilvánosság kontrolljával, laza, gyengéd mozdulatokkal lebonyolítom a vizeletürítést. Pár mozdulattal kezet mosok, tenyerem farzsebembe törölöm, majd ajtót nyitok a külvilágra.

Valószínűleg itt is pont olyan embernek látszom, mint amilyennek a vécében: olyannak, aki nem gyakorol maga fölött uralmat, nem ölt magára társadalmi méretű szokásrendszert, ugyanakkor ez a meghatározatlanság mintha láthatatlanná tenne itt, a napfényes utcán. De ez számomra nem jelent gondot, mindaddig, amíg képes vagyok kitapintani, sőt, szüntelenül újratereíteni magam, körvonalakban, színfoltokban és mélységekben egyaránt, legfőképp az éjszakában, ahol az ember saját magával néz szembe. Az éjszakában nincsenek kapaszkodók, kibúvók, színházi kellékek – csak a sötétség van és jómagam. Ezért aztán a legtöbben, félve az eszköztelenségtől, nappali embernek gondolják magukat... de én, azt hiszem, sokkal inkább éjszakai ember vagyok. Ezért látom a nappalt valóban színpadnak.

Mi van a szívedben

Mint ezer tű nyilallása, olyan érzés volt, mikor megszorította a karom. Most meg csak ülünk a betegágyon egymás mellett; ő beszél hozzám, én csak nézek magam elé. Hirtelen szégyellem, hogy ezt kértem tőle, szégyellem, hogy el fogom árulni a nővéreknek, az anyukámnak, az ő anyjának. De már eldöntöttem.

Pedig nem is ártott nekem, csak annyit mondott, kis beszari. Engem ne sértegessen senki, gondoltam. Aztán megkértem rá, mutassa meg, milyen erős. Csak akkor hiszem el, hogy bivalyerős vagy, ha megszorítod a karom, mondtam. Egy kicsit húzódozott, majd, miután még hecceltem kicsit, csavarintott rajta párat. És most tessék, kék, zöld, lila. Ezt fogom megmutatni az anyunak.

Az a mocskos dagadék hogy elbánt velem, mondom majd neki, nézd, fáj, ha mozgatom. És szalad majd a nővérkékhez, azok meg majd ezt felelik: már tudunk róla, át is helyeztük azt a kölyköt, egyágyas szobában van, hogy mást már ne bánthasson. Anya majd helyesli, a Karcsi meg, így hívják, ott fog búslakodni magában egész álló nap. Meg is érdemli.

Hamar összeszedi magát, és majd ha kijön a kórházból, az iskolában fitogtatja az erejét. Rájön, hogy a többiek vevők a mutatványára, és onnantól kezdve egyre többet fogja csinálni, míg végül ez lesz a védjegye. Karcsi, az erőgép. Ez a címke elkíséri felnőttkorára is: erőszakos, könyörtelen ember válik belőle.

A fenébe, talán mégsem kellene megtennem. Nem kéne elmondanom senkinek. Ehelyett inkább kisebb szónoklatba kezdek: Figyelj, hülyeséget kértem tőled. Az erő nem számít. Az a fontos, hogy mi van a szívedben. Erre ő nagy, kerek szemekkel bámul rám, mint egy ufóra. Mi a szart akarsz ezzel, kérdi, majd hátba vereget, de olyan erővel, hogy mindjárt alkatrészeimre esem. Jól van, öcsi, látom, nemcsak beszari vagy, de lüke is, bőfögi az arcomba, majd olyat nevet, hogy belezeng az egész kórterem. Na jó, eldöntöttem. Bemószerolom ezt a mocskot.

BAKA L. PATRIK Vasmagány

*Levélhús. A törzsön: fogaskerekék.
A gőz fakad, az ágakból elő,
az avar, a moha rozsdapép,
döcög, pöfög, mint acélszív a testben,
zakatol előre a fémerdő-sereg.
Minek? Hová?
Körbe-körbe.
Életszínű, zöld
tisztást keres, de
veszett idea
már e mámor
– művészek az ágon –,
másolatot örökítő másolat
a való-vászon.
Az acélgyökerek a múlt
maradékát túrják,
pikkelyeiken küllő, tasak, nikkel-szamovár,
rendre fennakad, ám a minta nő,
s a rétegzett törmelék
több szférát sejtet már,
mint Trójáé előbb.
A vas ágak, holt kezek,
Ré, Wotan, Anansi felé nyúlnak,
végtelen panteont keres fel az imaerezet,
de a korom-paplan szakításain már
alig szivárog bármely isten is át.
Tüzet kéne rakni,
de a fém nem ég,
máglyát emberáldozatnak
– végtelen mély meredélyt.
Hol a vasfák álmai?
A törött fogaskerekék
botlásaiiban? A lelküik az
elszivárgó gőz-szellem?*

BAKA L. PATRIK (1991, Brunn, Csehország) író, költő, popkultúra-kutató, a révkomáromi Selye János Egyetem doktorjelöltje és a Szlovákiai Magyar Írók Társasága Választmányának tagja. Legutóbbi kötete 2016-ban jelent meg Függőhidak. Fejezetek a kortárs spekulatív fikció irodalmából címmel. A szlovákiai Révkomáromban és Százdon él.

*A vágyaik a rozsdá, a rétegek
mint a költőké a porszülő
bőrlebernyegek?*

*Inkább menetelni csak tovább,
el-el, előre, vissza,
a sosem látott Yggdrasil
felé, az életgyűrűk
epicentrumába,
amit soha nem láttak,
soha nem láthatunk,
s mely kereséstől a vasfákkal
rokonok vagyunk.
És holnap? Talán
a lét zenél, a vas fakad,
a burjánzó ágak
lángján pedig megannyi
borostyánfüzér- jégvirág
marad, vagy acél, bronz,
gőz és csend lesz
csak, s a vaserdő
mélyén Vén Halál
örökre
egymagad maradsz.*

Amelyben zoknikról szó nem esik

*Pamutvirágot ültettél a piramisomra.
Ez a törődés mint homokba kevert méz.
Ahogy benőtte, nem csak paplanhegy született,
de a múmiákra is divatos öltönyt szabott a gyökérrokkacéh.
Évezredes szájuk nyalánkra cuppant.*

Philippiáda

*Amikor a fogaskerekek fogai
nem fogódnak össze,
és a protézis állam
is csak álbiológia már,
a sejtek sorra könyvsorokká
állnak össze s vissza hangos
papírról olvashatnánk fel
mindezt – ha a szóközökkel
nem kéne úgy spórolni;
ha hozzájuk is kéne
duplabetűnyi tinta.
A hallgatás néha ér
annyit, mint a halogatás –
jobb ha egy év múlva
kopog a föld a deszkán,
mintha tegnap.
Küldjünk egy csákányt
a címadó Philipposnak, hadd
ássa alá a múlt kori csendet,
elvégre akad világ, 'hol
néhány lopott peruinak is
sikerült a Marson
újra-
indítani
az evolúciót.*

Eredők

*Mikrotörténetek. A kisváros
archetípusai meg az ítéletek,
a koponyákba belenövő ágak
szilánkjai egy-egy felmerülő kornak,
amiben az őseinkben mind ott
dobogtunk, az adogatott
narratíva ott van már, s
villanásaiban a hús is,*

*a szembeni ülésben kibomló boka,
a vállam is, a pánt fehér,
ahogy magzatpózba nősz a
szomszédban és itt is, a
hajad nő, a lábujjadat
mozgatod – akkor is biztos
összehúzkod őket, de leszállsz,
hűtlen vagy te is mint a
viharba szakadt karclevél.
Aztán csak a metszett jambusok
maradnak a sínek belső felén.*

Mindenütt...

*...repcemezők
a sínek mentén,
arany az egész és méz.
Jó lenne legyűrni
egy kis szigetre valót benne veled,
ahogy fordulunk és mozdulunk
egymásban, és a húsunk
virágporos is lesz. A nap meg
édes izzadtságcseppekből írna verset
a hátunkra, alkonyat előtt még.*

GULISIO TÍMEA A penész

Egy átlagos téli estén pillantották meg, mikor a kutya elveszett labdáját keresve az ágy mögé néztek. Egy fekete csík volt csupán a fehér falon.

– Penész! – mondta a fiú. – Pedig pár hete lefújtam, de most sokkal több van, mint akkor.

– Kiskoromban majdnem meghaltam egy penész okozta tüdőgyulladás-tól! Azonnal tüntesd el! Dörzsöld le ezzel!– utasította a lány, és a kezébe nyomott egy húszszázalékos ecettel átitatott mosogatószivacsot.

Ádám pólót kötött az arca elé, mert irtózik az ecetszagtól. Tünde már a penész gondolatától is tüsszögő rohamot kapott.

Hajnali egy óra lett, mire végeztek. A foltok eltűntek, csak a parkettán összegyűlt fekete tócsák emlékeztettek rájuk. Elégedetten tértek nyugovóra. Reggel Ádám felhívta falfestő ismerősét, adjon valami tanácsot az ügyben. Az illető páraelszívó berendezést javasolt, amit azon nyomban be is szereztek a közeli hipermarketben. A biztonság kedvéért a már száraz falra gombaölő szert fújtak.

– Bye-bye, penész! – mondták, és leültek egy-egy lekváros bukta és gyümölcstea mellé.

A lány iskolába és színjátszókörbe járt, a fiú belemerült a számítógépes játékok világába. Megfeledkeztek a penésZRől. Ám az hamarosan ismét hallatott magáról. Monkot, a flúgos nyomozót nézték az ágyon ülve, mikor ciripelésre lettek figyelmesek.

– Egy tücsök!

– Sok tücsök!

– Na de télen?

– Lehetetlen! – értettek egyet.

Elhúzták a franciaágyat. Ezernyi fekete csáp tekergett a falon. Azt hiték, a szemük káprázik a sok tévézéstől. Visszafeküdtek, de a villanyt égve hagyták. Másnap mindent úgy csináltak, ahogy eddig, pedig mindketten tudtak arról a bizonyos dologról. Nem beszéltek róla, de „véletlenül” kulcsra zárták a hálószoBa ajtáját. Mintha valamit bent akarnának tartani.

Teltek a napok, elmúlt egy hét, majd kettő. A ciripelés nem maradt abba, most már nappal sem hallgatott el. Földugóval aludtak. Addig ment ez így, mígnem valami nyálkás fröccsent Tünde arcára. A páraelszívó teteje a szoba túlsó végében hevert. A szőnyeget, az ágyat is fekete, kocsonyaszerű

GULISIO TÍMEA (1989, Marcali) költő, író, festő, audiovizuális előadó. 2017-től az Art’húr Gondola művészeti portál szerkesztője. Több kötete jelent meg. Festményeit csoportos és egyéni tárlatokon állította ki. Saját zenei projektje, a Tímea g-MOLL Productions egy experimentális zenei vállalkozás, amely ötvözi a kortárs komolyzenét az elektronikával.

cseppek borították. Úgy remegtek, mintha élnének. Sok ezernyi szemben csillant meg az értelem.

A lány sikoltott, mire a fiú fogott egy légycsapót, hogy azzal verje szét őket. Ám küzdelme inkább volt reménytelenül nevetséges, mint heroikus. A szemek ugráltak, akár a gumilabdák, és gúnyosan meredtek Ádámra. Tünde a mosdóba menekült. Amikor felhajtotta a vécéülőkét, kis híján elájult: a csészéből szurokszerű, bűzös lé spriccelt. A lány hálóingben rohant az utcára. Hideg volt, apró talpacskái kis híján a jeges aszfalthoz fagytak.

Néhány perc múlva a fiú is követte. Egy tuja tetejére ugrott a második emeletről. Bőre fekete nyomokat hagyott a hóban, mikor végiggördült a belső udvaron. A lány közelebb ment, de ösztönösen távolságot tartott tőle. Az utcai lámpák fényében egy erdei szörny tűnt fel.

– Mi történt veled? – ordította kétségbeesetten Tünde.

A rém szóra nyitotta a száját, de csak valami taplórecsegés távozott belőle. Ádám lágy baritonja helyett. Szakálla fenyőtőzeg, haja moha. Meztelen felsőteste fekete spórákkal pöttyözött, hasa puffadt és zöld, mint egy penészes zsemle. Szemei két kocsányon lógó gomba. Kicsit sem hasonlított szerelmére, mégis tudta, hogy ő az. Átölelte. A szörny felkapta, és rohant vele az erdőbe.

De sokszor kirándultak itt! Ádám itt tanította meg légpisztollyal lőni. Kisfilmet is forgattak errefelé. Mulatságos volt piros kabátban, vadászkalapban táncolni a fákkal és zombimozgással végigmasírozni a ligeten. Mindig erdő mellett szeretett volna lakni. Sokáig nem sikerült, panelről panelre költözött. Belemerült tennivalóiba, abba, hogy mindig mindenből a legjobbat, a legtöbb hasznot hozza ki. Ádám a környéken nőtt fel, közel a természethez. Ezért volt olyan nyugodt és hallgató, a vadak névtelen sejtése munkált benne.

Havas januári orkán rázta a fák csontvázait. A pár egy barlangban húzta meg magát, egy régi kegyhely maradványait használták bútorként. A fiú naponta háromszor a földbe fúrta magát, hogy vizet nyerjen. Várta a tavaszt. A lány szerelme testén nőtt gombából főzött levest, pörköltet. Így éltek boldogan hónapokig, családjuk halottnak hitte őket, nem tartoztak senkinek elszámolással. A bajok nyáron kezdődtek. Már három hete nem esett egy csepp eső sem. A fiú haldoklott a kiszáradástól. A lány éhezett.

– Menjünk haza! – mondta Tünde.

– Menj te, én már nem bírok – nyögte Ádám. – De kérlek, hozz vizet!

– Így lesz – ígerte a lány, és már indult is.

Beütötte a kapukódot, a főbejárat kinyílt. Ám kulcsa nem illett a zárba. Kopogott. Egy harminc körüli, magas, fekete hajú férfi nyitott ajtót. Láthatóan megdöbbenve a lány elhanyagoltsága.

– Hát te ki vagy, és mi történt veled? – kérdezte.

– Itt laktam, mielőtt... De mindent elmondok, csak kérlek, adj egy pohár vizet!

– Rendben, de gyere be, fürödj le! Készíték egy forró teát! – mondta a kedves idegen.

– Köszönöm, elfogadom, de aztán tényleg mennem kell. Várnak...

Jólesett neki a meleg zuhany, a rózsailatú tusfürdő. Elmerült a rég tapasztalt kényelemben. Sokáig időzött a vízben. Dávid tiszta, fehér törülközőt és egy kék fürdőköpenyt készített a kád mellé.

– Nagyon köszi, de tényleg nem maradhatok sokáig.

– Hova sietsz?

Csak hallgatott, már szinte el is felejtette. Ja, Ádám, de talán kibír még egy-két órát, míg beszélgetünk.

Elmesélte történetüket, csak azt hagyta ki, hogy szerelme növény-szörnnyé alakult. Így beszámolója alapján úgy tűnhetett, Ádám erőszakkal kényszerítette csövezésre. Annyira jó meleg és barátságos volt minden, hogy hazugságát maga is elhitte. Dávid jóképű volt, független, gátlástalan üzletembertípus. A teázás estébe nyúlt, sötétben meg már nem szívesen engedte ki az utcára a lányt... Így kezdődött kettejük története.

A mézesheteket Srí Lankán töltötték, és vettek egy nyaralót a Kanári-szigeteken. Viszonyuk amilyen ideálisnak indult, olyan unalmas és kiábrándító lett később. Dávid egyre többet dolgozott, még többet ivott és néha napokra kimaradt. Ősz végére nyilvánvalóvá vált, hogy van valakije. Mikor Tünde szóvá tette, Dávid megütötte. A lány vérző szájjal menekült el, még össze sem csomagolt.

(Három hónap múlva.) Fiatal pár turbékol egy frissen festett és tapétázott szobában. A férfi sármos, tipikus metroszexuális businessman. A nő feltöltött szájú, szőke cicababa, vastag keretes szemüveggel, afféle titkár-nő-típus. Macskájuk, Siva, fajtatiszta Maine Coon, felhúzható egérrel játszik. Az egér befut az ágy alá. Siva akárhogy is igyekszik, nem éri el szőrös mancsaival. Az éppen szerelmeskedő gazdái mellé huppan, és keserves nyávogással kéri őket, vegyék ki. Nagy nehezen rájönnek, mit akar, és elhúzzák az ágyat, az egyetlen, előző lakók után itt maradt bútordarabot. A látványtól hátrahőkölnek.

– Penész! – mondja a férfi. – Pedig pár hete lefújtam, de most sokkal több van, mint akkor.

A nő sikítana, de befogja a száját négy fekete kéz...

A ragtapasz

Csak mások vérét bírom, a sajátomat nem. Ezért, mikor múlt héten leesett a jobb kezem kisujjának körme, gyorsan ráragasztottam egy sebtapaszt. Ne is lássam, míg helyre nem jön. A biztonság kedvéért vettem még egy csomaggal. Cuki állatmintákat nyomtak rá, hogy elhitessék a gyerekekkel, semmiség az egész. Ahogy a gipszet is telifirkálják, mintha attól nem lenne ugyanolyan tragikus, hogy eltört a lába. „Katonadolog!” – mondta nagyanyám, mikor elestem. De én csak bögttem, és egy fa kirakós kockával kékre-zöldre vertem a térdét.

Szóval eltakartam a sebet, nem vagyok oda a nyers hús látványáért. A csirkecombot is csak sülvé, vastagra pirult rozmaringréteggel a tetején szeretem. Kivétel az út menti dögök, amiket, ha módom van rá, alaposan megszemlélek. Egyszer le is fotóztam, amint a halott galambot etetni próbálta a párja. Mire egy fazon „leelmebetegocsmánykurvázott”. Már megszoktam.

Napi kétszer zuhanyozok, ennyiszer nem cserélhetem a tapaszt, se perc alatt elfogyna. Próbáltam logikus érvekkel megmagyarázni magamnak, miért akarok minél kevesebbszer szembesülni vele.

A legapróbb koccanástól is óvom, eltartom a testemtől, mint egy nyomorék, vagy mint egy affektálós homoszexuális. Folyton átnedvesedik. Hiába vigyázok paradicsom-szeleteléskor és kézmosáskor. Nyirkosan tapad rám, akár egy hideg fürdőruha. Már most alig bírom elviselni, pedig még csak egy napja van rajtam. Barátom segít lecserélni, inkább, mint hisztirohamot kapjak. Másnap is elintézi. Harmadnap sikerül fél tizenegyig elszundítanom. Ármin fél órája mehetett el. Most mi lesz? Majd este. De nem. Annyira viszket. Fújom, mintha megégettem volna. Támad egy ötletem. A hajszárító hűvös levegő funkciója. Fél órán keresztül szárítózom, de a masina gyanúsán zörögni kezd. Lezárom, mielőtt felrobbanna.

Este elfeledkezem róla, megnézzük az *Alien* sokadik részét. Elég gyenge, de legalább nem valódi.

Szokásos sós ülőfürdőmben ázok, Apukámmal trécselek telefonon. Megcsap valami mocsáros bűz. Biztos a vízkivezető nyílásból jön. Amiből a kutya olyan jóízűeket lefetyel. Undorodva nézek bele. Száraz. Közelebb hajolok. Nem büdös. Jaj, ne! Nem merem megszagolni, mert tudom. Az ujjam. Vajon mi történne, ha sosem cserélnék kötést? Belenőne a húsba? Elfertőződne? Ez már nyilván megtörtént. Le kell vágni a karomat? Mivel írok, hegedülök? A többiről inkább ne is beszéljünk.

– Javul az ujjad? – kérdezi Ármin.

Mintha meg se hallanám.

– Mi van az ujjaddal? – ismétli meg hangosabban.

– Hagyj békén! – üvöltöm, berohanok a szobámba és belesüppedek Stephen King *A menekülő emberébe*.

Napokig ki se mozdulok. Felélem utolsó hagymakarika és mentatea készleteimet. Vécére is csak akkor megyek ki, amikor már nem bírom tovább. Becsukom az ablakokat, és füstölőt gyújtok, hogy ne érezzem.

Bekopog Ármin.

– Jössz velem boltba?

– Á, nem, nem vagyok jól.

– Hozzak valami gyógyszert?

– Á, nem kell, köszi.

– Bemehetek teregetni?

Kulcsra zárom szobám ajtaját. Minden erőmet összeszedve a kilincs alá tolom az asztalt. Érzem, hogy a seb rágja az ujjam. A kötés egyre kisebb és feketébb. Biztos elmérgesedett vagy elrákosodott. Ám egyre feljebb türemkedik, és már tudatom hasi pajzsát verdesi a tény, hogy egy szörnyeteg lakik a kötés alatt. Még kicsi, de egyre nagyobb lesz, megbénít, és lassan felfal. Vagy hirtelen pattan ki, mint egy ifjú isten, hogy megsokszorozza méretét, és egyben nyeljen le. Ezt nem engedhetem! Még nem hagytam elég nyomot a világban! Még nem rendelkeztem arról, kié legyen a kutya, a lakásom, a hangszereim, még nem jelentettem meg az összes könyvem! Mi mindent kell még megosztanom az emberiséggel! Ha én nem lennék, ki írna a vaginában lakó emberkékről és a penészes sajtot hányó pizzáról? Felbecsülhetetlen érték veszne el a süllyesztőben. Vajon hova kerül azok lelke, akiket a saját ujjuk öl meg? Az Ujjvilágba? Gennnyországba? Lelki szemeim előtt felrémlik a kegytárgybolt kirakatában látott gipszgyiccs. Alvó gyerek egy nagy tenyéren, Istenén. A szektások katalógusának címlapja: egy mutatóujj, hegyén a hit fényével. Nem és nem! Nem adom az ujjam! A lelkemnek már mindegy.

Fogom a levélbontó kést, és nekiesek. Nem viszi. Mit is várok egy levélbontótól az emailek és chatszobák világában?

Felhajtom az összes szekrényt és fiókot, valami vágóalkalmazatosságért. A konyhában lesz. Ármin ilyenkor duplaburgerezés utáni sziesztáját tartja. Nem állíthat meg senki. Kezembe veszem a sorsom.

Nem jön be a számításom. Az előkészítő asztalnál barátom küzd egy darab marhalábszárral. Látom, amint hosszú, zöld csápok kígyóznak a kötés alól.

– Végem, végem! – sikítom – Ármin, segíts!

Csak nevet. Talán ő is benne van.

– Kitezzük a kovászos uborkát? – kérdezi.

– Tőlem...

– Ideadnád a kaprot? – tekeri le ujjamról a zöld akármit. – Ezt nem kértem – ejti tenyerembe a ragtapaszt. Mindenre elszántan nézek oda. Végül

is, egy ujj hiánya nem a világ vége. Bár jobban örülnék, ha eggyel több lenne. Ady hattal is elbírt.

Hitetlenkedve bámulom. Friss, rózsaszínű, formás köröm. Nem illik a többihez. Olyan szép, mintha nem is az enyém lenne, hanem egy plázacicáé. Ő vajon mit kezdene az én híresen fürge és tapasztalt ujjammal?

A szerelmes levél

Az ünnepelt színésznő ma nem lép a rivaldafénybe. Vasárnap van, meghozták a rajongói leveleket. Egész héten erre várt.

– Dobja csak félre, majd ha ráérek – legyint fellengzősen. – Kér egy kávét?

– Nem, köszönöm, sietek – mondja a postás.

Megkönnyebbülten lélegzik fel. Izgatott piros kígyó csusszan vissza odvába. Elmereng, vajon a második vagy a negyedik férje hívta cica-nyelvűnek. Rég volt. Csak a gyerekek miatt érte meg. Mind a négytől egy-egy szösz. Bocsánat, az egyik vörös, mert rá ütött. Sajnos nem csak a haja színében. Heti kétszer hordja a környék legmenőbb sztárpszichológusához, aki csak egészen exkluzív szülők csemetéivel foglalkozik. Dave tízéves, de még ágyba vizel, és fél a férfiaktól, akik apjára emlékeztetik. Anyja cipőjében kacsázik fel-le a luxusnyaraló lépcsőin. Térde és könyöke sebes, ezt büszkén mutogatja, legalább ebben olyan, mint a többi gyerek.

– Ne kapard le a bibit! – mondja az anyja, miután gondosan lehúzta ruhája ujját, hogy eltakarja a hegeket.

Az elmúlt évben háromszor próbált véget vetni az életének. Először leszakadt a kötél, ezután új célt nyert az élete: fogyni, fogyni. Másodszor, mikor elege lett hányásokkal tarkított jojóeffektusos életéből, több doboz altatót vett be, ivott rá fél liter Martinit, de ezeket túlságosan megszokta már ahhoz, hogy hassanak. Két nap múlva frissen, kipihenten ébredt. Nemrégiben felvágta az ereit és barátnője kádjába feküdt, hogy a – szerinte – egyetlen őt elfogadó ember közelében halhasson meg. A barátnő persze nem hagyta. Ezért haragudott rá. Egy ideje nem is találkoztak. Havonta kap tőle egy levelet, kézzel írottat, mert azt szereti. Sosem felel rá. Illatos szekrénykéjébe teszi, alaposan lezárja.

A borítékok egyre gyűlnek. Egyes rajongók valahonnan megneszelték, hogy a kézzel írottra bukik. Mindegyikük azt reméli, így közelebb kerülhet az imádott bálványhoz. De nem. Ő a fanokkal nem foglalkozik, csak a

levelekkel. A papír illata már kislány korában elvarázsolta. Első fiúja leveleivel aludt el. Álmában erős karjaival átemelte a zenekari árkon. A való-ságban meg sem csókolta soha. Félt a drámapedagógus bosszújától. Szüzességét ő vette el, ahogy minden más csinosabb tanítványáét is. Jobb idejekorán megtanulni a szakma szabályait.

Sebtében letudja a rutin autogramokat. Olvashatatlan krikszkrakszokat vet húszéves fotói sarkára. Igen mulatságosnak találja, hogy az emberek azt hiszik, most is így néz ki. Pedig eltelt két évtized, feljött tizenöt kiló plusz. A bőréről nem is beszélve. A pikkelysömörös foltokat egyre nehezebb eltüntetni. A csúfolódást megszokta, ez a szeplős, vörös gyerekek sorsa.

A kézzel írottakat hagyja a végére, mint az ebéd végére a desszertet. Először csak pisze orrával érinti. Beszívja az illatát. Kitalálja, milyen parfümöt használ a feladó. Mit főzött aznap. Van-e kutya, lovagol vagy úszik. Nő vagy férfi, milyen korú, milyen ember lehet. Lassan, óvatosan bontja fel, meg ne sérüljön. Lágyan végigsimít ajkán a papírral. Az élével is, hogy éppen csak felsértse. Vércseppnyi rózsák nyílnak a lapon.

– Épp, mint egy lepedő – sóhajtja, majd gyengéden az asztalra fekteti, és a papír, akár egy újdonsült menyasszony, édesen, szégyellősen terül el. Csak egyik sarka kacérkodik még, behajlik.

– Ne is add magad olyan könnyen, te céda – mondja elérzékenyülten a díva.

Kipirult arcához nyomja, a puder kiábrándító nyomokat hagy rajta. Most ezzel sem törődik, élvezi az érintést. Olyan ismerős. Összébb hajtja, most éppen olyan, mint egy diszkrétén csókos száj. Cicanyelvével köröz, vigyázva, el ne áztassa egészen. Kioldja, majd a székre teríti fürdőköpenyét. Elnyúlik az ágyon. Melléhez szorítja a lapot, „aki” halk roppanással fejezi ki háláját. Sokat szoptatott emlőit cirógatja vele. Pontosabban a lap simogatja az örületig. Már ő cselekszik. Hallatlanul figyelmes szerető. Amilyen csak egy szerelmes levél lehet. Az elolvasását a végére hagyja. Addig maradjon titok. Ha már úgyis mindenki mindent tud róla, legalább neki legyenek titkai. Vagy legalább előtte legyenek...

Végigkúszik a fehér hason. A császármetszés mentén. Jó, nagyon jó. Olyan jó, hogy szinte elviselhetetlen. Pimaszul befurakodik a résbe. Hengeredik, forog, akár egy szerelmes oroszlán. Tép és tépődik. A nő halk nyöszörgése párnába fullad. Titkos szeretője ismét vörös rózsákat hozott, ezúttal sokkal nagyobbakat. Szirmai lecsepegnek a nászi ágy lábán. Kötelek, láncok lakhelye.

Közel a vége. A rózsás ingű szerető kibújik a ragadós szorításból, és visszakúszik az ajkak közé. A szabályos, a kifogástalan műmosolyú szájba, hogy ott betűket ejakuláljon. Így születnek a szerelmes szavak a romantikus színésznők szájában.

TÓTH ÁGNES

Az Ullmann-palota és királynője

A tizenötödik születésnapomon elköltöztünk a Ligetből. – Ó, istenem – fohászkodtam egy nagyot –, miért nem lehet a liget szépségét, hangulatát, illatát is befőttesüvegbe zárni és magunkkal vinni úgy, mint a barack- vagy körtekompótokat, hogy ízlelgethessem, szagolgathassam, ha elfog utána a vágy. Sírva búcsúztam el a barátaimtól, aztán a bútorainkkal megpakolt lovas szekérre ültem és szüleimmel a városközpontba költöztünk, az Ullmann-palota legfelső emeletére, ami egy nyolcemeletes tömbház magasságának felelt meg. A szobánk egykor Macalik Alfréd váradi festőművész műterme volt. Két hatalmas ablaka térdmagasságtól a mennyezetig ért, azt a látszatot keltve, mintha az egész fal üvegből lenne. Innen ráláttam a Macskadomb púpos hátára, a Kálváriadombra, a Gomba vendéglőre, melynek fényes, ernyő alakú bádogkalapján kápráztatóan csicsconkázott a napsugár. Nézttem, amint a szőlőhegyek bársonyos zöldje anyáskodva öleli körül a völgyben nyugvó város piros tetős házait, melyek fölé a templomtornyok úgy emelkedtek, mint vigyázó őrszemek, különösen a székesegyház történelmi időket megélt fenséges két tornya, ahonnan a harangszót idáig hozta a szél. És én, aki egy szűk utcácska sötét, földszinti szobájából kerültem ebbe a palotába, egyszerre éreztem magam ég és föld úrnőjének.

Ha felálltam, mintha én lettem volna a magasban lebegő sas, mert alattam pihent a város. Az autók és az emberek nevetséges kis bogarakként nyargalásztak a dolguk után, a Körös pedig ravaszul tekergett a fűzfák görcsös térdei között, jellegzetes folyóillatot lehelve a tátott szájú házak tüdejébe.

Ha hanyatt feküdtem, akkor csak a végtelen eget láttam, melynek kékje úgy borított be, akár az óceán, és én, mint egy szép nagy cet, kedvemre úszkálhattam benne, vagy elképzeltem, hogy utas vagyok a Nemo kapitány tengeralattjáróján, a titokzatos Nautiluson, melynek ablakain kilátok a tenger mélyének titkaira, korallokra, furcsa testű halakra, bálnákra, polipokra, fátyol testű medúzákra, attól függően, mikor milyen alakot véltem a felhőkben felfedezni. Barátaim is akadtak a házban. Legtöbbször a hátsó lépcsőházban kártyáztunk, amit régen cselédfeljárónak használtak, és titokban kipróbáltuk, milyen a cigaretta íze. A köhögésünktől olyan hangosan zengett a mély, aknaszerű belső udvar, hogy a házmesternének a kutyáját hisztérikus ugatásra készítette és addig abba sem hagyta, míg az

TÓTH ÁGNES (1946, Nagyvárad) újságíró, prózaíró, költő. 1990-től a Bihari Napló riportere, szerkesztője. 1994-től 2002-ig a Duna Televízió váradi tudósítója. Több gyermekvers- és prózakötete jelent meg, Csupabohócok című bohózatát 1995-ben mutatta be a váradi bábszínház. Legújabb kötete: A halál katlanában (Várad, 2016).

asszony rá nem vágott a seprűjével. Ezután elkobozta a cigarettánkat, de nem árult be a szüleinknek, és ezért hálásak voltunk neki. Ötven körüli, gyermektelen özvegyasszony volt, és az épület takarítása mellett a nyolcvanéves, rigolyás, beteg anyját is ápolta, akit mi Jösszmári néninek hívtunk, mert reggeltől estig a szájától visszhangzott a ház, amikor a lánya után kiabált: „Jössz már? Jössz már?” – és mérgesen döngette görbebotjával a padlót, ha az nem ugrott azonnal, hogy a kedvére tegyen. Aztán egy októberi napon örökre elhallgatott. Amikor Jösszmárit elvitte a halottas kocsia, a házmesterné vett egy üveg bort, kifestette magát, feltette a gramofonra a *Hamvadó cigarettavég* című Karády-lemezt, rágyújtott és jól berúgott. Ezt nagy örömmel fogadta a palota kiskorú népsége, mert így senki nem kiabált rájuk, ha hangoskodtak.

A bérházi gyerekek ugyanis egész nap a lépcsőkön és a függőfolyosókon rohángáltak sikongatva és hangjuk öblösen visszhangzott a belső udvart közrezáró falak között a földszinttől a negyedik emeletig.

Az 1913-ban épült és a bécsi szecesszió jegyeit magán viselő épület négyemeletes volt, és az utcára tekintő földszinti részét fényes kék fajansz borította. Hogy eredetileg hány lakás volt benne, azt nem tudom, mert a háború után átalakították a belső terét, hogy minél több embernek otthont adhasson; a hetvenes években mintegy ötvenöt lakás volt itt, és legalább kétszázan laktak benne, többnyire magyarok. De volt néhány román, zsidó, görög, német és egy cigány család is. De nem egymás hegyén-hátán laktunk, mert volt elég tér mindenkinek. A lakások tágasak és magasak voltak, a szobák olyan hatszor hat métereseek, csak a felső emeleti, egykori cselédsonon lakók kényszerültek alig háromszor négy méteres szobácskába.

A házban két szobrászműterem volt, mellettünk a negyediken pedig egy nagy festőműhely. Híres művészek bérelték, akiknek olyan értékes munkák kerültek ki itt a kezük alól, amelyekkel növelték a maguk és Nagyvárad városának hírnevét. Többek között Jakobovits Miklós, Hora Coriolan, Ádám András festőművészek; Fekete József és Szabó József szobrászművészek; és az első emeleten Széles Kálmán, a Körösvidéki Múzeum restaurátora, aki itt is lakott családjával. Fekete József második emeleti műterme gigantikus méretű volt, akár egy templom belseje. Csak később tudtuk meg, hogy ez volt a palota egykori házi kápolnája.

A fehér márványból készült főlépcsősor, ha jól emlékszem, 120 fokból állt, és még legalább tíz grádics vezetett le a pincébe. Az öreg lift nem működött. A javítására sok évet vártunk. A hátsó lépcsőház szűk volt és nem készültek márványból a lépcsői. Innen ki lehetett mászni a harmadik emeleti hatalmas pléhtetőre és be lehetett látni a szomszédos házak udvarába, sőt, a városszéli sörgyár is idelátszott.

Télen a pincéből nagy, füles vesszőkosárban cipeltük fel a fát és a szenet a negyedik emeletre. A magas, kék csempés cserépkályhát jól megtömtük,

és ha nehezen melegedett be a szoba, az öreg fűtőtest oldalának dőltünk vagy átöleltük.

A függőfolyosóról a kilátás a barátságtalan, aknaszerű, sötét és félelmetesen mély belső udvarra nyílt. A házmesterné mesélte, hogy az évek során sokan követtek el itt öngyilkosságot, a mélybe vetve magukat.

Az én emlékeimben csak Bárdos bácsi hajított le a mélybe rádiót, töltött káposztát, sámlit, vasalót és más keze ügyébe akadó dolgot, ha berúgott. Ilyenkor hatalmas patália verte fel a házat. A Bárdos néni torkából sikítva kiszakadó átkok ide-oda csapódtak a belső udvart közrezáró falakon, míg aztán darabokra törve hulltak a mélybe, a ledobált tárgyak tetemei után.

Bárdos bácsi suszter volt és harminc évet dolgozott a cipőgyárban, de amióta nyugdíjba küldték, teljesen kicsúszott a talaj a lába alól. Nem találta helyét. Már hajnalban felkelt és a nagy boltíves folyóson járkált fel-alá, mint akinek hasfájása van. Mindenkibe belekötött, állandóan bánatos volt, és csak egy-egy beteg lábbeli javításában meg sok rumban lelt vigaszra. Az italt a felső emeleti teraszon kortyolgatta be, háromlábú suszterszéken üldögélve, kalapácsával jó nagyokat csapva a cipő sarkára és a hüvelykujjára. A palota két szárnyát összekötő terasz napfényes volt, tágas és barátságos. Szép és szédítő kilátás nyílt a város déli részére. Itt lehetett napozni, ruhákat teregetni, kártyázni, kisbabákat sétáltatni, sőt nagyokat kiáltani és hallgatni, miként száll a hangunk végig a háztetők felett, felborzolva a cserepeken szunnyadó csendet.

Az Ullmann-palota hátsó udvara napsütötte volt, de kevés teret adott a játékra, mert a bal szárnyát elkerítették előlünk a hatalmas élelmiszerraktár miatt, amely a palota földszintjén terpeszkedett és itt volt a hátsó bejárata. Innen látták el a megye összes élelmiszerüzletét áruval.

Láttuk, hogy naponta milyen sok bennfentes elvtárs távozik innen megtömött szatyrokkal, és felháborodva néztük a raktár udvarára kiöntött óriás halomnyi megpenészedett citromot és rothadt narancsot, amit aztán teherautókkal szállítottak el valahová, miközben mi a boltokban csak ritkán láttunk déligyümölcsöt. Sőt egy keskeny sín pár is vezetett a raktár belsejébe, ezen kis vagonokon futott be az áru. A kerítés felőlünk eső oldalát fáskamrák sora és felvágott fahasábok foglalták el. Berta, a házmesterné sokszor a seprűjével kergetett el innen minket, mert attól tartott, fát akarunk lopkodni. Ezért nagyon haragudtunk rá, ugyanis nem a fahasábok miatt jártunk ide, hanem Pityuka miatt, aki Elza mamának, egy kopaszodó sváb öregasszonynak volt a papagája. Elza mamának a hátsó udvarra nyílt az ablaka, és néha kitette az ablakpárkányra a zöldre festett kalitkáját papagájostul. A madár azt rikácsolta, hogy „Kossuth rrádiójó Buddappest, három órra! Hurrá! Hurrá!” Mi meg akartuk tanítani arra is, hogy: „Mert a Berta nagy liba, seprűn repül moziba”, de a madár bizalmatlan volt velünk. Nagyon nehezen jutott el addig, hogy „mertaberta, mertaberta” majd nem sokkal később teljesen begolyózott és levetkőzött

pucérra. Kitépdeste az összes tollát és nagyon hülyén nézett ki, amint ott gubbasztott csurdén a kis fémrúdon és szomorúan pislogott ki a fejéből az alól a pár szál toll alól, ami a búbján megmaradt, mert nem érte el a csőrével. Elza mama azt mondta, valószínűleg szerelmi bánatában dilizett be, mert nem volt társa, mi pedig nagyon sajnáltuk, hogy ezt nem tudtuk hamarabb, mert akkor szereztünk volna neki feleséget, és akkor Pityuka a nejével együtt kiabálhatta volna Berta után a „Mertabertát”.

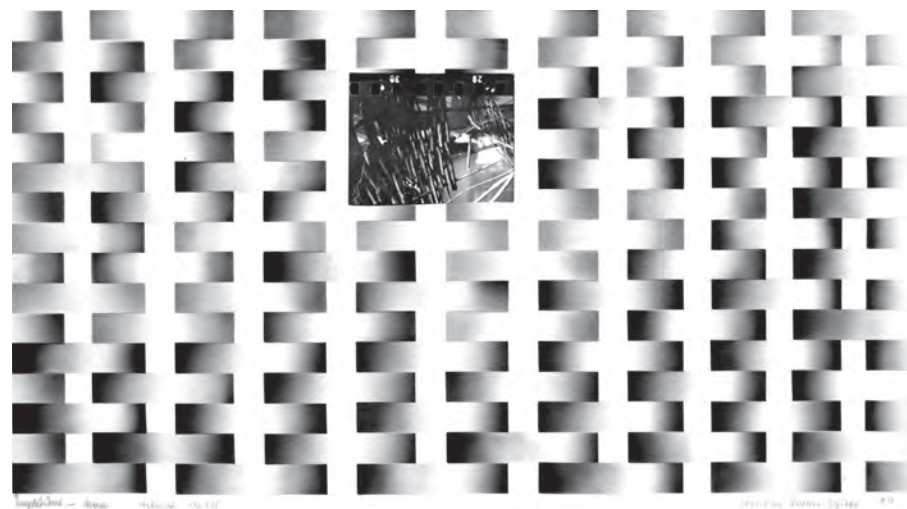
A kislányok állandóan fésülgették a hosszú szőke hajamat, azt mondták, olyan szép vagyok, mint az aranyhajú hercegnő a mesében, végül egyöntetűen felkértek, legyek a ház királynője, ők pedig hűséges alattvalóim lesznek. Nagyot nevettem és beleegyeztem. Papírkoronát tettek a fejemre, aztán rózsaszínű, selyemrojtos abroszt terítettek a vállamra, majd a vállamra ütöttek egy tűzpiszkáló vassal, és kineveztek az Ullmann-palota királynőjévé. Hát így lettem én hivatalosan felavatott királynője ennek a palotának, és még hosszú évek múlva is így emlegettek az időközben felserdült alattvalóim.

Persze, azért hazudnék, ha azt állítanám, hogy nem vágytam vissza néha a ligetbe, a macskaköves, szűk, girbegurba utcácskákbá és a vadregényesen burjánzó park felfedezetlen zugaiba. Hiányoztak nekem egykori barátaim is, de főleg azok a különös sorsú emberek, akiken mindig megpróbáltam segíteni, és akiknek az élete tele volt sötét titkokkal, melyeket én mindig nagy izgalommal igyekeztem feltárni. Később rájöttem, hogy titokzatos emberekben a bérházban sincs hiány, és ettől máris lázba jöttem.

KESERÜ KATALIN

Gesztusokban és színharmóniában lakozó szeretet

Kerekes Gyöngyi művészetéről

Jelentős változás a 20. században a művészetben az, hogy a személyes *ars poetica* bejelentése vagy a megjelenés a művészeti színtéren performance-ban történik. Az új műforma különösen alkalmas egy új jelenség: a nőművész bejelentésére. A performance konceptuális természete magyarázza a jel értékű, (szexuális) jellé tömörített-redukált elemek használatát (például a közepén nyitott mandala-formáét, ami egyébként világ- és személyiség-szimbólum), melyeket a legtisztább/egyszerűbb valójában: saját meztelen testével jelen lévő művész rak ki/rendez el, például egyenletes sorban. Őszinte, egyenes, közvetlen. Paradicsomi helyzet?

1984-ben Kerekes Gyöngyi nőként, textillel – egy sajátos, helyi változatával: a csergével – foglalkozóként mutatta be magát. (1983-ban diplomázott a kolozsvári Ion Andreescu Intézet textil–divattervező szakán.¹) S mivel az ő textil-jele „mobil”, bárhol létrehozható/előadható vele a női, nőművészi azonosságtudat (anyagiségében, testben, tiszta gondolatban és rendszerben). Ennek a „női munkának” ugyancsak megvan a maga 20. századi művészeti (és korábbi, gyakorlati) hagyománya. A textil az eddigi életművét bemutató katalógusban önálló műtárgyként még sincs jelen. Azaz egy jó évtizedes öltözék-, illetve színpadi látványtervezői tevékenység dokumentumai hiányoznak. Vajon miért?

A technikai, illetve funkcionális alapon elkülönítve kanonizált „vizuális művészetek” közösségét kereste volna rögtön,

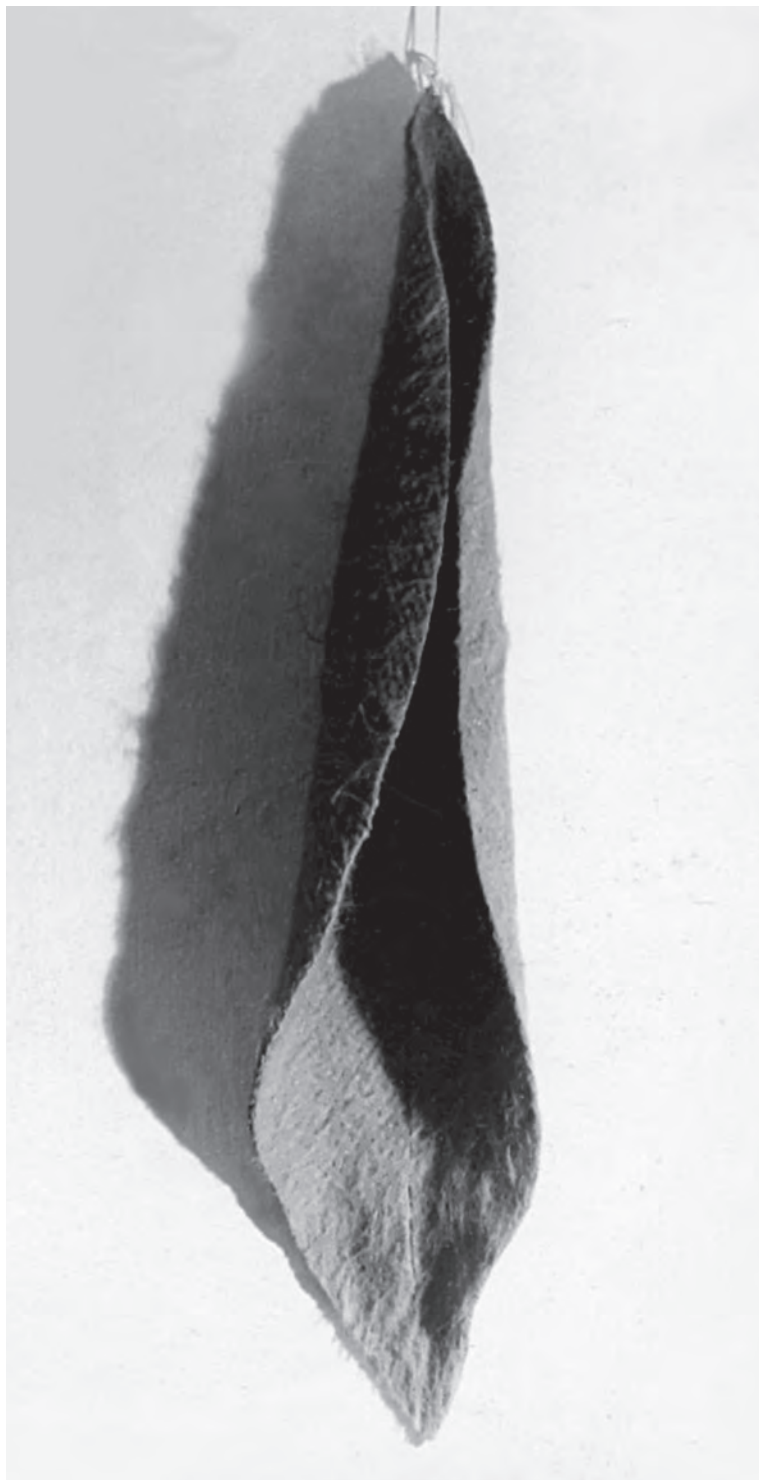
Mandala, 1988, fotóakció, Nagyváradi

Fonások, 1984, rajz-kollázs, aerograf, fotó, papír, 50 × 70 cm

KESERÜ KATALIN (1946, Pécs) Széchenyi-díjas művészettörténész, az ELTE Művészettörténeti Tanszékének professor emeritusa (2013). A Műcsarnok (1992–1995), majd az Ernst Múzeum igazgatója volt (2000–2006). Kutatási területe a 19–20. századi egyetemes és magyar művészet- és építészettörténet, valamint ezek forrásai és módszerei, tudománytörténete, elmélete, muzeológiája, különös tekintettel a 19–20. század fordulójának művészetére.

a saját út kezdetén? Azaz a művészetet, amit ráadásul oly sokszor kiforgatott a valójából a 20. század nyugati történelme? És aminek egységét oly sokféleképpen kísérelték és kísérik meg maguk a művészek rehabilitálni új műformákkal vagy más kultúrák művészetfogalmának és gyakorlatának átvételével? Vagy egyszerűen a saját *ars poetica* pontosítása távolította el a – mai szóval – kreatív-

1. Tudvalévő – legalábbis Szőcs Géza 2014-es előadása után –, hogy a Kolozsvárt a 16. században meglátogató krétai Jacobus Paleologus Kolozsvár mennyei mását úgy írta le, ahogy a világ ősrobbanás előtti őspontját szokás, melyben minden és mindennek mindenféle lét-módja együtt van. Szőcs Géza: Terek-a-terekben optikák. Művészet és tér. Hamvas Béla-konferencia, Balatonfüred, 2014. Tempevölgy könyvek 15. 25.

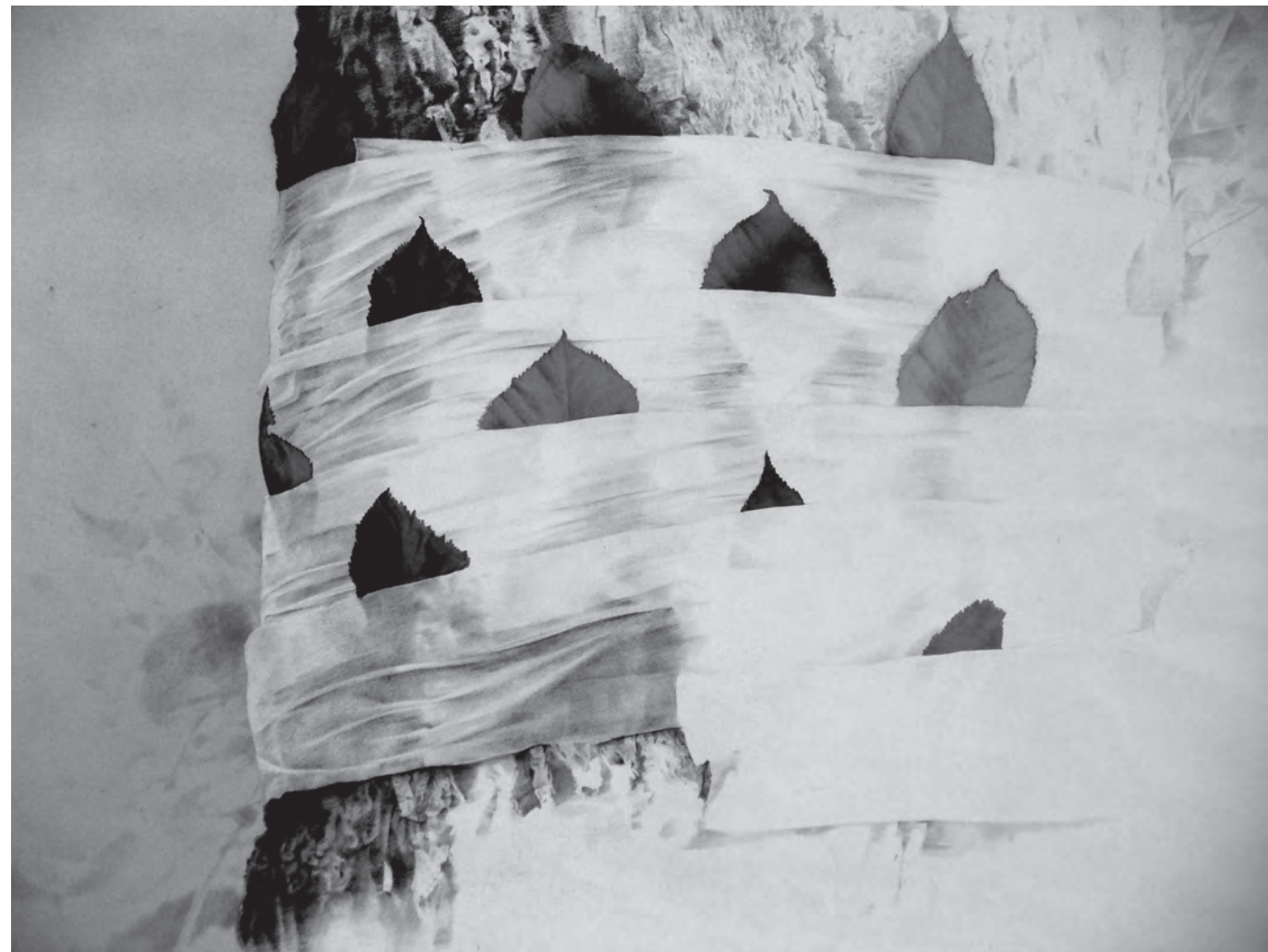

*Mobil textil, 1986,
vörös cserege modul, 35 × 145 cm*

nak, a – modern terminológiával – dizájnnak nevezett területektől? Az az érzékenység, amely a szövésben és az anyagban többet látott, mint esztétikai és használati (esetleg képzeletfejlesztő) értéket.

Ám – rajzban – jelen van a textil. A – feltehetően – természeti eredetű anyagból (a fonálból): az egyenletes ritmusban kifeszített láncfonalakból és az alájuk-föléjük bujtatott vetülékfonalakból készülő szövet kiragadott-kinagyított részlete (1984), a fonalak fotóját közéjük applikálva(?), világ-szővést sejtet (amint a test-mandala folytatható, nyitva hagyott sorozata is világot – nőit – épít), akár metafizikai, akár mitikus karakterrel (ahogy a párkák sorsfonalát Pénélopé, az asszony az idő és a szerelem metaforájává dolgozta át) vagy tiszta racionalitással: íme, „adva van” a fonál és a szövés.

A szövés geometriája, ritmusa és struktúrája csupasz vizualitásként és világértelmezésként ugyancsak adott már az 1980-as évekre: a képzőművészet számtalan változatban, műformában és jelentéssel(?) prezentálta akkorra (természetesen nem a szövés, hanem a geometria, a ritmus, a struktúra egyetemességéből kiindulva), és a textilművészek is igazodtak ezekhez: kész textilek sorozataiból térkonstrukciók, térbeli folyamatok, térformák álltak össze. Kerekes *Textil modulja* (ugyancsak 1984) ennek ábrája. Azonban hiába az elvben végteleníthető és az anyagok tulajdonságait felfedő sorozatok, ezek logikájából hiányzik a „másik oldal”: az élő

anyag és az élő test (munka), a maga komplexitásával (a véges és a végtelen biofizikai, pszichológiai tudatának, érzésének állandó drámájával). Egy 1989-es, az Olaszi temetőben lezajlott akciójával a művész ezt a hiányt pótolta: textillel kötözte be egy fatörzs „sebeit”, s az ojtásnak – gyógyításnak (majdnem, de inkább szimbolikusan) megfelelően friss, zöld faleveleket bujtatott (még akkor is!) a kötésbe. E természetművészeti (természet- és életvédelmi) akció gyakori a nőművészek körében, Kerekes Gyöngyi azonban a helyi (romániai) diktatúra miatt elvándorolt barátokra, jelenlétük biztosítására gondolt a halottkultusz (fa – fejfa – életfa) szimbolikájának hagyományai szerint.

*Összetartozás, 1989,
rajz, vegyes technika, papír, 66 × 93 cm*

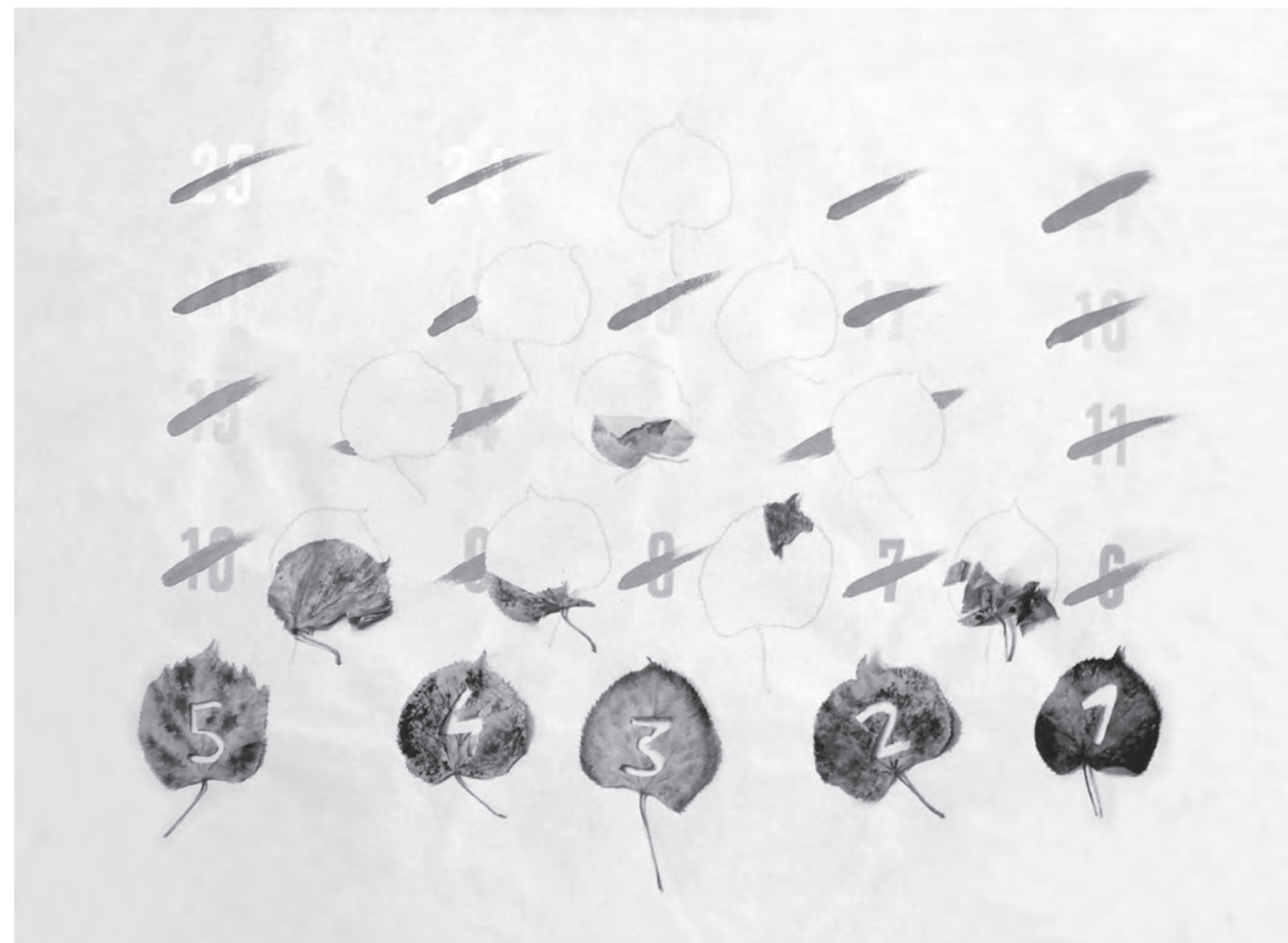
A dokumentumfotón rögzített akciót rajz követte (és előzte meg): falevelek minuciózus rajzai (*Herbárium*, 1988–1991, akvarellel, színes tussal), előbb még pszeudo-növénytani vagy pszeudo-geometriai rendszer szerint, számjegyekkel a matematikai végtelen lehetőségét is beépítve a képbe. De egyre inkább csak a levélre, a tulajdonságaira koncentrált, s vele – az élő szövettel – mutatta meg a világ alapvető jelenségeit: a létezést

(árnyékkal megerősítve) és a hiányt (üres – fehérrel festett – formával), keresve, érzékletessé téve az értelmüket-összefüggéseiket (1989). Ez az Út (a Tao): a világ szellemi lényegének (egységének, teljességének, végtelenjének) imaginatív megismeréséé és festői (élő mozdulaton, anyagon keresztül való) prezentálásáé ugyancsak a 20. század elején manifesztálódott az európai művészetben, Kandinszkij képeiben és A

megőrizni-megerősíteni a művészi alkotófolyamat komplexitását.

Ennek jegyében került Kerekes művészetében – egy keskeny, hosszúkás, a mandalára emlékeztető „kardlevél” elfektetésével – a kép szövete,

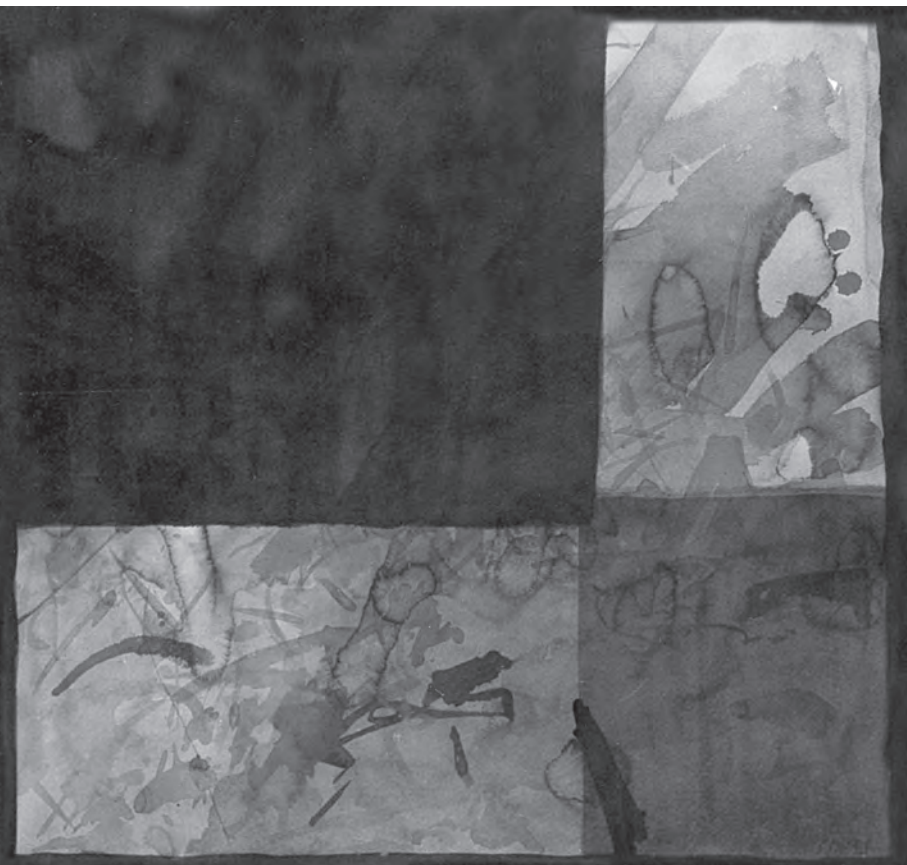
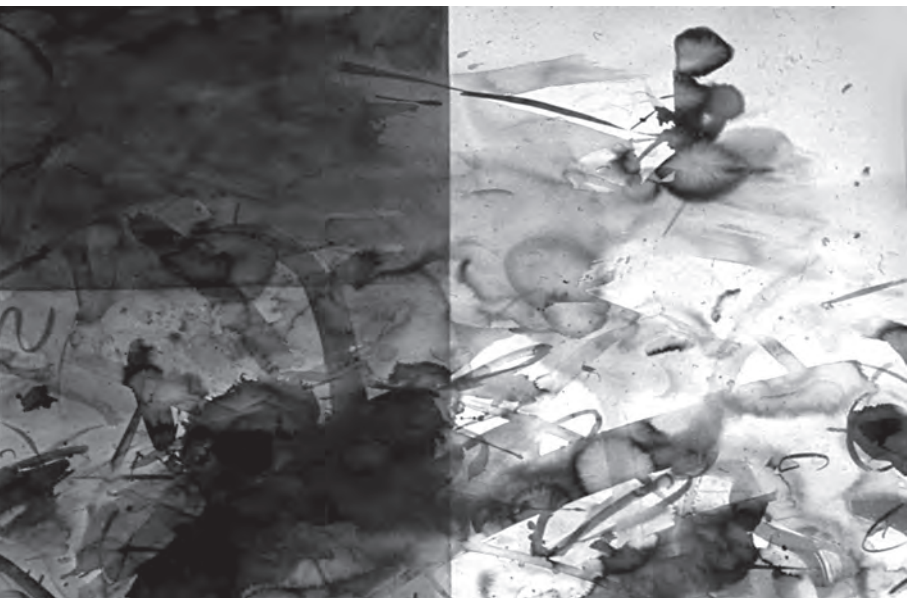

szellemiről a művészetben című könyvében. A módszer: a meditáció időközben beépült a Nyugat ön- és világismereti tréningjeibe, a festészetben (és más művészetekben) azonban a keleti tradíció (amelyben az egyéni szerzőség nem is annyira lényeges) és különböző európai variánsai segítettek

„berácsozása” helyébe a tájképszerűen nyitott (meditatív) képmező, mely előhívja a festői aktivitást, oka ennek (Hamvas Béla értelmezése szerint) s egyúttal a színtere is. Az 1990-es évek

Összetartozás, 1989,
fotóakció, Nagyváradi

Herbárium, 1988,
rajz, vegyes technika, papír, 66 × 93 cm

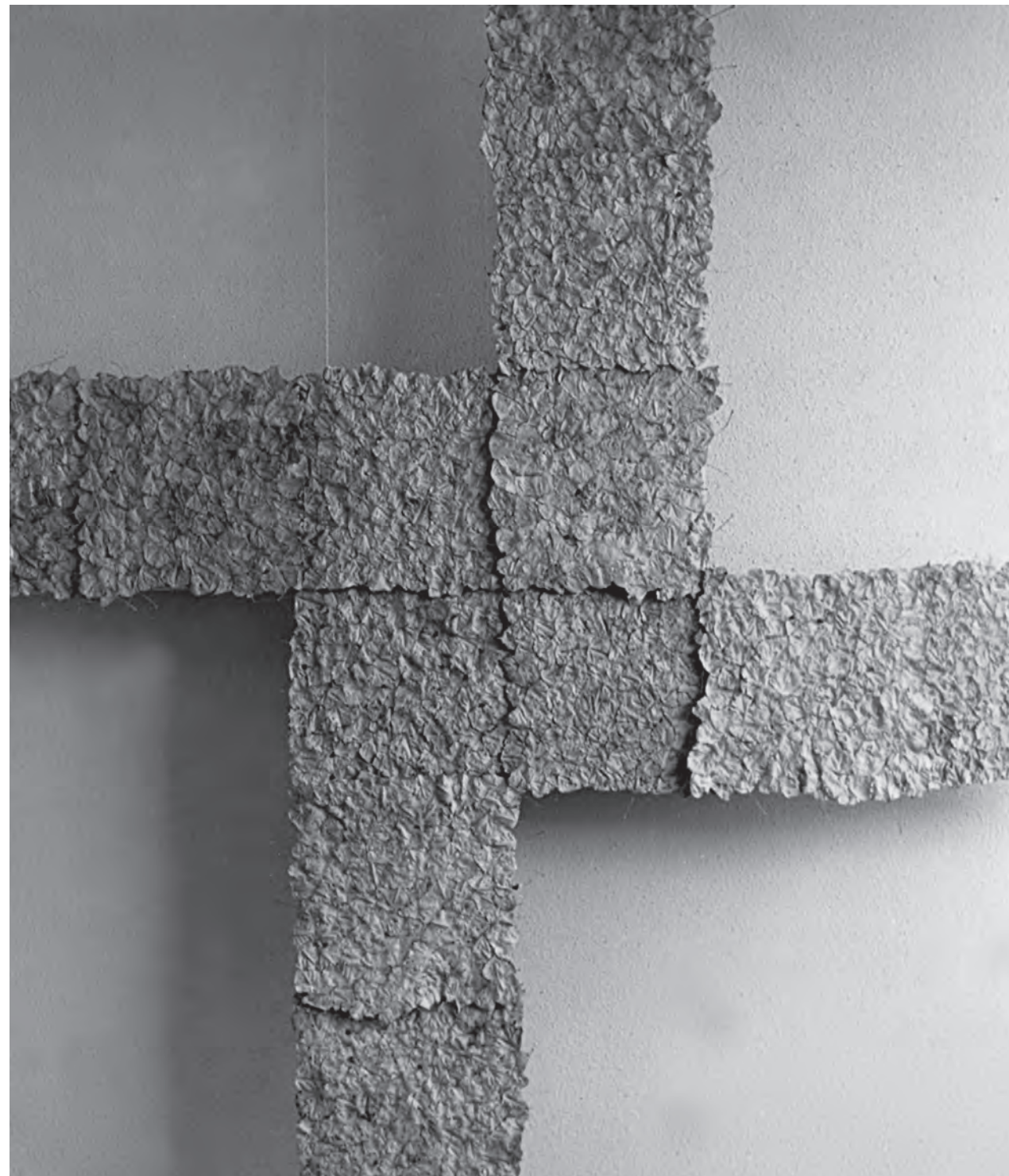
*Az egyensúly keresése, 1994,
színes tus, papír, 70 × 100 cm*

*Az egyensúly keresése, 1992,
színes tus, papír, 52,5 × 53,5 cm*

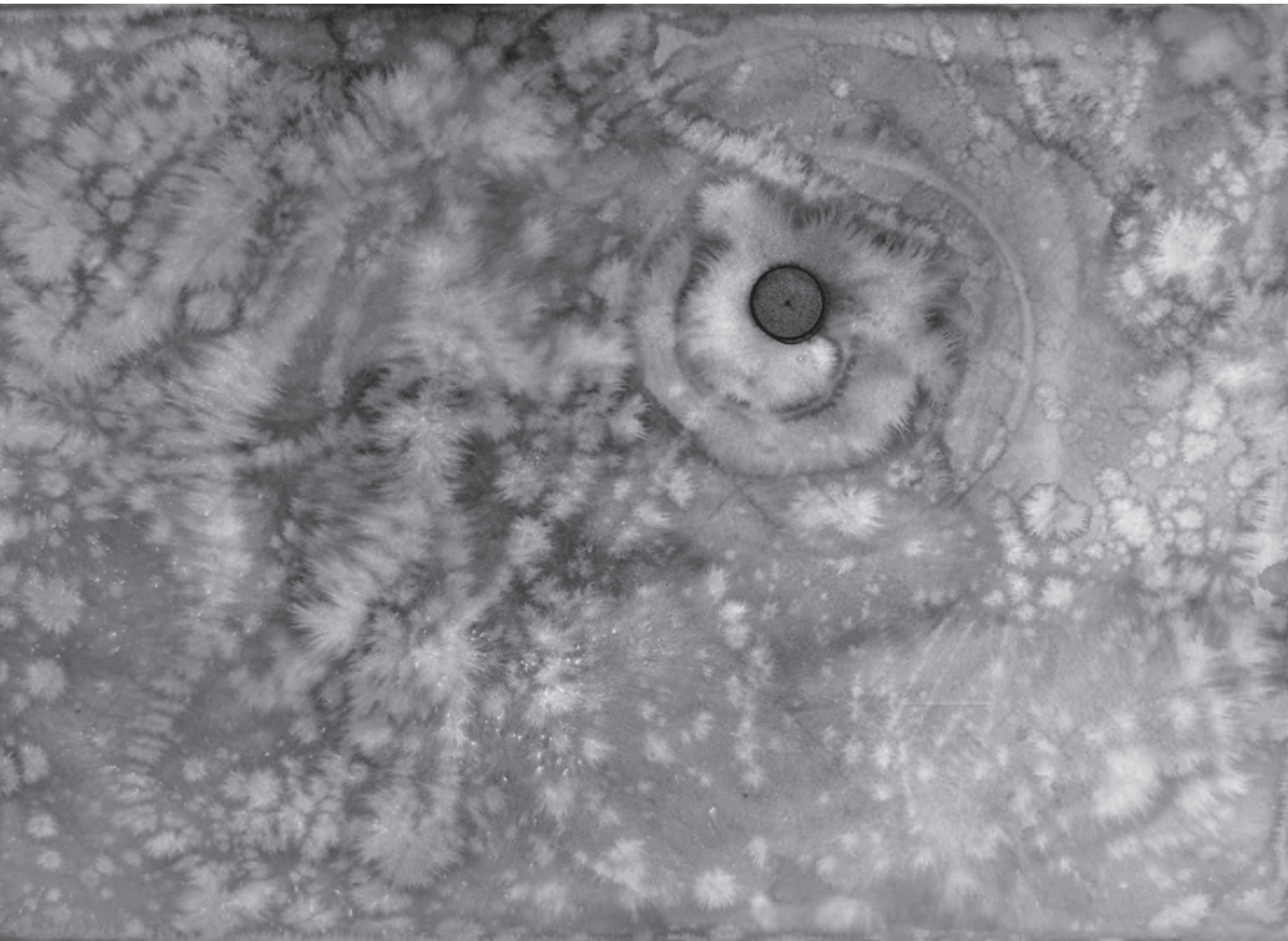
tehát a kalligráfiáé, mellettük azonban – a természetművészeti és textiles vonzalomnak köszönhetően – összevarrt falevelekből kép-formátumú, *Efemer* tárgyak is készültek, az élő (létező és elmúló), valamint a műalkotás és a szellemi világ egybe-tartozásának konkrét megtapasztalásaként. Ha a varrást meditációnak fogjuk fel (és miért is ne, a női munka ilyen), az aranyló, napkerék formába (egy szimbólumba) összerakott meditációs objektum (1995) éppúgy, mint a négyszögű képformát kitöltő, sötét variánsa a dualitásokkal (fény és sötétség) telített (nyugati) gondolkodás próbája. A falevélben azonban találkozunk a két erő: a falevél az élet, az Egész bizonyítéka, amint azok az élők megnyilvánulásai (például a gesztusok és tradíciójuk) is.

Ez a kettősség egyidejűleg a képzőművészet (formai) problematikájaként is megjelenik Kerekes Gyöngyi-nél. Különösen *Az egyensúly keresése* című képsorozatban (1992–94), melyen geometrikus formák (a rendezettség jelei) ötvöződnek nyugtalan, egyedi kalligrafikus jelekkel. Az akvarell hatású színes tusfestményeken ráadásul a festékanyag önálló életre is kel: terjed a papírban. Egy-két lapot kivéve (1993–94-ből), melyeken határozottabb fekete pont is feltűnik. Ha ez azonos a Kemény Katalin által leírt ponttal a Hamvas Bélával közös, *Forradalom a művészetben* című könyvükben,² akkor nem más, mint az őspont, melyből a felismer-

2. Budapest, Misztótfalusi, 1947. A szellemtudományt magyar nyelven művelő szerzőpáros, különösen Hamvas Béla néhány műve más kelet-közép-európai nyelveken is olvasható.

*TAT TVAM ASI, 1994,
installáció, összevarrott falevél, fa, 300 × 300 cm*

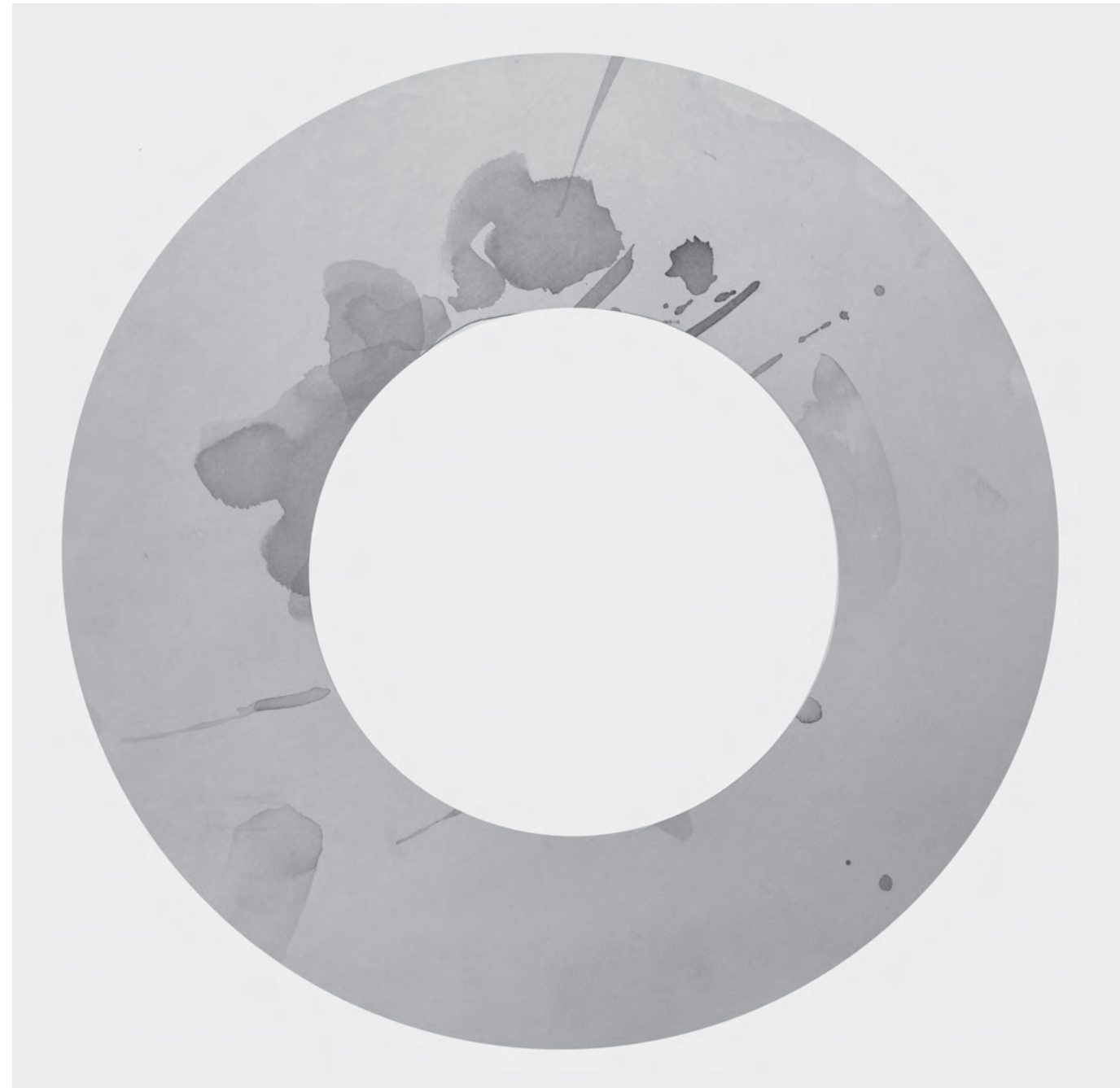
hető törvények szerinti világ született. (Utal erre az aranyló, kozmikus spirállá fejlődő pont a korábbi képen.)

Az áttetsző, színes és átlátszatlan, fekete kalligrafikus elemekben dús festészet 2000 körül, a máig nyitott *Spirituális kertek* sorozatban körformába „rendezetten” él: a kör éppúgy a megfigyelő „szeme” (akár a mikroszkóp lencséje), mint a világmindenség ismert foglalata, vagy a pont kiterjesztése, láthatóvá téve az ősvilágot (vagy a mennyei Kolozsvárt, amit Paleologus így írt le: „nem volt fáradság, sem nehézség, s nem volt lehetetlen, hogy számtalan ember egyetlen helyen, s egyetlen ember számtalan helyen legyen, s hogy

jobbra legyen, aki pedig épp baloldalt volt, és balra, aki jobboldalt, s fenn legyen, aki lenn volt, s lent, aki fenn, s ugyanígy elől és hátul, s mindez ugyanabban a pillanatban megtörténhetett”³). Kerek életvilág-imaginációja féktelen és varázslatos.

Ám közben – ugyancsak máig tartón – működik benne a másik erő, ami a(z európai) festővé váláshoz nélkülözhetetlen tudásé: a színeké, a szín-

*Spiráll, 1993,
vegyes technika, papír 63 × 90 cm*

*A középpont nyugalma, 1993,
akvarell, papír, 60 cm*

rendszereké, melyek a színviszonylatok alaptörvényeit is tartalmazzák. (Feltételezhető, hogy a 2000-es évek elején vállalt színtan-oktatói munkájával is összefügg ez az érdeklődése.) Goethétől kezdve optikusok-fizikusok és kémikusok sokasága foglalkozott a szín összetett jelenségének tudományos feltárásával, jóllehet épp ez a terület sosem látható át véglegesen, hiszen valójában maguk a festők, az igaziak, minden művükkel új színcapcsolatok létesítésére is vállalkoznak: kísérleteznek. Kerekes Gyöngyi közéjük állt. Együttal, persze, a fegyelmezettebb, vászonra – ha nem is olajjal, de – akrillal festés szabályait is meg kellett ismernie. E sok „törvény” előbb a hagyományos, szögletes képformába illesztett kör (a két alapforma) szabályos-geometrikus (négyzettel és körrel való) metszéseivel foglalkozott, majd az önálló, szögletes és körformátumú képmezők már csak látszólag szabályos metszéseivel szabadjára engedte színfantáziáját is: a természetéhez közelítette. Némelyiküknek az *Írisz* címet adva a színkörben egymással szembeni vagy a színsorban egymás melletti színeket és árnyalataikat, eltérő valóőröket hozott össze, tulajdonképpen a színeket tekintve is megteremtve így azt az életteli szabadságot, amelyet korábban a gesztusainak is megszerzett a kalligráfia tudománya révén.

Ajánlom tanulmányozásra mindenkinek Kerekes Gyöngyi összefoglaló katalógusát, mely végigkíséri fordulatokban látszólag gazdag, személyes bátorságát tekintve mégis következetes és egyenes útját. Felvértézve tapasztalattal és tudással a képi vizualizáció két nagy hagyománya terén, bizalommal a természeti és szellemi világ teljessége iránt, érzékenységgel mind a legapróbb, mind a legsúlyosabb jelenségekre, melyek megadatnak az embernek, legalább egy, a művészet-történész számára megválaszolhatatlan kérdést mégis fenn tart: honnan az a szeretet, mely a legelső munkája gesztusában éppúgy benne van, mint az eddig legutolsó éteri színharmóniájában? Lehet, hogy a Paradicsomból?

*Ogata Kori parafrázis, 1991,
paraván, istalláció, vegyes technika, papír, fa, 200 × 200 × 5 cm*

Spirituális kertek, Iriszek,
2009–2010, akril, vászon.
(Modem Debrecen, 2011)

Csend, 2015,
akril, vászon, 100 × 100 cm

LAKATOS FLEISZ KATALIN

Szilánkok

Esszé

Az életben nem az az elviselhetetlen, hogy nehéz vagy tragikus, hanem az, hogy nem csak nehéz és tragikus. Míg kilencvenöt éves asszonyt erőszakolnak és fojtanak meg, addig más a biztos halálból menekül meg váratlanul. És talán épp, aki csodával határos módon menekült meg egyszer, és ezért az Isten kegyeltjének hiszi magát, végzi majd úgy, ahogy a kilencvenöt éves asszony. Ha az élet csakis kegyetlen és tragikus lenne, nem volna elviselhetetlen, mert egykettőre rendszereket alkotnánk, bunkereket, búvóhelyeket, és minden derűs pillanatnak örülni tudnánk. De mit tegyünk akkor, ha az élet ilyen is, meg olyan is?

*

Vannak emberek, akik egész életüket a másokhoz való alkalmazkodásban élik le. Rögtön, amikor találkoznak valakivel, bekapcsol bennük egy riasztó, megfeszülve figyelnek, hogy a másik legapróbb mozzanatait is utánozni tudják. Ez hihetetlen energiákat emészt fel bennük, amiért egykettőre elfáradnak, titkon alig várják, hogy a másik végre eltűnjön. Amikor aztán egyedül maradnak önmagukkal, nyugtalanok és kielégítetlenek, mert mindig úgy érzik, hogy az élet elmegy mellettük anélkül, hogy ők valamit is hozzátettek volna. És soha senki sem tudja meg, hogy ők kicsodák valójában.

*

Az alkalmazkodó emberekkel mindenki nagyon udvarias, és mindenki nagyon unja őket. Az emberek rendszerint a legszebb arcukat veszik elő, egyrészt tiszteletként az alkalmazkodók kifejtett erőfeszítésének, másrészt félelemből. Mert ki szeretné látni önnön sötétebb arcát az alkalmazkodó tükrében? Az alkalmazkodók kimaradnak minden

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalmár. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, esszét és könyvkritikát publikál.

buliból, barátaikkal nem összevesznek, hanem egyszer csak nem kapnak több levelet. Ők maguktól sohasem szakítanak. Ám vigyáznak, hogy ellenvéleményük is legyen, de csak annyira, hogy az intelligencia felülírja a nyílt ellenállást. Az alkalmazkodók igazi művészlények. Nem teremtik a művészetet – ahhoz vér, pokoljárás és egészében sok művésziatlenség kell –, hanem benne laknak a művészetben.

*

Egy ideális helyzet sötét árnyéka: a harmóniát teremtő ember, aki ide is húz, meg oda is, folyamatosan közepben van, közvetít. Ezért nincs egyéni karaktere, és mindenki egykettő elfelejti.

*

Amikor az alkalmazkodó viccet mesél: úgy tűnik, végre egyszer fel-

szabadult, és magát adja, miközben halálpontosan idomul a „felszabadult alkalmazkodó viccet mesél” helyzetéhez.

*

A tragikum egy fajtája: ha kapcsolatot teremtünk ott, ahol ez nem létezik. Egy ember, aki tökéletesen el tudja játszani az érzelmest, és ezért el is hisszük neki, hogy ezek a kvalitások benne vannak. De rendszerint csalódunk, habár utánozni tökéletesen tudja, de az érzelmesség nincs meg benne.

*

X. Y. kiváló, keresett énekesnő. Tehetsége idegen test, kinövés, amit bár jól el tud adni, arra a kérdésre, hogy hogyan kellene élnie, egyáltalán nem ad választ. Amikor színpadon áll, egy pár percre megvalósul valami egybeesés, de az az egybeesés a saját útját járja, és csakis egy-egy dal erejéig létezik.

*

Az állatoknak semmi egyebük, csakis az életük. De ennek nincsenek tudatában. Az embernek vannak elintézendő ügyei, napirendje, bankszámlája, nyolcórás munkahelye, szabadideje. Közben csak élete nincsen. De ennek meg az ember nincs tudatában.

*

Az irodalom nemcsak esztétikumával, misztikus holdudvarával fog meg, hanem mindenekelőtt kegyetlenségével. Ártalmatlan mondatoknak tűnnek: „Szeptember 1. Péntek. Apa és anya csomagolt az ebédlőben.” Az olvasó viszont már ezekben az első mondatokban a személyiség valamilyen sötét rejtélyét sejtí, amit ha nem is fed fel, de mindenestre ezen kérődzik majd az egész regény. A képeknek már csak a láthatósága, szín- és formavilága, a zene érzéki hangzása, a film villódzása, a szobor tömörszerű formája is felold, megvigasztal. Még a legabsztraktabb kép és a legszomorúbb zene is friss fuvallatokat ad. Az irodalomban nincs feloldozás. Akik sokat olvasnak, rendszerint mindig

depressziósak egy kissé. Mégis újra és újra visszatérnek kedves könyvekhez, akárha egy bevarasodott sebet kaparnának ki perverz gyönyörrel.

*

Vannak helyzetek – például egy jól átaludt éjszaka, bőséges kávézás –, amikor az élet megoldhatatlan kérdései örömmel töltenek el.

*

Az első generációs értelmiségi: ő az, aki mindig nagy hévvel veti bele magát a munkába, elvégre hivatástudata van. Soha nem ad ki fércmunkát a kezéből, mivel akkor létének egyetlen alapköve is megrendülne. De soha nem tudja, eleget tesz-e vagy keveset, jó helyen kopogtat-e, terhére van-e másoknak, vagy ez és ez jár neki. Életének két kísérője: a csodálkozás saját peremhelyzete fölött és az ironia mint menedék a sikertelenségben. Az élethez tehát reflexió köti, és ezzel sokkal közelebb van az élet megértéséhez, mint az, aki megrendelésre gyártja regényeit. Táskájában mindig lapul egy könyv, arra az időre – ha mondjuk, portásnak veszik fel –, mikor épp nem jön senki.

*

A másság érzékelésének tűpontos radarja: azt, hogy ki a „más”, valami nagyon apró jel dönti el. Az introvertáltaknál a befelé néző vagy zavart tekintet, a félénkeknél az

ügyesen begyakorolt előadás közben egy ügyetlen kiszólás. Vannak emberek, akik ha hibáznak is, soha nem esnek ki a szerepükből. Ők a szabvány. Akik a többnyire jól játszott szerepükben is félre-félresiklanak: ők a mások.

*

Mintha minden a személyiség ellen szólna az ember körül. A munkahelyi teljesítés, a társas kapcsolatok, a folytonos alkalmazkodás az elvárásokhoz mind azt mondják: csak

egy szerepet kell eljátssz, amennyire pontosan csak tudod. Ami ezen túl van, arra nem vagyunk kíváncsiak. A természet meg azt mondja: nem vagy több, mint lebomló szerves anyag a nagy körforgásban. De ami a leginkább személyiség ellen szól, az a halál, mert nem pontot tesz egy életút végére, hanem a leélt életet is semmissé teszi.

PÉTER I. ZOLTÁN

Lojanek János, Nagyvárad fotográfusa

Kultúra

Lojanek János Mezey Lajos festőművészt és Benedek Mórt követően harmadikként nyitott fényképeszeti műtermet Nagyváradon. Mezey Lajos 1852-ben készítette az első öt fényképét dagerrotípiai eljárással. Mindez kísérletnek számított részéről, hiszen ebben az időben még festézzettel foglalkozott. Fényképeszeti műtermét valamivel később nyitotta meg a Közép (a későbbi Pavel) utca 3. szám alatti házában. Őt követte 1862-ben Benedek Mór a Kapucinus utcai műhelyével, majd néhány hónappal később, az 1863-as esztendő elején Lojanek János. Az ő fényképeszeti műterme az akkori Közép utca 28. szám alatt volt. Innen 1864-ben átköltözött a Bazár-szoros déli sarkán levő Karaguly-házba. Ez a számozása szerint Fő utca 12. szám alatti ingatlan nem sokkal az 1899. esztendőbeli lebontása előtt az új tulajdonosról Mayrházként lett ismert. Lojanek ezt már nem élhette meg, 1877. május 15-én, 63 évesen elhunyt.

Lojanek műterme 1877-től 1910-ig Markely János tulajdonába került, s ő megőrizte elődjének nevét a fényképeken. A kor szokása szerinti divatos vizitkártyák hátán továbbra is az volt olvasható magyarul és németül: „LOJANEK JÁNOS fényképész Nagy Váradon Fő utcza 12. szám alatt.” A vizitkártyát a mai névjegykártya elődjének tekinthetjük. A fényképet egy vastag kartonlapra kasírozták, alá pedig odaírták a fotográfus nevét, míg a díszes hátoldalt jobbára reklámcélból használták, ahol feltüntették a fényképész nevét és műterme címét is.

Lucia Cornea muzeológus kutatásaiból tudható, hogy valamikor 1886-ban Lojanekék átköltöztek a Bazár-szorosnak az Apáca (ma Moscovei) utca sarkán levő Hillinger-féle emeletes házába. A színház építése miatt 1899 nyarán az itteni házsort lebontották, emiatt a fotográfiai műtermet egy rövid időre, ideiglenes jelleggel átköltöztették egy Bémer téri házba, majd 1900 elején a Szent László téri egykori püspöki

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

lak egyik udvari helyiségébe. Miután 1900 őszére felépült a Bazár-épület, átköltöztek ennek az északi részében levő, emeleti, természetes fényt kapó stúdiótermébe.

Lojanek utódaként hirdette magát Molnár Jenő fényképész is, neki 1910 és 1934 között továbbra is a Bazár-épületben volt a műterme.

Portrék, csoportképek, vizitkártyák, városképek

Lojanek János és utódai a már említett vizitkártyák mellett műtermi portrékkal, csoportképekkel is jeleskedtek. Nagy divat volt ebben az időben, hogy aki valamit is adott magára és családjára, az akár többször is

felkereste a helybeli fotográfusok egyikét, hogy lefényképezzék őket. Szokás volt a gyermekek esetében több éven át megörökíteni a növekedésüket is. Sajnos az ezeken a portrékon látható személyek nagy többségének neve mára már az ismeretlenségbe veszett. A kortárs közeli rokonok természetesen ismerték őket, de az utódaik számára, leginkább a második generációtól kezdve, ezek a személyek már semmit sem jelentettek.

A mai kor helytörténetiséi számára nagy jelentőségű, ha előkerül ebből az időből egy-egy városkép. Sajnos a 19. század második felében a korabeli műszaki lehetőségek miatt kevés ilyen kép készült, s azoknak is csak egy töredéke maradt meg. Gondot jelenthetett a hosszabb ideig tartó exponálás is, emiatt az utcai képeken látszó személyek bemozdulhattak. Lojanek János mellett Mezey Lajos város-

képei ismertek még, ő a Közép utcai háza emeletéről készített néhány felvételt. Décsey Ede is ismert volt városképeiről.

Lojanek János és utódai városképei

Lojanek János készítette a Rhédey kertben felállított *dalcsarnok* képét 1872-ben, abból az alkalomból, hogy ezen év szeptemberében itt tartották az országos dalárdaversenyt. Az alapító fotográfus készíthette a *Kispiacot* ábrázoló képet is. Pontosab-

Az egykori Bazár-szorosbeli Mayr-ház övpárkányára helyezett reklámpannón az volt olvasható, hogy Lojanek J. fényképész

ban annak északnyugati felét kapta lencsevégre. Jól látható rajta az egykori latin szertartású püspöki lak, amely a 19. század második felében már a főgimnáziumnak és a jogakadémiának adott otthont, majd miután a premontrei-ek felépítették az Úri utcában az iskolájukat, 1874-től az egykori püspöki lakba a főreáliskola költözött be. Az épület mögött látható a Körös utca elején levő Dudek iskola épülete, amely ebben az időben még egy emelettel magasabb volt.

A Teleki utca másik sarkán a Nagyváradi Takarékpénztár épülete látható, amiről mindenki megbizonyosodhatott, hiszen nagy betűkkel volt olvasható az emeleti ablakok közötti falrészekben az, hogy Takarékpénztár. A bank 1861-ben vásárolta meg ezt az ingatlant. Ezek szerint a felvétel csak ez után készülhetett, de 1887 előtt, ugyanis akkor id. Rimanóczy Kálmán a ház homlokzatát korszerűsítette. Az ingatlan bal szélén nagy betűkkel az olvasható egy cégtáblán, hogy „CUKRÁSZAT ÉS KÁVÉ-TEREM”. Hügel Ottó 1872-

A Lojanek János nevét viselő fotográfiai műterem egyik reklámszövege egy náluk készített kép hátoldaláról

ben megjelent ismertetőjében is cukrászat és kávéterem szerepel ezen a helyen. A Finy-örökösöktől Kornhäuser József cukrászmester vásárolta meg ezt a helyiséget, s 1872 tavaszára újonnan rendezte be a cukrászdát és egy Bécsből hozatott vasszerkezetű, beüvegezett kioszkot állított elé. Ha figyelmesen megnézzük a képet, a beüvegezett kioszk még nem látható rajta. Ezek szerint a kép csak 1861 és 1871 között készülhetett. És bár e felvételhez már nem kötődik Kornhäuser József személye, azért érdemes ideírni, hogy 1874-ben váratlanul elhunyt. Három év elteltével özvegyét Müller Salamon helybeli pékmester jegyezte el, majd vette feleségül, s ő teljesen felújította a

Lojanek.

Nagyvárád.

Kis tór.

Nagyvárád.

Lojanek J.

Így nézett ki az egykori Kispiac
valamikor 1861 és 1871 között

Deutsch K. Ignác háza a Zöldfa
utca sarkán

54

cukrászdát. Ez lett majd az a híres-nevezetes cukrászda és kávézó, amelyet váradiak játékosan csak Müllerájnak neveztek.

A piactér a képen kihalt, nincsenek már vásárosok, de ha a sátrak irányába nézünk, az egykori püspöki lak főbejáratának vonalában megláthatjuk Szent László kőszobrát, amelyet 1739. június 23-án állítottak fel a téren. Itt állt egészen 1892-ig, amikor elszállították a papnevelde udvarára, hogy helyet adjanak Szent László bronzszobrának; ez utóbbit

A Rhédey kertben 1872-ben felépített dalcsarnok
képét egyértelműen Lojanek János készítette

1893. szeptember 10-én állították fel a tér közepére.

Mint láttuk, Lojanek János halála után, 1877-ben Markely János tulajdonába került a műterem, s ő megőrizte elődjének nevét a fényképeken. Ő már elsősorban műtermi felvételeket készített, de megmaradt néhány városképe is az 1901-ben Borovszky Samu szerkesztésében megjelent *Bihar vármegye és Nagyvárád* című monográfiában. E néhány kép alatt is Lojanek János neve olvasható, például a bábaképző, a Dudek iskola, a Holdas templom, az igazságügyi palota, a káptalan sor, a kereskedelmi csarnok, a megyei kórház, a múzeum, a neológ zsinagóga és a papnevelde épületét ábrázoló illusztrációnál.

Végezetül következze a *Deutsch K. Ignác házaról* készített felvétel; ez az ingatlan a Zöldfa utca sarkán áll. És bár a kép szélén az olvasható, hogy Lojanek J. Nagyvárád, a felvételt nem ő, hanem már Markely János készíthette. Lojanek János 1877-ben bekövetkezett halála előtt ezen a Zöldfa utca sarki telken még egy Sughóné nevezetű asszony tulajdonában levő régebbi emeletes ház volt. Ezt vette meg 1888-ban Deutsch Ignác és alakíttatta át id. Rimanóczy Kálmánnal a ma is látható kupolás, historizáló stílusú ingatlanná. Leghamarabb tehát 1888-ban készülhetett a kép, legkésőbb pedig 1906 előtt, mivel még nem látható rajta a Zöldfa utca elején Deutsch K. Ignác szecessziós homlokzatú üzletháza.

55

Tartalommal töltik meg a tereket

220 éves a váradi magyar hivatásos színháztársulat

Készül az új, immár 119. évadára a nagyváradi Szigligeti Színház mindhárom társulata. Tizennyolc tervezett premierrel (közöttük két ősbemutatóval), három fesztivállal és rendhagyó eseményekkel várják a közönséget a 2018/2019-es évadban, amely az első nagyváradi magyar hivatásos színházi évad. 220. évfordulójának megünneplése jegyében telik.

A nagyváradi magyar hivatásos színháztársulat jubileumával (220. évforduló) indította a Szigligeti Színház a 2018/2019-es évadát: az eseménysor keretében két szabadtéri premier, könyvbemutató, illetve Örökös Tagság címek átadása is helyet kapott – múlt, jelen és jövő összefonódásaként – fogalmazott Biró Árpád Levente kommunikációs felelős.

Lényeges, hogy méltóképpen emlékezzünk meg a váradi magyar színháztársulat kezdetéről, amikor is Kótsi Patkó János kolozsvári társulata 1798. augusztus 23-án föllépett a Fekete Sas fogadó szalájában. A bálteremben nagy sikerrel játszották Hunnius *A süketnéma vagy A passionátus pipás* című vígjátékát.

Hogy mi mindennel készült a teátrum a nyár utolsó hónapjára a jubileum jegyében? Augusztus 21-én az *Utcakölykök* című zenés improvizációs játékot mutatták be a vár amfiteátrumában, Tóth Tünde rendezésében, csaknem negyven gyermekszereplő részvételével.

Az évfordulós ünnepség augusztus 25-én folytatódott: elsőként Nagy Béla, a teátrum egykori irodalmi titkára könyvét mutatták be a színház páholyelőcsarnokában, sok érdekes-séggel a színház történetéről, múltjáról; majd Ács Tibor színművész síremlékét avatták fel a Rulikowksi temetőben. Augusztus 26-án nyilvános társulati ülést tartottak, ezen előadást tartott az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet munkatársa, dr. Csizsár Mirella osztályvezető, színháztörté-

nész, valamint Gajdó Tamás tudományos főmunkatárs. Az esemény során átadták a Szigligeti Társulat Örökös Tag címeit, majd koszorúzásra invitálták az érdeklődőket a Fekete Sas palota Kossuth (ma Independentei) utcai épületszárnyához, ahol hajdanán Kótsi Patkóék ama bizonyos első előadása zajlott. Ugyanaznap este a vár nyári színházában mutatták be Székely Csaba *Bányavidék* trilógiájának második részét, a *Bányavakságot*: a képzeletbeli székely kisfalú tragédiáját a humor nyelvén elbeszélő drámasorozat ezen része a korrupció, illetve a román–magyar együttélés égető kérdéseit tárja a közönség elé. Az előadás stúdiótermi bemutatóját szeptember 21-én, a magyar dráma napján tartja majd a Szigligeti Társulat.

*

Czvikker Katalin főigazgató néhány fontos tény ismertetésével kezdte évadnyitó sajtótájékoztatóját: a színház látogatottsága az előző évadhoz képest 11,1 százalékkal növekedett (54 810-ről 60 824-re), a bérletesek száma 4781-ről 5104-re nőtt (ez 10,7 százalékos növekedés). A saját bevétel 902 923 lejről 1 095 000 lejre nőtt, ez 12,1 százalékos növekedést jelent. A szakmai fejlődést mutatja, hogy rangos eseményeken, fesztiválokon vett

részt a színház mindhárom társulata. Fontos a terek bővítése, újak kialakítása. A Szigligeti Stúdió emeleti részén hoznak létre új tereket, ezek ünnepélyes átadása október 10. körül várható.

A Szigligeti Színház folytatja a Hubay Miklós drámaíró születése századik évfordulója alkalmából szervezett eseményeket: szeptember közepén együtt a Vár folyóirattal emléktáblát avatnak az író szülőházánál.

Új tagokkal, fiatal művészekkel bővült a Szigligeti Színház csapata. A Nagyváradi Táncegyütteshez **Joó Renáta** szerződött. A Szigligeti Társulathoz három, Kolozsvárott frissen végzett színművész szegődött: **Román Eszter**, **Kiss Tamás** és **Tóth Ádám**, illetve néhány előadás erejéig csatlakozott a trupphoz **Tótszegi Zsuzsa** is, őt a *Bányavakságban* láthatja a nagyjérdemű.

Október 22–28. között harmadik alkalommal szervezik meg az Infinite Dance Festival tánc- és ösztüművészeti seregszemlét, amelyre többek között a Szegedi Kortárs Balett és a Nemzeti Kulturális Alap Imre Zoltán Programjának résztvevői is meghívást kaptak. Jövő májusban tartják a HolnapUtán Fesztivál hetedik kiadását, és a Magyar Színházi Szövetség (MASZÍN) fesztiváljának is Nagyváradi ad ott-hont 2019 tavaszán.

A Szigligeti Színház folytatja együttműködéseit magyarországi és romániai partnerintézeteivel, bérletcsere lesz a Szatmárnémeti Északi Színház

Harag György Társulatával, illetve a dunaújvárosi Bartók Színházzal is, továbbá a Szigligeti Színház előadásai meghívást kaptak a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház, illetve a debreceni Csokonai Színház által szervezett őszi fesztiválokra is. A kulturális intézmények mellett az OTP Bankkal is partnerségi kapcsolatba léptek.

A Maszat-hegyen át Oz Smaragdvárosáig

A *Túl a Maszat-hegyen* című zenés produkciót (szöveg: Varró Dániel; zene: Presser Gábor) szeptember 8-án mutatja be a Lilliput Társulat. A lilliputosok évadnyitó előadását Bartal Kiss Rita rendezi; a Lilliput Társulat bábszínészei mellett tucatnyi gyermekszereplő is részt vesz a játékban. **Lélek Sándor Tibor** művészeti vezető elmondta: ez az előadás is része a Szigligeti Színház iskolaprogramjának. A lilliputos művészek harmadik éve Váradon is szerveznek bábos tábort, ez augusztus 9-én kezdődött. A bábkészítés fortélyaisal ismerkednek a fiatalok, vannak népi és drámajátékok, színjátszó kör, a tábor utolsó napján pedig bemutatják a *Három nyulak* című előadást.

Az évad következő bemutatóját Hajdu Géza színművész viszi színre. Szekernyés László *Trón alatt a király* című darabjának,

a barátság és az önzetlen szeretet erejéről szóló produkciónak az alkotói stábjában és a színpadon is különböző generációk találkoznak majd. Az évad hátralevő részében Mátyás király egy képzeletbeli gyermekkori történetével ismerkedhetnek meg a legkisebbek, címe *Hollós Mátyás*, írója és rendezője Dió Zoltán. Az évad utolsó bemutatójaként Frank L. Baum klasszikusát, az *Óz, a nagy varázslót* viszi színre Lélek Sándor Tibor.

Végtelen tánc

A Nagyvárad Táncegyüttes (NTE) éléről távozott ugyan Dimény Levente, de művészként ezután is segíti az együttes munkáját, s ugyanő maradt az Infinite Dance Fesztivál művészeti igazgatója.

Az *Iskola a színházban* – színház az iskolában programba az NTE is aktí-

van bekapcsolódott a múlt évadban – mondta **Szabó Enikő Ágnes**, a tánckar vezetője. A *Hidavatás* projektben 570-en vettek részt, ezért hat helyszínen hat különálló előadás volt. A *Hidavatást* az Arany János-émlékév alkalmából hozták létre, Arany-balladákat dolgoztak föl. Az egész mentori projektnek Forgács Zsombor táncművész az irányítója. Bihar megye amatőr néptáncscsoportjait és vidéki iskolák diákságát vonták be a programba – mindez szintén afféle hidat jelképez.

Augusztus 2-án Gyulán vendégszerepeltek a *VanMese* és a *Barbárok* című előadásokkal. Szabó Enikő Ágnes hozzáfűzte: merthogy a *Barbárokbán* erőteljesen érvényesülnek a természeti elemek, különös hatása és hangulata volt az előadásnak a gyulai tónál. Hamarosan több újabb vendégszereplés vár rájuk, egyebek mellett a debreceni Virágkarneválon és Marosvásárhelyen, az erdélyi magyar hivatásos néptánc-együttesek találkozásánál szintén a *VanMesét* adják elő.

A Nagyvárad Táncegyüttes négy bemutatóval készül az új évadra. Szeptemberben várható Szerefi Ilona énekes-szólista egyéni estje, az *Aranyos szegelet*, amelynek alapját csángó eredetmondák, a magyar folklór édenkert-szimbolumát feldolgozó népdalok, ráolvasások, rigmusok és mesék adják.

Népek tengere címmel nagyszabású folklórműsort rendez a *Fölszállott a páva* sztárja, a Magyar Nemzeti Táncegyüttes (korábbi Honvéd Együttes) táncos-szólístája, Sántha Gergő. A különböző együtt élő népcsoportok népdal- és néptánc-kincséből összeállított produkció színrevitelében a magyar folklór jelentős személyiségei közreműködnek: Árendás Péter népzeneész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem adjunktusa, Appelshoffer János Harangozó Gyula-díjas táncművész, a Magyar Táncművészeti Egyetem művésztanára, Rémi Tünde Harangozó Gyula-díjas szólótáncos, Santa Biró Anna, a Magyar Nemzeti Táncegyüttes tánckari tagja, illetve Fundák Kristóf és Fundák Kaszai Lili táncművész-koreográfusok, a *Fölszállott a páva* című tehetségkutató nyertes előadói.

Jorge Luis Borges *Márk evangéliuma* című novellájának táncszínházi átiratát Györfi Csaba rendező-koreográfus viszi színre *Idegen* címmel a 2018/2019-es évad első felében. A Szigligeti Stúdióban műsorra kerülő előadás a mester-tanítvány viszonyt dolgozza fel kortárs tánctechnikák segítségével.

2019 tavaszán *Bardo* címmel Fodor Zoltán rendez stúdiótermi előadást. A táncegyüttes kortárs programját gazdagító produkció homlokterébe egy váróterem sorsközösségét foglalkoztató kérdések kerülnek.

Színházmánia sírva és nevetve

„Színházba járni jó! Továbbra sem változott ez a színházmániám. Mindenkinek joga van színházba járni. Igyekezünk úgy összeállítani a repertoárt, hogy minden műfaj, mindenféle színházi stílus kedvelője találjon ízléséhez illő előadást az évadban” – mondta Novák Eszter, a Szigligeti Társulat művészeti vezetője. Hozzáfűzte: az idei nyári szünet egy szerdai napra esett... S bár nem sok szabadidejük maradt nyárra sem, és sokszor nehéz, emberpróbáló a színházcsinálás, szeretnek színházat csinálni. Fontos, hogy elgondolkodtassanak, és hassanak az érzelmekre, ezért a színháznak lényeges része a nevetés és a sírás. Ebben az évadban is törekednek arra, hogy minél több fiatal művésznek adjanak lehetőséget a megmutatkozásra.

Öt nagyszínpadi és négy stúdiótermi előadással készül a Szigligeti Társulat a 2018/2019-es évadban. A kínálatban a magyar és világirodalom klasszikus és kortárs alkotásai kaptak helyet.

A nagytermi előadások sorát William Shakespeare *Szentivánéji álom* című vígjátéka nyitja a budapesti Színház-és Filmművészeti Egyetem végzős rendezőhallgatója, Tarnóczi Jakab rendezésében. A kivételes tehetségű

rendező, ifjú kora ellenére, már a Magyar Állami Operaházban is dolgozott, ebben az évadban pedig meghívást kapott a Katona József Színházba is.

Októberben kerül színpadra Charles Dickens *Twist Olivér* című világhírű regényének zenés színpadi adaptációja, az *Olivér!* Az élő zenével játszott musicalt Tóth Tünde rendezi, aki a szeretetreméltó utcakölyök történetét a Szigligeti Társulat művészeivel, illetve számos gyermekszereplővel viszi színre.

Heltai Jenő *Naftalin* című klasszikus vígjátékával köszönheti az újévet a nagyváradi publikum: a szilveszter estéjére időzített komédiát Novák Eszter művészeti vezető rendezi.

Matei Vişniec világhírű román drámaíró *Nyugat Expressz* című előadását 2019 márciusában mutatja be a Szigligeti Társulat. A magyar nyelvű ősbemutatót Zakariás Zalán rendezi, aki a korábbi években olyan produkciókban dolgozott már együtt a társulattal, mint *A sevillai borbély*, illetve a *Hat szereplő szerzőt keres*. A mű szellemes és erőteljes, arról szól egyebek mellett, hogy térségünkben miként próbálnak az emberek a Nyugatba kapaszkodni.

Már zajlanak az Y munkacímű zenés ősbemutató előkészületei: Balogh Attila és fiatal alkotótársai a virtualitás és a valóság kérdését feszegetik a rájuk jellemző dinamikus, kísérletező hangvétellel. „Mindönket érint az, hogy a mátrix világok, párhuzamos világok felépítése hogyan alakítja életünket” – taglalta a társulatvezető-rendező Novák Eszter. Az előadás a színház egyik idei legnagyobb vállalkozása, hiszen ritka alkalom, hogy egy kőszínház eredeti magyar musical megírására és bemutatására vállalkozzon.

A stúdiótermi előadások sorát a már említett *Bányavakság* nyitja. Novák Eszter e fontos kortárs művel kapcsolatban elmondta: lényeges a hagyományba való gyökerezést és a mai modern világgal, a valósággal való összeköttetést harmóniában tartani. Kortárs darabnál sem feledhetők a színházi hagyományok, mint ahogy a klasszikus művet is kortárs műfajok keretezik.

Az őszi folyamán lesz Csehov *Apátlanul* című előadásának premierje (rendező: Botos Bálint), illetve a páratlan örömjátékra

lehetőséget adó kétszereplős Marie Jones-előadás, a *Kövekkel a zsebében* bemutatója. Ez utóbbiban a társulat két rangos színésze, ifj. Kovács Levente és Kardos M. Róbert Jászai-díjas színművész játszik, az előadást Balogh Attila rendezi. Ifj. Kovács Levente ötvenéves, és 28 esztendeje van a színészi pályán. Kardos M. Róbert szintén ötvenesztendős, és 25 éve színész. Előadásukban a színészsors is kibontakozik – sok kacagással és fájdalommal.

Hargitai Iván, a székesfehérvári Vörösmarty Színház vezető rendezője Füst Milán világhírű regényének színpadi adaptációjával, a *Feleségem történetével* érkezik Nagyváradra. Mint elhangzott, gyönyörű anyag ez a szerelmi tébolyultságról, féltékenységről, meg nem értésről szóló történet.

Harsányi Sulyom László Ady Endre halálának centenáriumán rendez Ady-emlékelőadást, *Ady 100* címmel.

Bérletek

A 2018/2019-es évadban tizenhat nagyváradi és három vándorbérlet közül választhatnak az érdeklődők. A bérletházak árát a régió kulturális intézményeinek jegyáraihoz igazították, hiszen a színházcsinálás költséges, és ennek megfelelően az egyes bérletházak ára hozzávetőleg 10 százalékkal növekedett. A színház felhívja az érdeklődők figyelmét, hogy a bérletházak keretében továbbra is jelentős árkedvezménnyel tekinthetők meg az előadások.

A hagyományos bérletházak mellett idén hét szabadbérletet kínál a színház, köztük kifejezetten pedagógusoknak szánt bérlettel és zenés előadásokra érvényesíthető csomaggal. Újdonság, hogy ettől az évadtól két típusú táncbérlet váltható: a Kortárs táncbérlet a Nagyvárad Táncegyüttes három kortárs táncelőadására (*Idegen, Bardo, Kármén* – ez utóbbi a dunaújvárosi Bartók Táncszínház vendéglőadására), a Nagyvárad táncbérlet pedig a társulat három folklórelőadására (*Népek tengere, Aranyos szegelet, Ütközések*) érvényesíthető.

A három vándorbérletre vonatkozó információk (Arany János-bérlet: Nagyszalonta és Nagykároly; Harag György-bérlet: Margitta) hamarosan elérhetők lesznek a színház csatornáin, illetve a szervező partnerintézményekben.

A Szigligeti Színház 2018/2019-es évadának bérletkínálatáról, illetve tervezett előadásairól bővebb tájékoztatást a Szigligeti Színház honlapján (www.szigligeti.ro), Facebook-csatornáján, illetve a színház jegypénztárában és partnerintézményeiben terjesztett évadhirdető füzetben kaphatnak az érdeklődők. A bérlethirdetési időszak október 19-ig tart.

Új terek az alkotói vágyhoz

A Sonnenfeld-palota udvarán lévő épületrészben működik a Szigligeti Stúdió. Eddig a földszinti részt használta a színház. Most újabb térhódítás következik. A Szigligeti Egyesülettel bérbe vették az emeleti termeket is. Október 10-én, a Nemzeti Kulturális Alap fennállásának 25. évfordulójára szervezett kihelyezett ülés keretében már szeretnék használatba venni az új, mintegy ezer négyzetméternyi kulturális teret. A sajtótájékoztató után erről beszélgettünk Czvikker Katalinnal. Elmondta, a Bethlen Gábor Alap támogatásával hoznak létre újabb tereket az első emeleti részen: stúdiótermet, balettrudakkal, tükrökkel fölszerelt próbatermet a táncosoknak, valamint egy közösségi pihenőteret. Mindehhez kialakítanak egy mosdóhelyiséget a nézőknek, továbbá öltözőt mosdóval a művészeknek, lesz továbbá két kelléktár, ruha- és díszlettár. A pihenőhelyiség is fontos, hiszen néha szinte egész nap, reggeltől estig próbálnak az alkotók, a rövid ebédszünet pedig nem elegendő arra, hogy hazaugorjanak, főleg azoknak, akik messzebb laknak a színháztól. Remélik, az október 22–28.

között zajló Infinite Dance Fesztivál bizonyos eseményeit, valamint az *Idegen* premierjét már az új stúdiórészben tarthatják meg.

Fölöttébb nagy szükség van új színházi terekre, hiszen előfordul olykor, hogy négy próba is zajlik egyidejűleg. Valami mindig történik a színház tájékán.

Következik majd a második emeleti termék rendbetétele is, ez jövőre várható. Oktatási, kulturális célra létesítenek majd előadótermeket. Ez is fontos projekt, hiszen rendszeresen szerveznek képzéseket, workshopokat. Évente egy alkalommal közösen szerveznek képzést a Magyar Színháztechnikai Szövetséggel.

A fenti termeket, a lépcsőházat egyébként rosszabb állapotban találták, mint a földszinti helyiségeket, úgyhogy teendő akadt bőven. Czvikker Katalin hangsúlyozta: „Meg kell teremteni a tereket, mert nagy az alkotói vágy, sok vállalkásunk van. Sokrétűek a programjaink, a tehetséges pályakezdőket is segítjük. Az Imre Zoltán Programnak is részesei vagyunk, ennek egyedüli romániai helyszíne a Szigligeti Színház. Tehát kellenek a terek, folyamatosan fejlődünk, bővítünk. A terek megteremtik önmagukat. Az igény létrehozza a lehetőséget, a tér kialakításának lehetőségét. Az én feladatom, hogy felismerjem a forrásokat, lépni tudjak, elősegítsem ezeket a törekvéseket. Majd az alkotók megtöltik tartalommal a formákat, tereket.”

TÓTH HAJNAL

PART – időtlen és ideiglenes között

Új találkozópont természetművészeknek

Vissza a természetbe! Nem meghódítani, uralni, hanem harmóniában lenni vele. Az art nature a természetben, illetve a természettel való művészetteremtés alkotási módszere. Júliusban a Partium Art (vagyis PART) Projects alkotói közösség megtartotta első természetművészeti táborát a Bihar megyei Várasfenesen. A PART Projects fiatal partiumi művészek kezdeményezése, célja a térség kulturális, művészeti életének színesítése, a helyi értékek ismertebbé tétele, valamint az, hogy a képzőművészet eszközeivel a hagyományokra, természeti és kulturális sajátosságokra kortárs szellemben reagáljon. Hogyan lehet népviseletet kreálni virágokból és

füvekből, gúnyát létrehozni lapulevélből, esztétizálni a tájban szétszórta szemetet, „tájképet” létrehozni fűrészporból, miként és miért lesz része egy videoinstallációnak a százszendős fenesi lóca? Milyen volt a művésztelep hangulata? Mik a tervek? Ezekről beszélt lapunknak **Lovadi Kinga**, a PART tábor főszervezője, és **Hausmann Cecília**, az egyik váradi résztvevő.

Az első PART tábor résztvevői

62

Fényszűrő – Egervári Júlia

„A Várasfenesen látott lyuggatott bádogkapuk egyedi és őszinte megoldásai ihlették ezt a munkámat. A kilyukasztott lapulevélen átszűrődő fény jeleket rajzol a földre, a kiszáradt rohadó leveleket életre kelti a fénypontok mozgó játéka által.”

„Néhány éve többedmagammal beszélgettünk arról: jó volna felhívni a figyelmet a vizuális művészet segítségével a környező vidékekre, a természeti értékekre. Fél éve Indiában jártam alkotótáborban, ahol leginkább természetművészettel foglalatostunk. A természet adta az alapanyagokat. Hazatérve úgy gondoltam, belevágok a néhány éve körvonalazódott ötlet kivitelezésébe” – mondja az előzményekről Lovadi Kinga.

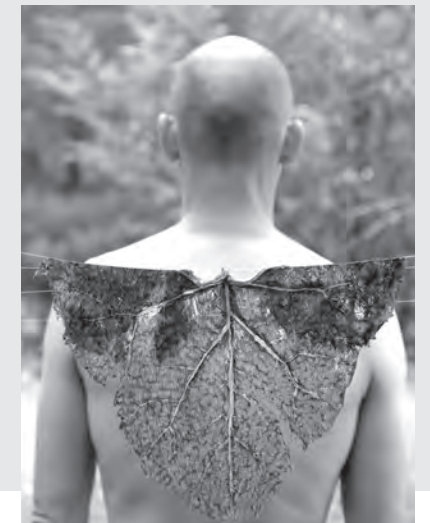
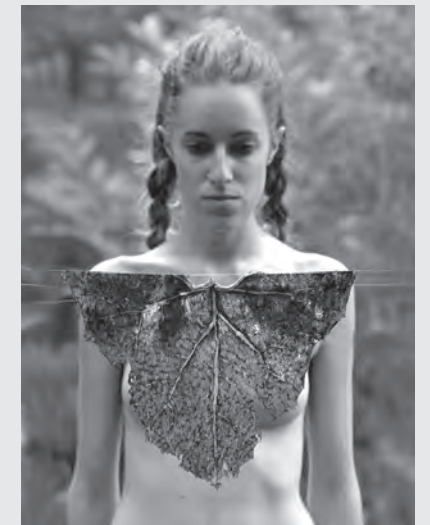
Februárban megkereste Erőss István képzőművészt, egyetemi professzort, a magyarországi természetművészet külhonorban is elismert népszerűsítőjét. A műfaj (nature art) már a hatvanas évek végétől fejlődésnek indult, de csak az utóbbi

Egervári Júlia: Fényszűrő

Egervári Júlia: Páncél 1.

Páncél 1., 2. – Egervári Júlia

„Ahogy a kovács kalapálja ki a pajzsot és páncélt a harcos számára, úgy kalapáltam a lapulevet, míg vékony hárttyává változott. Így alkot látszatra hatásos, de valójában törékeny páncélt férfi és nő számára.”

63

Egervári Júlia: Páncél 2.

Hús – Lipkovics Péter

A természetművészet az embernek, vágyainak és nyomhagyó szándékainak mulékonyásával foglalkozik, és e gondolatnak költői megfogalmazására törekszik. A patak partján talált kövek a klasszikus művészet megörökítő funkciójára utalnak, a kavicsok hússá való átlényegülése pedig az ember bőség és gazdagság iránti vágyát jelképezi. Az örök anyag lényegül itt át mulandóvá, ezzel is feszegetve azt a kérdést, hogy vajon a természet meddig szolgálja, szolgálhatja az ember önző igényeit.

Lipkovics Péter: Hús

évtizedben körvonalazódott definíciója Erőss István *Természetművészet* című könyve nyomán. Eszerint: a természetművész a természeti erőforrásokkal összhangban, azzal együttműködve alkot, a természetben található anyagokra, rendszerekre, a természet működésére reflektál. Ugyanakkor a földművelő közösségek, a falusi társadalom hagyományai is fontos inspirációs forrásai munkájának. Az erdélyi születésű Erőss István (Erőss Zsolt hegymászó rokona), aki egyébiránt egy híres koreai természetművészeti csoportnak is a magyarországi úgymond helytartója, készségesen segített, tanácsot adott Kingának arra nézvést is, hogy kiket hívjon meg az első táborba. Kilenc művész, négy magyarországi és öt partiumi, illetve erdélyi alkotó vett részt a várasfenesi táborban, általában mindőjüknek volt már valamilyen természetművészeti tapasztalata. Persze még az útkeresés szakaszában vannak. Később örömmel nyitnak majd a Partiumi Keresztény Egyetem vizuális művészeti szaka és a diákok felé.

Lovadi Kinga nagyrészt saját erőből, magánforrásból hozta létre a tíznapos tábor. A várasfenesi Györffy István Táj- és Népismereti Otthon nyújtott szállást, valamint tárlathelyszínt, a kiállítási anyag nyomtatását a nagyváradi Alfadekor vállalta, a szervezésben pedig az Érmelléki Gazdák Egyesülete segédkezett.

A csapatnak az volt az egyik célja, hogy a helyi közösséget is bevonják a projektbe, közben új színeket vigye-

Álgyöngyök – Szilák Andrea

„A szeméttel nem mint ökológiai problémával foglalkoztam, inkább mint a természetben előforduló szomorú, de egyre gyakrabban fellelhető emberi nyomhagyásként. Ezeket a nyomokat igazgyöngynek álcázott, alumíniumpapírral becsomagolt kövekként helyeztem el a Fenes medrében.”

nek a falusi hétköznapiakba. Az egyik képzőművész, Gál Orsolya bábosként is tevékenykedik, így ő a várasfenesi gyermekekkel háromméteres óriásbábukat készített papírmaséból, rongyokból, faágakból. Harminc gyerkőc nagy-nagy örömmel vett részt a bábkészítésben és játékban. Gyulai Pál *A Szél és a Nap* című verséből inspirálódva mindenki megrajzolta a saját elképzelése szerinti figurákat, majd elkészítették a költeményt illusztráló bábokat. A természetművészeti tábor záró kiállítás megnyitója Gál Orsolya *Pulcinella álmatlansága* című hagyományos vásári bábjátékával fejeződött be. Ugyancsak Gál Orsolya esti kikapcsolódásként, lazításként tangóharmonikán játszott a verandán. Ennek ugyancsak megvolt a varázsa. Előfordult, hogy zuho-

gó esőben ült a fedett hintán és muzsikált.

A tábor és a projekt fantázianeve PART lett. PART – mint partiumi művészet. Ugyanakkor a part szimbólum is: peremvidék, átmenet – folyékony és szilárd, statikus és dinamikus, helyben maradó és továbbmenő, időtlen és ideiglenes között; a part találkozási pont, megérkezés és elindulás. Fiatal partiumi művészek gyűjtőpontjává szeretnének válni. Rengeteg elképzelésük, ötletük, ter-
vük van. A képzőművészettel, esztétikával kapcsolatos megmozdulásokat, eseményeket óhajtanak szervezni. Kinga rendszeresíteni szeretné a tábor, a továbbiakban pályázati segítséget is kérve.

A tábor központi témája tehát a csoportosulásnak is nevet adó part volt. A kilenc képzőművész különböző módokon alkalmazta a természet és a helyi népművészet adta lehetőségeket munkáiban. Az alkotások nemcsak tematikailag, de technikák és műfajok peremvidékén is állnak, festmények, videók, installációk, ékszerek, textilművészeti alkotások és szobrok is születtek. A táborban készült művekből július 21-én nyílt kiállítás a várasfenesi Györffy István Tájházban, a tárlatot augusztus 4-ig díjtalanul lehetett látogatni.

A szállásuk tizenegy kilométerre volt a falutól, az erdő közepén. Lovadi Kinga a magyarországi résztvevőknek sokat mesélt arról, milyen a szórványlét a Fekete-Körös völgyében. A tábor utolsó előtti napján, a

Szilák Andrea: Álgyöngyök

Emlékörző kövek – Izsák Előd

„Egy gyűjtögető úton, a Fenes patakban fölfelé sétálva bíbor-színű foltokat fedeztem fel egyes köveken. A foltok kialakulása számomra teljesen ismeretlen jelenségnek bizonyult, viszont megjelenésük számos asszociatív lehetőséget kínált fel. Szerettem volna fényképeket készíteni ezekről a kövekről, de akkor éppen nem volt nálam semmilyen képrögzítő eszköz. Ebből kifolyólag terveztem, hogy miután e kövek helyszíneit megjelölöm, újra visszajövök és dokumentációs anyagot készítek a jelenségről. Jelölésként oltárszerű kőtornyokat építettem azo-

kon a helyeken, ahol ezeket a köveket felfedeztem. A tornyokat a találat helyszínén levő kövekből építettem, kizárólag olyanokból, amelyek nem hordoztak magukon efféle különleges jeleket.

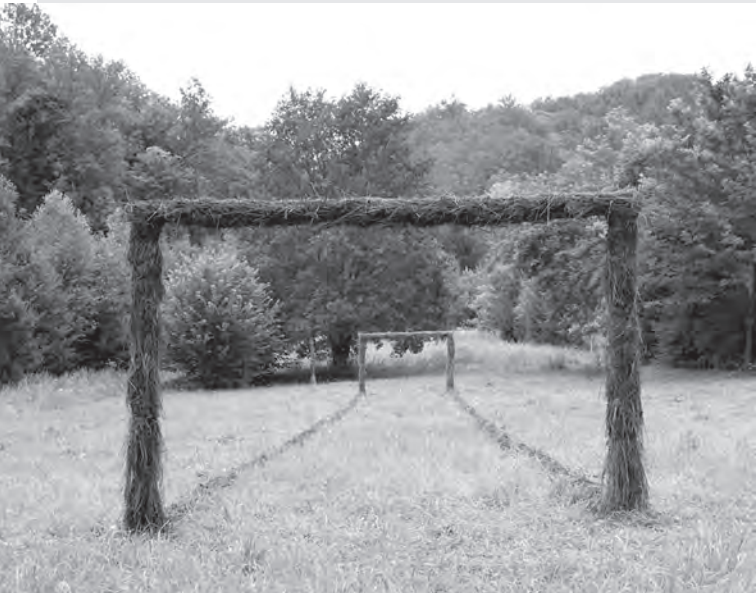
Az emlékezés különböző megnyilvánulásai merültek fel, amikor a patakban épített kőtornyokat az eső következtében kialakult erős ár még aznap este elsodorta, mielőtt valamilyen formában dokumentáltam volna, illetve még mielőtt bárkinek is megmutattam volna. Két nap múlva, amikor már valamelyest letisztult a patak vize, sikerült újraépítenem a kőtornyokat. Viszont ezúttal – mivel a víz még nem volt megfelelően tiszta – több esetben is láthatatlan volt az, aminek az előző utam során szerettem volna emléket állítani, és leginkább csak a sejtéseim, illetve a homályos emlékeim során sikerült tizenegy tornyot reprodukálnom. Előző utamon is hozzávetőlegesen ennyit építettem, bár arról nem sikerült megtartanom semmilyen pontos információt.

A művet Szilák Andreának dedikáltam, aki az első séta előtt megkért, hogy hozzak neki is valamilyen érdekes követ, és hogy kérésének eleget tehessek, készíttetésem éreztem arra, hogy a patakban felfedezett jelenséget megjelöljem egy visszatérő sétáig.”

Téregész – Hausmann Cecília

Installáció, fa, széna

„A labdarúgó-világbajnokság döntőjén kiöltött installáció százméternyi megoldási javaslat három kérdésre. Az első régi, jól ismert kérdés: hogyan ad rendszert a mértani a természetinek, és fordítva, hogyan lazítja fel az organikus anyag a geometrikus formát? A második: hogyan lehet egy pálya két térfelét egy folytonos vonallal egyesíteni? És a harmadik: melyik az a forma, amely, bár egyetlen vonalból áll, mégis a térbe való belépésre készlet?”

vernisszázs előtti napon Varga Csaba hegymászó irányításával kirándultak. Bebarangolták Pádist, gyönyörködtek a Csodavárban.

Szinte mindegyik alkotás utal a hagyományokra, helyi jellegzetességekre. Volt, akit a népviselet ihletett meg, virágokból és fűszálakból hozott létre kreációt. Más azt próbálta ki, hogyan mutat a szóttesen az általa talált jókora lapulevél, vagy milyen a levélgúnya. A kőből készült sonka a teli élés-

kamrát jelképezte. Volt, akit a labdarúgó-világbajnokság döntője inspirált alkotásra. Más arra figyelt, hogy a tájban sok a szétdobált hulladék, ezért tétizálta a szemetet, sztanolba csomagolva gyöngyökként helyezte el ezeket. Megint más ékszereket készített kiszáritott kecskebogyókból. Volt, aki préselt lemezen jelenítette meg a fenesi tájakat festve, illetve fűrészporból. Videoinstalláció is készült: az alkotó rongypokróccal takart le egy százéves lócát, és azon mutatott be tornagyakorlatokat. Nemcsak ékszerek és levélruhák készültek, hanem díszítés is, a szoknyát fenyő tűleveleiből kirakott fenesi motívumokkal szépen lehet ékesíteni. A kövek, a növények, a falusi házaknál látható lyuggatott bádogkapuk mind-mind ihletforrásként szolgáltak.

Kinga és Cecília beszélt a természetművészet eredetéről, történetéről és lényegéről is. A természetművészet továbbfejlesztett változata a land artnak. Ez utóbbi Amerikából indult. Az alkotók célja az volt, hogy kitorjének a galériákból, és kivonuljanak a természetbe. Végül afféle l’art pour l’art lett belőle, a természet elfoglalása a művészet kedvéért. Ezért aztán születtek ellenreakciók, hogy ne az öncélúságon legyen a hangsúly. A művészek jobban fókuszáltak a környezetvédelemre, az ökológiai problémákra, természeti katasztrófákra, felhívva a figyelmet az ész nélküli életmód következményeire. Az egyik irányzat lett a természetművészet (art nature), ez Ázsiából kezdett terjedni. A keleti ember egyébként sok-

kal közelebb van a természethez, mint a nyugatiak. Régi kínai festményeken az ember csupán picike pont, a természet van kiemelve körülötte. A lényeg az egységes egész, a természettel való együttalkotás, együttlétezés, és nem a hierarchikus viszony. Lovadi Kinga megtapasztalhatta, milyen a keleti emberek hozzáállása, milyen ott az art nature, hiszen a fenesi tábor előtt Dél-Koreában is szerzett tapasztalatokat. A koreaiak a '80-as évek óta foglalkoznak természetművészettel, a cél ennek az irányzatnak az elterjesztése.

A természetművészet képviselői sokszor mintha a földműves munkát emelnék művészi szintre. Fontos továbbá, hogy az alkotó nem rombol, nem individualizál. Európában egyedülálló módon csak Egerben működik természetművészeti szak az egyetemen, a képzést néhány éve indították. A már említett Erőss István az egri Eszterházy Károly Egyetem Vizuális Művészeti Tanszékének vezetője. A képzőművészeti szakokon általában csak a hagyományos módszereket tanít-

ják. A természetművészeti alkotások zöme efemer művészet, semmiképp sem alakítható át árucikké. Nem pro-fitorientált művészet. Nem nyereségvágyból születnek a művek.

A várasfenesi tárlaton is csak a művek bizonyos részét tudták kiállítani, hiszen nem volt minden bevihető a kiállítótérbe, ezeket fotográfiák segítségével mutatták be. A PART csoport szeretné elvinni a kiállítást Budapestre és Egerbe, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre és Csíkszeredába, természetesen Nagyváradon is bemutatják az anyagot.

TÓTH HAJNAL

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (9.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Társadalom

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikaíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását Jár a baka, jár címmel közzéltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is középszerű írásipari dolgozónak kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részleteit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.

Sz. A.

Bukarestben az erdélyi gyökerű Ioan Bianu szenátor, irodalomtörténész egymás után intézett heves támadásokat az erdélyi magyar kulturális intézmények, a kisebbségi oktatás, tankönyvek, általában a felekezeti magyar oktatás ellen. A szászokat viszont kímélte, cserében lojalitáskért. Kijelentette, hogy a magyar kisebbség „ördögi szervezete” ellen erőszakos romanizálással, adminisztratív eszközökkel kell harcolni. Az egész erdélyi magyar sajtó – irányzatra való tekintet nélkül – érzékenyen és élesen reagált Bianu mértéktelen kirohanásaira. Váradon az év elején hivatalba lépett Nicolae Popovici prefektus újabb, nagyszabású idegenellenőrzést harangozott be. Mindenki-nek igazolnia kellett az illetőségét, ki tudja, hányadszor! A nem helybelieket kiutasították a megyéből. Igazolásra jelentkezők hatalmas tumultusa támadt a városházán, a

háztulajdonosoknak is be kellett nyújtaniuk a náluk lakók összeírási íveit. Milyen jó, hogy mi már akkor nem voltunk Tóth úr lakói, mivel előző nyár közepén szüleim átköltöztek a Ferenc utcai kis saját házba. Egyébiránt automatikusan helyi illetőségűnek számított az, aki 1918. december elsején vagy már előtte Váradon, illetve a megye Romániához került részén élt. A szüleim mint Nagyváradon lakó érmellékiek így automatikusan román állampolgárok lettek.

Újsághírekben, szóbeszédben gyakran szó esett a váradi nagyalomás mellett működő 2-es számú postahivatalban leleplezett szabálytalanságokról. Ennek tudható be, hogy a 2-es posta személyzetét rendeletileg széthelyezték az ország különböző megyéibe. Például Bondor Mihály főfelügyelőt Moldovába, Fálticeni-be, a többieket is az Ókirályságba. Nagy sajtóvisszhangot keltett ez az intézkedés, mely ráadásul se az illetőség igazolásakor, se a 2-es posta személyzetének széthelyezésekor nem vonatkozott a román nemzetiségű alkalmazottakra, holott éppen ők voltak azok, akik igen nehezen és csak kevesen tudták volna igazolni, hogy 1918. december elseje előtt is itt éltek, és közülük került ki a szabálytalan-

kodó hivatalnokok többsége. Az év elejének másik nagy szenzációja volt egy konstancai dollárhamisító banda leleplezése, amelyik Erdélyt, főleg Váradot, Aradot és Temesvárt árasztotta el hamis bankjegyekkel. A fő hamisítók nevéből ítélve – Kartusinszky József és Klaszuckó József – lehettek akár magyarok is, de inkább lengyelek. Miért hamisították volna erdélyi magyarok éppen Konstancán a dollárt?

Az erdélyi zsidóság a cuzisták antiszemita propagandájának hatására állandó támadások keresztttüzében élt. „Romániában élnek, mégis magyarul akarnak tanulni, magyar anyanyelvűnek vallják magukat, holott ők nem is magyarok, hanem zsidók. Ezért válnak a nacionalista zavargók céltábláivá.” – Így érveltek az uszító román lapok. A zsidó érdekeltségű és a demokratikus sajtó erre így válaszolt: „Értjük a szemrehányást! De akkor azt nem értjük, hogy a románul beszélő regáti zsidók fejét miért verik be Cuza professzor tanítványai, Codreanu és társai? Hiszen ők román anyanyelvűek! Erre, ugye, nincs válasz!”

A *Pesti Napló* 1924. február 10-i száma áttekintést nyújtott a romániai magyar irodalom és irodalmi élet helyzetéről, 1919-től 1924 elejéig. Eszerint az *Adevărul Literar* mellékletében, az *Universul* és a *Dimineața* című lapokban, Ion Lupu fordításában Jókai, Mikszáth, Rákosi Viktor, Molnár Ferenc, Karinthy Frigyes műveiből jelentek meg írások az utóbbi öt esztendőben. Nagyváradon egy lírai antológia látott napvilágot román nyelven. Ebben a kolozsvári Justin Iliescu fordításai révén Ady, Kiss József, Kosztolányi, Szép Ernő, Gyóni Géza és több erdélyi magyar költő verseiből ismerhetett meg egy válogatást a román olvasó. A kötet címe Oláh Gábor egyik verse nyomán *Laura* volt. A legionárius Nichifor Crainic és a szélsőjobbos Octavian Goga ezekben az években élen jártak a magyar irodalmi művek tolmácsolásában, noha mindketten ultranacionalisták voltak! – Ezt nem könnyű megmagyarázni...(…)

Bécsi hír volt 1924 tavaszán, hogy a gazdagok szalonjaiban már szól a 20. század egyik nagy találmánya, a rádió. „Hangversenyt hallgatnak otthon az emberek!” – írták a lapok. Sokan hitetlenkedtek: az nem létezik, ilyen találmányt elképzelni se lehet! De egyre többen beszéltek róla a Bécsből, majd Pestről hazatérők, akik látták, hallották az

új csodát. A budapesti lapok ún. rádiórendelet kiadását sürgették 1924 májusában, amiről arra lehetett következtetni, hogy az „új csoda” már nem csak Bécsben az. Egyelőre nem lehetett rádióengedélyt kapni Magyarországon, holott az egész főváros tehetősebbjei rádiólázban égtek, szerkezeteket fuseráltak és működtettek, a rendőrség pedig besúgások alapján sorra-rendre elkobozta a rádiókészülékeket. Hogy miért volt a hatósági ellenkezés, nem derült ki. Azt tervezték, hogy olyan vevőkészülékek kerüljenek forgalomba, melyek csak a létesítendő csepeli adóállomás műsorát foghatják, a többit „leplombálják”. A radikálisabb lapok bírálták is a kormányserveket: miért bizalmatlanok és lassúak ebben a kérdésben? Miért félnek a külföld hangjától, amikor már egész Amerika és Nyugat-Európa hallgatja egymást, és ettől nem dőlnek össze?

Leírhatatlan volt a tömegnyomor Nagyváradon ekkoriban. Az állomás, egy 35 vagonos szerelvényben, mely hónapok óta ott vesztegelt, és már körülötte a fű, vagonlakókat fedezett fel a rendőrség. Negyvenöt csavargót szedtek elő a vagonokból, katonaszökevényeket, tolvajokat, zsebeseket, körözötteket, rongyos, sőt meztelen nőket és férfiakat, ott-hontalanokat, munka nélkül tengődőket. Egyikük, kinek a ruhája szétmállott, más gúnyája meg nem volt, hetek óta csak a vagonban élt, nem ment az utcára. Hiába faggatta legtöbbször a rendőrség: nem válaszoltak, csak némán néztek maguk elé.

Április 5-én Ștefan Holban tábornok, a II. hadtest parancsnoka újra kihirdette Averescu marsall 1920. évi ostromárlapot rendeletét, kiterjesztve az osztályizgatásra, a polgárháborús bűncselekményekre, gyilkosságra való uszításra, csavargásra egyaránt. Indok gyanánt a Besszarábia ügyéről a szovjetekkel tárgyaló bécsi értekezlet kudarcát, illetve a bolsevik veszélyt emlegették. Kommunista vezetőket tartóztattak le, egy részük külföldre menekült. Orosz kapcsolat fenntartásával vádolták őket, Besszarábia elcsatolása céljából, összeesküvéssel a nagyromán állam ellen, és azzal, hogy „felkérték” a szovjet hadsereget, lépje át a Dnyesztert, foglalja vissza magának Besszarábiát. Ezalatt nacionalista román váradi diákok ismét összezúzták a zsidó és a magyar kereskedők cégtábláit, lakásablakait, köztük Sternberg régiségkereskedőét, a Spitzer Divatház tulajdonosáét, valamint Kecskeméti Lipót főrabbi házának ablakait.

A színházba tervezett május elsejei ünnepséget már megint nem lehetett megtartani. A terv szerint a munkásgyűlésen dr. Rozvány Jenő magyarul, Tiron Albani pedig románul mondott volna beszédet, de „katonai hatósági engedély hiánya, illetve a tervezett beszédek teljes szövegének előzetes be nem mutatása” miatt mindkettőt betiltották; a bemutatásra tervezett színműnek, Heyermann *Remény* című darabjának előadását pedig megkezdése után hatósági felszólításra, félbe kellett szakítani. A Vomácska József vezette helyi szimfonikus zenekar nemzetiségi összetétele is száлка volt a kulturális hatóság szemében, ezért 32 százalékos adó terhelt minden eladott koncertjegyet. Mikor a társaság vezetői ennek az adónak 16 százalékra való csökkentését kérelmezték, Gheorghe Bacaloglu ezredes – volt prefektus – megígérte, hogy „elintézi az ügyet”, ha a *Filharmóniai Társaság* beolvad az általa vezetett *Cele Trei Crișuri* kulturális egyesületbe. A filharmonikusok viszont úgy döntöttek, akkor inkább fizetik a magas adót. Május végén az Olaszországból hazafelé tartó Hubay Jenő koncertezett Váradon. Kósa György kísérte zongorán, Stradivariján pompásan zengtek az általa előadott zene-művek, fél ház volt, de teljes siker. (...)

Május végén, 28-án Cotroceni-ben felrobbant ezervagonnyi lőszer, s a hadsereg lőszerraktárában keletkezett tűz miatt

a robbanássorozat három órán át tartott, és óriási pánikot keltett, mivel egy kilométernyi távolságra röpködtek szerteszét a repeszek. 15 millió töltény és gránát robbant fel! A hatóságok szabotázsra gyanakodtak. Az érintett városnegyedek lakosai rémülten menekültek. Délután négy órakor felrobbant a tűzérési lőszerraktár is. A terjedő tüzet sokáig nem lehetett lokalizálni, még a fél kilométerre fekvő királyi palota is megsérült. A király a parkban olvasgatott, Ileana hercegnő a közelében vett leckéket egy festőművésztől. Beszakadt a palota mennyezetének egy része is. A királyi család autón elmenekült, s ott, ahol kevéssel előbb még Ferdinánd király tartózkodott, percekkel menekülése után lövedékek robbantak, mintha csak neki szánták volna. A négy órán át tartó robbanássorozat az egész fővárost megrázta. A lakosság a házakból a parkokba menekült. Az eléggé gyakori földrengésekre volt ez reflex, jelen esetben nem a legjobb megoldás, hiszen a szabad téren könnyebben sérthették volna a szertereppenő, tüzes repeszek az embereket. Babonás félelem lett úrrá Bukarest népén. A főposta csillárja is leszakadt, este hét órakor elvértve még mindig hallatszottak robbanások. A teljes lőszerállomány elpusztult, ami a raktárakban volt. Hetvenkilenc halottat követelt a szerencsétlenség, a pirotechnikai intézet több vezetőjét letartóztatták.

Pár napra rá, június másodikán Budapestet pusztította egy kivételesen nagy vihar. Hullámozott a víz

egyes útvonalakon, elöntötte a pincéket, a földszinti lakásokat. Sötétségbe borult a magyar főváros. Rádásul a magyar szurkolók nagy bánatára, a párizsi futball-világ-bajnokságon az egyiptomi csapat váratlanul kiverte a magyar válogatottat. A parlamentben is szóvá tették a vereséget: „Persze, mert zsidók vezetik a magyar sportot!” A románok közül egyesek igen örvendeztek a pesti pusztító ítéletidőnek „Ha nekünk Cotroceni, akkor nekik istencsapás! Így igazságos!” – Hát, ilyen volt a légkör, és ennyire ostobák a tömegek...

A Szent László téren gőzerővel folyt a parkosítás és a szobortalapzat építése. A Rosenberg cég 70 munkását Duiliu Marcu bukaresti főépítész vezényelte, hogy őszre elkészüljön Ferdinánd király lovas szobra. Meg is lett. Viszont a köztisztasági és higiéniai hiányosságok miatt újra tífuszjárvány tört ki Nagyváradon. Fertőződött a Pece, elterjedt a hír, hogy a Sebes-Körös is. Az emberek nem is mertek a vizében fürödni. Tífusz vitte el Darabont Gyula baptista igehirdetőt, leányát és fiát. A továbbra is koszos, elhanyagolt utcákban, a járda melletti lefolyókban vánszorgott, bűzlött a szenny, a tébécé és más fertőző betegségek melegágya, hiszen az utcán játszó gyerekek beletapostak, beletenyelereltek, s utána ettek a mosdatlan kezükkel. Dr. Grósz Menyhért, a város hírneves orvosa kétségbeesett cikksorozatban tiltakozott a katasztrofális állapotok ellen, de a román hatságok azzal vágták el a száját, hogy „miért nem tiltakozott, hangoskodott 1919-ig? Addig jó volt a város olyannak, mint amilyen volt?” Grósz doktor bátran megírta a választ: „Igen, jó, mert akkor a háborús terhek ellenére rendszeresen tisztították a csatornákat, karbantartották a várost, most viszont már ötödik éve béke van, és kosz!”

A kiéleződött nyelvhasználati vitákban a *Nagyvárad* okos taktikát folytatott, a „Romániában mindent románul!” jelző kapcsán fölidézte szó szerint a nemzetiségi nyelvhasználat szabadsága érdekében az 1910–1918 közötti, budapesti parlamenti üléseken elhangzott, kemény hangú román képviselői felszólalásokat: Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș, Octavian Goga, dr. Vasile Lucaciu és mások követeléseit. Ezeket utólag is jogos és helyes követeléseknek ismerték el a *Nagyvárad* cikkírói, de

föltették a kérdést: hol vannak most ezek az urak, amikor azt, amit ők követeltek a saját nemzetiségüknek, a magyar nemzetiségű állampolgároknak kellene megadniuk? Ezekre az idézetekre nemigen hangozhatott el cáfolat, hiszen a nevezettek egyébből sem álltak ki öt éve, mint verték a mellüket: hogyan, mikor, hányszor léptek fel a románság anyanyelve és kulturális hagyományai védelmében a magyar parlament ülésein. Tehát le nem tagadhatták! Arra pedig nem volt választuk, hogy akkor viszont fordított alaphelyzetben ugyanezek az érvek miért nem érvényesek? (...)

Apa jegyzeteiből látom, hogy ő név nélkül bár, de cikket írt a *Nagyvárad* 1924. augusztus 8-i számába a tisztviselők nyomoráról, amely főleg a postán nyilvánvaló. Nő a drágaság, és néha ki se fizetik nekik a havi járandóságot, mert... nincs rá pénz. Ha igen, akkor is hol elsején, hol 15-én, hol több napon át, részletekben, úgy, ahogy csordogál Bukarestből a pénz. Előfordul, hogy teljesen kimarad egy hónapnyi bér! Rádásul levonások tömegével csökkentik, olyan intézkedésekkel is, amelyeket még a régi, magyar rendszer idején vezettek be, sőt, már akkor meg is szüntettek. Fölvetette továbbá panaszként, hogy a váradi postások nem kapnak szabadságot, az Ó-Romániából jöttek viszont mindig, amikor csak kéri. A többség 1700-2000 lejes fizetéséből hogyan teljék kosztra, ruházatra, lakásra és adókra? A legtöbben kölcsönökből tengődnek... Tabéry Gézától tudta Apa,

hogy a postaigazgatóság megpróbálta kinyomozni, ki a cikk szerzője, de a lap szerkesztősége szilárdan állította, hogy egy belső munkatárs, aki a postán szerezte információit. Hogy kitől, nem kérdezték a nevét – válaszolták. (...)

Az érmindszenti Ady-ünnepségek alkalmából, amelyeken Erdély minden számottevő irodalmi személyisége részt vett, Rákosi Jenő és Herczeg Ferenc Adyt rágalmozó, támadó cikkeket írt Budapesten. Szabó Dezső a *Világban* mérges hangú cikkben válaszolt Ady támadóinak, a maga szokott modorában. Védte Ady magyarság szemléletét, költészetének nemzeti-morális rangját, amelyet Rákosi és Herczeg kétségbe vont, majd Herczeg egyik udvariasnak szánt, megengedő mellékmondatára: „Adyt én fényes tehetségű költőnek tartom”, így reagált: „Ugyan, Herczeg úr! Mit szólna ön ahhoz, ha a parajdi büdösköves gyufa ezt az objektív mondatot mondaná: a Napot én fényes világítású testnek tartom?” Szabó Dezső a keresztény kurzust bírálta, és Herczeg Ferencet „a keresztény bolsevizmus sváb dudelsack-jának” (dudazsákjának) tartotta, „budakeszi öntudattól feszengő író”-nak nevezte. Egyébként 1924-ben döglesztő kánikula után télies hidegre fordult az időjárás egész Európában. Fázott a város, és fázlódott, sőt, megbetegedett anyám, akinek a méhében ott dideregtem magam is.

Parlagi Lajos távozásával feloszlott a nagyváradi színház operarészlege, amely – a korabeli sajtó szerint – eltartotta állandó telt házaival a prózai és operett részleget is. Elment a városból Szathmáry Endre karnagy is, Pécsre. Ősztől megvonták a váradi színház koncesszióját. Parlagi társulata, amely az utolsó évadban tizenegy operát, illetve daljátékot mutatott be, amelyben többek között Dajka Margit, Kovács Kató, Misoga László, Vígh Ernő, Zilahy Irén játszott, nagy-

részt elszéledt. Az új igazgató, Gróf László új társulat után nézhetett.

Az év krónikájához tartozik még a szellemidézés misztikus járványának elterjedése Váradon. Mintegy száz-százötven spiritisza működött, találkozott, rendezett szeánszokat feledhetetlenül bohém, lelkiekben megnyomorított szülővárosomban. A korabeli sajtó szerint jobbra mind értelmiségiek voltak. A sok-sok szeánsz között akadt nem egy ún. erotikus spiritisza összejövetel is, amikor a bekötött szemű résztvevőket ügyesen elrendezve ültették össze, és a sötét szobában az egymást érintő ujjak, kezek egymás testrészeire csaptak le. „Nézni” nem volt szabad, csak érinteni egymást, és nem lehetett tudni, hogy kivel, ki volt. Bizonyos rendezvényekre fiákerrel kellett menni, kísérvél, bekötött szemmel. A rendőrség egyszer üldözte, máskor meg vezetői is örömmel vettek részt a titkos-bűnös szeánszokon, ahol nem az ősök, hanem a perverz kielégülések szellemét idézték meg.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

Pályázni nehéz, de érdemes

Forrásteremtés lokális szemszögből

Tavaly a helyi és megyei önkormányzatok 439,9 millió euró támogatást kaptak az Európai Uniótól és más adományozóktól Romániában, adta hírül egy gazdasági portál. Ez több, mint a 2016-ban lehívott 398,7 millió euró, de jóval kevesebb a 2015-ös 1,2 milliárdnál. Mivel egy-egy uniós pályázat kifutási ideje több év is lehet, arra voltunk kíváncsiak, Bihar megyében hogyan értékelik egy akciócsoport, egy abban részt vevő vidéki és a váradi önkormányzat képviselői az előző, 2007–2013-as és a jelenlegi, 2014–2020-as költségvetési időszak pályázási lehetőségeit.

A Bihar Megyei Akciócsoport (GAL) a mezőgazdasági minisztérium pályázataival foglalkozik, hozzá két kisváros, Érmihályfalva és Székelyhíd, valamint Vedresábrány, Érábrány, Bihar, Bors, Bogyoszló, Hegyközsatár, Kiskereki, Vámosláz, Érkörtvélyes, Bihardiószeg, Körösgyéres, Hegyközpályi, Biharfélegyháza, Szalárd, Szentjobb, Biharszentandrás, Érsemjén, Értarcsa, Paptamási, Tóti, Vizesgyán és Érszöllős községek tartoznak.

Az akciócsoport működéséről, tapasztalataikról és a 2007–2013-as, illetve 2014–2020-as költségvetési időszakok különbségeiről és hasonlóságairól **Lupşe Gabriella**, az akciócsoport elnöke és animátora (a programok ismertetője) beszélt lapunknak. Mint mondta, a jelenlegi ciklusban valamivel jobban működnek a dolgok, persze a tapasztalatuk is több már.

Vannak mezőgazdaságot támogató vonalaik, az előző ciklusban a nagy mezőgazdasági vállalkozások is támogatáshoz juthattak az akciócsoporton keresztül. Ebben a ciklusban a kis háztáji gazdaságokat és a fiatal, kezdő mezőgazdasági vállalkozókat támogathatják. A mezőgazdaság mellett vannak a vállalkozások támogatására és az önkormányzatok fejlesztésére szóló kiírásaik is. „Itt is szélesebb most a

skála, mint az előző ciklusban, van az alapkeret, amiből az önkormányzatok az általuk működtetett szolgáltatásokat fejleszthetik, illetve két új pályázási lehetőség, a szociális programokat támogató vonal, illetve a kisebbség felzárkóztatását elősegítő kiírás, ezekre ugyancsak önkormányzatok pályázhatnak jó eséllyel” – mondta az akciócsoport elnöke.

Amellett, hogy ők sem kezdők, sokat segít, hogy már ismerik az akciócsoport működését; a pályázatok elbírálása most hamar megtörténik, talán azért is, mert az országos keret nagyon hamar kifutott.

74

Lupşe Gabriella

„Az is óriási előny most, hogy az embereket nem kell meggyőzni. Az első ciklusban, amely 2007-ben indult, 2012-re jutottunk oda, hogy pályáztattunk, mert volt egy nagy csúszás. A települések nagy részének, amelyekkel együtt dolgozunk, többnyire voltak fejlesztési programjaik, mégis volt ellenállás; egyszerűen nem mertek pályázni. Mi nagy területet fedünk le, a távolabbi települések voltak a nagyon kezdeményezők, és reaktívak. Most, amint meghirdettük a kiírást, azonnal érkeztek a pályázatok” – hangzott el.

Széles körű támogatás

Jelenleg a stratégiájuk hét intézkedést foglal magában, ebből három az önkormányzatoknak szóló alapfejlesztési program, van szociális és kisebbség-felzárkóztató, két mezőgazdasági és egy vállalkozásfejlesztésre szóló kiírás. Van még egy intézkedésük, de egyelőre csak próbálkozás. Az előző ciklusban egyféle kudarcként élték meg, hogy civileket nem tudtak támogatni. Most ugyan alacsony keretösszeggel, 23 ezer euróval, de van kísérlet arra, hogy a helyi értékek és hagyományok megőrzését célul kitűző rendezvények szervezését támogathassák.

Néhány konkrét példát is kértünk, és megtudtuk, hogy van önkormányzat, amely eszközbeszerzésre pályázik, például karbantartó gépeket vásárol; emellett pályázaton keresztül falumúzeum épül majd Hegyközszentimrén; Érkörtvélyesen az önkormányzat épületét tervezik felújítani; Vedresábrányban iskolai étkezdét alakítanak ki, Körösgyéresen pedig orvosi rendelőt. Pályiban iskolafelújítás következik, Érsemjénben sporttermet alakítanak ki, Érmihályfalván járdát újítanak fel, Paptamásiban ugyancsak az önkormányzat épületét renoválják. Az egyik különlegesség egy agroturizmussal foglalkozó egyesület pályázata, s úgy tűnik, támogatást kap majd; ennek révén egy kúriát újítanak fel és múzeumot alakítanak ki Gálospetriben. Ezen a vonalon van még 400 ezer eurójuk, ezt az összeget a térségben működő mezőgazdasági iskolák támogatására pályáztatják. Ebből Mihályfalván sportpályát terveznek, a másik két iskolában, Kágyán és Borson pedig eszközbeszerzésre fordítják a pénzt. Első körben meg is pályázták a támogatást, de műszaki okok miatt az egyelőre csúszik.

„Szociális téren két nagy szociális központ kialakítására volt lehetőség, ezekre pályáztak is, az egyik Kiskerekiben, a másik Kágyán lesz. Olyan multifunkcionális központok ezek, ahol széles körű szolgáltatást nyújt majd a rendszer az egész családnak minden szinten, tehát egészségügyi, iskolai ellátásban, munkahelykeresésben és akár oktatásban is részesülhetnek a kicsi gyermektől az időskorúak ellátásáig. A cél az, hogy ne csak egy hiányosságot orvosoljunk, mert úgy tűnik, az hosszú távon nem vezet a teljes felzárkóztathoz. A pénzből épületet újítanak fel vagy építenek, és azt berendezik. Előrehaladás, hogy ennek a két szociális központnak a működtetésére hároméves futamidővel lehet pályázni majd a munkaügyi minisztériumnál. Az is óriási előrelépés, hogy a két minisztérium elkezdett együttműködni, s rájöttek, nem elég magát az épületet megépíteni, annak a fenntartását is támogatni kell legalább a kezdeti időszakban, hogy kialakulhasson a munkamenet” – fogalmazott Lupşe Gabriella.

A roma felzárkóztatási program keretében a tervek szerint Bihardiószegen sportkomplexum épül, Biharszentandrásan pedig görkorcsolyapálya, ami különlegesség, mert a roma közösséghez közeli területen lesz, és a kisebbségi és többségi lakosságot egyaránt kiszolgálja – legalábbis remélhetőleg. „Nincs még ilyen Bihar megyében, nagyon örülünk a kezdeményezésnek. Úgy tűnhet, hogy ez nem létszükséglet, de talán ez is a program lényege: nem

75

mindig óriási szükséget szenvedő emberként kell kezelni őket, hanem olyanként, aki képes és hajlandó is beilleszkedni a társadalomba.”

A kis háztáji gazdaságokra 15 ezer eurót kapnak a pályázók. Előlegként megkapják az összeg 75 százalékát, befektetik, az utolsó részt akkor kapják meg, amikor az elsőt el tudják számolni. Ez esetben hátrány, hogy csak olyan kisgazdák pályázhatnak, akiknek már bejegyzett vállalkozásuk van, és ha nem sikerül elszámolniuk, akkor vissza kell téríteniük a támogatást. Az előző ciklusban a kistermelőnek csak akkor kellett bejegyeztetnie a vállalkozást, ha megkötötték a támogatási szerződést, és ha nem tudott elszámolni, a pénz nála maradt.

A fiatal gazdák első vállalkozásának beindítását támogató program keretében az a gazda, aki nincs még 40 éves, 40 vagy 50 ezer euró támogatáshoz juthat a gazdaság méretének függvényében. Ennek 75 százalékát megkapják, elindítják a vállalkozásukat, majd elszámolnak. Augusztusi beszélgetésünk idején már hét aláírt szerződése volt az akciócsoportnak ezen a területen.

Kiírták a vállalkozásfejlesztési pályázatokat is, de csak egyetlen pályázat jutott el a szerződéskötésig.

A meglévő vállalkozások továbbfejlesztésére, fiatal kezdők vállalkozásindítására a szolgáltatás és a termelés területén lehet pályázni. Itt utófinanszírozás van. Megkötik a keretszerződést, a pályázónak el kell költenie a pénzt kölcsönből vagy saját tőkéből, és részelszámolás van. Így is nagyon nagy az érdeklődés a lehetőség iránt; országosan nemigen van ilyen pályázat, és nagy segítség az, hogy ha saját befektetésekkel dolgoznak is, de kapnak egy keretösszeget, amire számíthatnak.

Hogyan működik az akciócsoport?

Az akciócsoport munkatársai a pályázatok ismertetésével, befogadásával, előminősítésével foglalkoznak, megnézik, hogy formailag-tartalmilag és a feltételeknek megfelel-e, támogatható-e egy pályázat. Mielőtt elindítanának egy

kiírást, végigjárják a településeket. Nagyobb rendezvényeken, például mezőgazdasági vásárokon, falunapokon vettek részt. Bemutatják a lehetőségeket, majd megtörténik a kiírás, az felkerül a honlapjukra (www.galbihor.ro). Az akciócsoport munkatársai információt adnak, végigbeszéli a potenciális pályázóval a feltételeket, követelményeket. Egy meghatározott naptól kezdve lehet bevenni a pályázatokat, és általában 30 napon át fogadják őket. Kivétel a vállalkozásokat fejlesztő program, ahol megvan annak lehetősége, hogy lezárják a kiírást akkor, amikor kétszer annyi értékű pályázat érkezett be, mint amekkora a keretösszeg. Megtörténik az elbírálás, majd az egyesületi tagokból álló kilencfős bizottság ismét átnézi a pályázatokat és egyenként az elbírálási kritériumokat is, hogy kiderüljön, megadható-e az illető pontszám vagy nem. Ezen a gyűlésen részt vesznek a minisztérium képviselői is, végigfigyelik, segítik ezt a folyamatot, hogy minden törvényes legyen. Megtörténik az elbírálás, a gyűlésről készül egy összesítő táblázat a nyilvántartáshoz, az is felkerül a honlapra. Ha a pályázónak nincs ellenvetése a kapott pontszámmal kapcsolatban, és az óvási idő letelik, a pályázatokat beviszik a kifizetési ügynökséghez, ott újrakezdődik a pályázat elbírálása, és ha minden rendben van, megtörténik a szerződéskötés. „Ha az elszámoláshoz közelednek már, akkor hozzánk hozzák be először a kifizetési kérelmeket, azokat előminősítjük, s utána visszük a kifizetési ügynökséghez. Ez is egy új

elem, hogy a kifizetési kérelmeket is előminősítjük. Fejlődnek az akciócsoportok tudásában, ahogy egyre nagyobb felelősséget tudnak vállalni” – mondta az animátor, s azt is megtudtuk tőle, hogy a keretösszeg egy bizonyos százalékát az iroda működésére fordíthatják; tevékenységükről háromhavonta elszámolnak és jelentenek.

Az akciócsoportok a mezőgazdasági minisztérium által meghirdetett pályázatok két százalékát kapják és pályáztathatják. Változást jelent az előző ciklushoz képest, hogy a pénzek elosztása terület- és lakosságarányos. Az előző ciklusban akár három település is alkothatott akciócsoportot, és ugyanazt a keretösszeget kapták, mint egy tíz-husz települést tömörítő csoport, az egyénekre leosztott összeg tehát nagyobb volt a kis akciócsoportoknál.

Az akciócsoportok nagy előnye Lupșe Gabriella szerint, hogy nem az országos versenyben pályáznak az érintettek, hanem a területiben. Az összegek kisebbek ugyan, de kisebb önerő is szükséges egy ilyen pályázathoz. A területi verseny miatt a kérelmet benyújtóknak szinte 50 százalékos esélyük van a sikerre.

Nehézséget jelent, hogy sűrűn változik a jogszabályi háttér, és hátráltató tényező a folyamatban észlelt hibák korrigálása is, hiszen ebből kifolyólag minden működést szabályozó dokumentum újra átíródik. Előfordult már, hogy a változások miatt négyszer-ötször is át kellett írni a pályázatot.

A Bihar Megyei Akciócsoporthoz tartozó településeken 92 558 ezer ember él 1494 négyzetkilométernyi területen. Jelenleg 3,9 millió euróval rendelkeznek, ebből 797,6 ezret a működésükre, kiszállásokra stb. fordíthatnak. A közösség fejlesztésére 1,5 millió euró, vidékfejlesztésre (gazdasági tevékenységek támogatásával) 721,1 ezer euró, a szociális központok kialakítására 400 ezer euró, fiatal gazdák támogatására 330 ezer euró, a roma kisebbség felzárkóztatására 100 ezer euró, a kisgazdák támogatására 61,7 ezer euró, a hagyományőrző projektekre pedig 23,7 ezer euró áll rendelkezésükre.

A 2007–2013-as ciklusban 3,5 millió eurójuk volt nyolc kiírássra, ebből például 1,5 millió eurót fordítottak a falvak

Nagy Miklós

fejlesztésére, 600 ezer eurót a mezőgazdasági vállalkozások támogatására, a megmaradt összeget vállalkozásfejlesztések támogatására költötték.

Több lehetőség, nehézkes közbeszerzés

Több a pályázati lehetőség, rossz a közbeszerzési szabályzás, de a nehézségek ellenére minden adódó lehetőséggel élni kell – röviden így összegezhetnénk a **Nagy Miklós** szalárdi polgármester által a témában elmondottakat. A község tagja a bihari akciócsoportnak, vezetőjét pedig arról kérdeztük: milyen pályázati lehetőségeik voltak és vannak.

A polgármester szerint több a pályázati lehetőség most, és élénkebb a pályázati kedv, bizalommal fordulnak az emberek a pályázatírókhoz,

mivel a komoly cégek maradtak meg a piacon. Szerencsésnek tartja magát azért, hogy jó csapattal dolgozhat, hiszen az eddig benyújtott pályázataik nyertek. A pályázatírás komoly munka, nem egy űrlap kitöltését jelenti csak. Végigvinni sem egyszerű egy pályázatot, hiszen a támogatási szerződés aláírása után kezdődik a tényleges munka, ráadásul a megvalósuló pályázatokat olykor öt évig megfigyelik.

Az óvások is nehezítik egy pályázat lefolytatását, de a kisebb önkormányzatok más okból is szinte halálra vannak ítélve, hiszen ha nincs pénzük az önrészhez és az el nem számolható költségekhez, a nyertes pályázat is elvész.

„A romániai önkormányzatok nagyon sokat pályáznak. Szalárd községnek tíz nyertes, szerződött pályázata van. Nagyon sok munka van benne, egy nagy csapat munkája, és sok pénz, amit elköltöttünk, mert a hatástanulmányokat, mérnököket, szakembereket meg kellett fizetni, engedélyeket kellett szerezni, ezek nélkül bármilyen pályázat halálra van ítélve. Hiába írok én valamit, szépet, jót, azt a költségvetési táblázatot vagy az üzleti tervet szakemberek kell hitelesítsék. Ha például egy út elkészítéséről beszélek, egy épület renoválásáról vagy újraépítéséről, a költségvetés-tervezettől kezdve minden hatástanulmánynak naprakésznek kell lennie, ami sokba kerül. Ezeket az önkormányzatoknak elő kell teremteniük már a pályázat beadása előtt” – ismertette Nagy Miklós a hátteret.

Ennek ellenére azt vallja, minden lehetőséggel élni kell. Jelenleg is dolgoznak egy pályázaton a geotermális fűtésről. A hatástanulmánya egy éve készül, és ez a munka például nem látszik. Sokáig tart az elbírálás, esetenként hiánypótlás szükséges, sokszor egy polgármester négyéves mandátuma nem elég ahhoz, hogy a pályázatból megvalósított munka legyen.

Szintén gyakori, hogy meghirdetnek ugyan egy pályázati kiírást, mégis késedelem lesz, mert egyszerűen nem mernek aláírni a minisztériumokban. „Két éven belül az országnak három kormánya volt, cserélődtek a miniszterek, a minisztériumokban a felelősök. (...) És a boszorkányüldözés miatt sem mernek semmit aláírni, hiszen azt mondják, minden politikus vagy közigazgatási vezető korrupt. Emiatt sokan

féltették a szakmájukat, a becsületüket, a családjukat. Voltak, akik semmilyen szerződést nem mertek aláírni akkor sem, ha az teljesen rendben volt. Ez is lassította az eljárásokat” – számolt be a tapasztalatokról.

Azt is hozzátette: a kivitelezők sincsenek egyszerű helyzetben. A kormánytámogatású vidékfejlesztési pályázatokban például el kell jutni egy bizonyos mérföldkőig a kivitelezőnek, aztán megtörténik egy átvétel, ami azért jó, mert szakemberek ellenőrzik az elvégzett munka minőségét. „A cégeknek nehéz ezt kibírni, mivel két, három, négy hónapig, fél évig tart a munka, majd jön az ellenőrzés, elküldik a papírokat, és sokszor újabb két-három hónap múlva érkezik meg a pénz. Nagyon sok kivitelező a csőd szélére sodródik emiatt. Neki ki kell fizetnie az anyagokat, a munkabért, és a legszerencsésebb esetben hat hónap után kap pénzt. A pályázatokkal ez a legnagyobb gond. Sokan nem értik meg, miért nem csináljuk gyorsabban. Pénz nélkül nagyon nehéz varázsolni, az embereknek minden hónapban utalni kell a fizetést, az anyagot ki kell fizetni, a gépek üzemanyagát szintügy. Ez a nehézkes a pályázatokban mind az önkormányzatnak, mind a kivitelezőnek.”

Ebben a ciklusban több pályázati lehetőség nyílt meg, és nagyobbak voltak a keretek, mondta Nagy Miklós, viszont szomorúan nyugtázta, hogy a feladatkiíró füzetekben, melyeket az uniós pályázatok esetében is Romániában készítenek el,

nagyon sok a buktató. Magyarországon vagy Lengyelországban sokkal egyszerűbbek ezek, leegyszerűsítették magát a közbeszerzést is. Nem tartja jónak a közbeszerzési rendszernek azt a kitételét sem, hogy az a nyertes, aki a legolcsóbb ajánlatot teszi. „Tegyük fel, nyer valaki egymillió eurót egy pályázaton, és valaki elviszi 600 ezer euróért. A többi pénz odavész. Kinek spóroltuk meg? Nem magunknak, Romániának spóroltuk meg, megy vissza. Holott a maradék pénzből a kivitelező nem tudja befejezni, ellopják valahonnan a munka minőségét. A kivitelező rá van utalva, hogy befejezze, mert aláírta a szerződést, de ez a munka rovására megy. Olyan közbeszerzési törvényt kellene hozni, amely azt mondja: mivel a tervező köteles betartani egy standard költséget, hogy az aktuális árakat négyzetméterre, köbméterre vagy darabra betervezze, azt, aki a költség 75 százaléka alá megy, zárják ki a közbeszerzésből, mert 75 százalékból csak lopással, csalással lehet kivitelezni. Mert az a kivitelező nem mehet csődbe, tehát valamit kispórol.” A törvényhozóknak azokat is meg kellene hallgatniuk, akik a gyakorlatban viszik végig ezeket a pályázatokat, mert ma nagyon sokszor olyanok döntenek, akik azt sem tudják, a gyakorlatban milyen helyzetekkel szembesül egy polgármester, egy vállalkozó, egy pályázatíró.

Pályázni kell és szükséges

A pályázatokra a nehézségek ellenére is szükség van – hangsúlyozza Nagy Miklós. A községnek jelenleg hatféle – nemcsak uniós – pályázata van: a Falufejlesztési Országos Ügynökségnél (AFIR), a Bihar Megyei Akciócsoportnál (GAL Bihar), az Országos Vidékfejlesztési Programnál (PNDR), a román–magyar határon átívelő programoknál (RO–HU), a Regionális Operatív Programnál (POR) és a Világbanknál fut pályázatuk. Több pályázat közbeszerzési eljárását is lefolytatták már, és bíznak benne, hogy a többi esetében is sikerül a közbeszerzést befejezni és az engedélyeket megszerezni. Jövő tavasszal szeretnék elkezdeni a munkát is.

Ami az akciócsoportos pályázatokat illeti, a polgármester szerint ezeket akár az autonómia felé tett lépésnek is tekinthetjük, hiszen helyben döntenek el, mi az elsődleges. Az pedig helyspecifikus: nálunk más a prioritás, mint Dél-Romániá-

ban vagy Moldvában. Ezt a pályázati formát erősíteni kellene, nagyobb mozgásteret adni az akciócsoportoknak, hogy nagyobb keretösszeggel gazdálkodhassanak, mert itt a helyben élők dönthetik el, mi a stratégiájuk.

Ami Szalárdot illeti, az 1700-as években városi rangja volt a településnek, s a polgármester arra törekszik, hogy kistérségi központtá váljon a község. Számára nagy öröm, hogy a fiatalok otthon maradtak, családot alapítottak és vállalkoznak, ez azonban azt is hozza magával, hogy fejleszteni kell az óvodákat és az iskolákat. Tavaly a világbanki pályázat részeként átadtak egy három csoportot befogadó napközi épületet, a Regionális Operatív Program keretében pedig egy új iskola építésére pályáztak. Az új, korszerű épületben az emeleten az 1–4. osztályosok kapnának helyet, a földszinten kialakítanának egy konyhát és étkezdét, ahol a gyermekek meleg ételt kapnának. A napköziben ez már működik, ha pedig nagyobb tételben vásárolnak és helyben készítik el az ételt, az egészségesebb és várhatóan olcsóbb lesz. Középtávú terv, hogy szaklíceumot is létesítsenek.

A PNDR 1. és 2. programban három nyertes pályázatuk van. Az ivóvízhálózat és a csatornahálózat korszerűsítése és bővítése már zajlik, már dolgoznak a gépek, a projekt befejezése után a községhez tartozó mindhárom falu, Szalárd, Hegyközszentimre és Jákóhodos minden utcájában lesz vezetékes víz és szennyvízelvezetés.

A PNDR 2-ben egészségügyi pályázatra nyertek támogatást, már folyik a közbeszerzési eljárás egészségügyi központ építésére. Ide költöztetik majd a háziorvosi rendelőket, a jelenlegi épületben pedig szakorvosi rendelőket alakítanak ki. Ezt szintén nemzetközi pályázattal oldanák meg, a RO–HU-s programhoz nyújtottak be Szalárd testvértelepülésével, a magyarországi Nádudvarral közösen pályázatot. Ennek része az orvosi berendezések (ultrahang-, EKG-készülék stb.) beszerzése is, a szakorvosi rendelők működtetésére pedig a váradi Pelican magánkórházzal kötöttek szerződést.

A községben több civil szervezet is működik, ők is nyertek pályázatokat, rendezvények szervezésére, lebonyolítására. Augusztusi beszélgetésünkkor épp egy ilyen pályázat révén volt magyarországi tanulmányúton egy gyermekcsoport.

A szalárdi önkormányzatnak összesen 21 nagyobb projektje van, összértékük meghaladta a 88,1 millió lejt. Közülük tíz nemzetközi finanszírozású, ezek értéke 48,9 millió lej.

Több pénz a megyeszékhelyeknek

A Nagyváraadra vonatkozó kérdéseinkre **Marius Moş**, a polgármesteri hivatal Nemzetközi Finanszírozású Projektek Igazgatóságának vezetője válaszolt.

A 2014–2020-as költségvetési időszakban a bürokrácia akadályozta elsősorban a pályázatbenyújtást, nagyon későn jelentek meg a támogatási útmutatók. Az alapok lehívása országosan alacsony, elsősorban a menedzsment hatóságok lassúsága miatt, továbbá mert nem vették figyelembe a 2007–2013-as időszakban szerzett jó tapasztalatokat. Előrelépésnek számít ellenben, hogy a projekteket egy elektronikus rendszerbe lehet feltölteni. Másik újdonság, hogy a megyei jogú városok által létrehozott városi hatóság révén lehetőség van azon projektek válogatására, amelyeket a városi mobilitás területén megelőlegezett összegekből támogatnak. Nagyon fontos a jelenlegi ciklusban, hogy lehetőség nyílt a munkálatok megkezdésére a támogatási szerződés aláírása előtt, ennek köszönhetően jobban szakaszokra osztható a munka.

A megyeszékhelyeknek több pénz különítettek el a 2014–2020-as időszakban, és a támogatási területek is változatosabbak. Nagyvárad több támogatási tengely mentén nyújtott be projekteket, főként a Regionális Operatív Programhoz, a Nagy Infrastruktúrafejlesztési Programhoz és a határon átvéelő, RO–HU programhoz is. A váradi önkormányzatnak 36 millió euró van előirányozva városfejlesztésre a Regionális Operatív Program negyedik tengelyén, és az összeg kétszeresére köthet szerződéseket. Marius Moş szerint több területen pályázhattak, mint eddig.

A 2007–2013-as időszakban energiahatékonyságra 430 millió lej, üzleti infrastruktúrára 124 millió lej, oktatásra és kutatásra 86 millió lej, egészségügyre 26 millió lej, közlekedési infrastruktúrára 163 millió lej, turizmusra és kulturális örökségre 247 millió lej, szociális projektekre pedig

25 millió lej értékben pályáztak. A Regionális Operatív Program keretében 111,5 millió euró, a HU–RO programokban 32,4 millió euró, az Ágazati Környezetvédelmi Operatív Program keretében 88,3 millió euró, az Ágazati Gazdasági Versenyképesség-növelő Program keretében 4,1 millió euró, az Európai Gazdasági Térségen keresztül 4,3 millió euró, más támogatási programokban további 7,1 millió euró, összesen 247 millió euró értékű támogatási szerződést írtak alá az előző költségvetési ciklusban.

A jelenlegi költségvetési időszakban szintén ezek a területek részesülnek előnyben, a váradi önkormányzat 70 uniós projektje van különböző fázisokban: elkészítés, értékelés, szerződéskötés, megvalósítás. Értékük körülbelül 300 millió euró.

A megyeszékhelyek számára a 2014–2020-as periódusban meghatározott prioritás a városi mobilitás, minden városnak el kellett készítenie több dokumentumot, például a Tartós Városi Mobilitási Tervet, az Integrált Városfejlesztési Stratégiát, ezek alapján állapítják meg a fontossági sorrendet és támogatják a terveket.

Ami a határon átvéelő pályázatokat illeti, Nagyváradnak kevesebb előnye származott belőlük, mint az előző ciklusban. Most elég későn jelentek meg a kiírások, és a projektek működéséről biztosat csak az után tudnak mondani, miután gyakorlatba ültették őket.

A 2014–2020-as költségvetési ciklusban hat határon átvéelő projektet nyújtott be a váradi önkormányzat. Hajdúböszörmény önkormányzatával közösen az infrastruktúra fejlesztése által a foglalkoztatás javítására, illetve a nagypiac átalakítására pályáztak, az áfával 7,5 millió euró értékű projektből 6,5 millió euró jut Nagyváradnak.

A Dr. Gavril Curteanu Muncipiumi Kórház a Békés Megyei Központi Kórházzal orvosi berendezésekre pályázott, a 2,9 millió euró értékű projektből 2,4 millió euró jut a váradi kórháznak. A Bihar Megyei Klinikai Sürgősségi Kórház Hajdúböszörménnyel és Berettyóújfaluvval közösen pályázott felszerelések vásárlására, tapasztalatcserére, képzésekre; Nagyváraadra kétmillió euró kerül a hárommillió euró pályázatból.

Szintén a megyei kórház pályázott Temesvárral és Debrecennel közösen a szív- és érrendszeri, illetve a nőgyógyászati betegségek megelőzése és hatékonyabb kezelése céljából. A hárommillió eurós pályázati összegből 1,2 millió euró jut a bihari megyeszékhelynek. Regionális oktatási központ kialakítására a Nagyvárad Fejlesztési Ügynökség, a Constantin Brâncuşi és a Traian Vuia Műszaki Kollégiumok és Biharkeresztes Város Önkormányzata pályázott, az ügynökségnek 2,2 millió euró, a Brâncuşi-nak 180 ezer, a Vuiának 236,2 ezer euró jut a projektből, Biharke-resztesre 311,2 ezer euró kerül.

Nagyvárad és Debrecen közösen pályázott a tömegközlekedés fejlesztésére is, a 2,93 millió euró értékű projekt keretében egyebek mellett hét új autóbust vásárolnak Nagyváradon, 50 kijelzőt szerelnek fel a bihari megyeszékhelyen, és kidolgoznak egy mobilalkalmazást, amely Nagyvárad, Bors, Váradszentmárton és Biharkeresztes térségében könnyíti meg az utazások tervezését.

A 2007–2013-as költségvetési időszakban 62 projektet finanszíroztak vissza nem térítendő támogatásból, ezek összértéke a már említett 247 millió euró volt, ebből a vissza nem térítendő támogatás értéke 150 millió euró, a maradék 97 millió az önrész. A jelenlegi költségvetési időszakban eddig 16 projektre nyertek támogatást, 76 millió euró értékben.

A nyertes projektek között óvodák és iskolák hőszigetelése, a Darvas-ház

immár el is kezdett tatarozása, szabadkőműves múzeum létrehozása és az ipari parkban építendő bölcsőde és óvoda is szerepel.

Arról is érdeklődtünk, élhetnek-e még a későbbiekben megnyíló pályázati lehetőségekkel. A távfűtési rendszer felújításának harmadik szakaszára és a Borsi úti intermodális közlekedési csomópont építésére a Nagy Infrastruktúrafejlesztési Programhoz pályáznak, egy elektromos töltőállomás létrehozására a Környezetvédelmi Alaphoz, míg a Regionális Operatív Programon keresztül az új villamosvonalakra, a Ghillányi (ma Cantemir) út felújítására, a Sztaroveszky úti és Nagyvásár téri (Centru Civic) aluljárókra, a Dacia híd felújítására és

az ugyancsak már épülő, úgynevezett centenáriumi hídra (a régi csillagos híd helyén). A Bémer (ma Ferdinand) tér, a Zöldfa (ma V. Alecsandri) az Ezredévi emléktér (Libertății) a Nagysándor (ma Aurel Lazăr) utca és a Körös bal partjának, Ősi, Rogériusz és Szőlős (Nufărul) negyed központjának rendbetételére, a vár közelében létrehozandó parkolóra, további parkok kialakítására pályáznak majd.

FRIED NOÉMI LUJZA

Megörökölt valóság

Kostyál Márk: Kojot

Kritika

Nem szereti az „eastern” kifejezést, inkább mondani akar valamit filmjével Kostyál Márk – mondta a rendező egy interjúban. A *Kojot* helyszínéül szolgáló isten háta mögötti magyar községben több a por, mint a vetemény, és a déli nap úgy tűz a kopott farmernadrágokra, borostákra és lepukant késdobálókra, mint egy vérbeli westernben. A felszín alatti feszültségek pedig azt is rávezetik a kegyetlen tanulságokra, aki erre a legkevésbé számít.

A kényelmes budapesti életét megunt harmincas bankár, Bicsérdi Misi (Mészáros András) megörökli elhunyt nagyap-

ja földjét és kidőlt-bedőlt házát a beszédes nevű Tűzkőn. Barátnőjével, Eszterrel (Dobra Mária) súlyos megrázkódtatáson vannak túl: elvesztették a magzatukat. Talán a trauma okozta fájdalomra keres gyógyírt Misi, amikor hirtelen elhatározással úgy dönt: nem adja el a telket, hanem a romos viskót felújítja, kibővíti, és leendő kis családja számára meleg fészekké változtatja. Annak rendje és

Épül a ház.
De vajon meddig?

módja szerint bemegy a falu kocsmájába, és munkaerőt keres a felújításhoz. De arra nem számít, hogy...

Ja, egyébként a film egyáltalán nem így kezdődik. Hanem egy meghökkentően erőszakos, amerikai filmtől is szokatlanul dinamikus, izgalmasan filmezett és tökéletesen koreografált verekedésjelenettel, amelyben a nagydarab Laci épülőben lévő házát rombolja le valaki egy exkavátorral. Laci veszett vadállat módjára megy neki a betolakodóknak, miközben a rendőrök maguk sem tesznek többet, mint hogy a földön itt-ott talált gerendadarabokkal próbálják leállítani a feldühödött tulajt, a közelben pedig egy vadonatúj, kanárisárga sportautó várakozik jeges tekintetű vezetőjével és annak ötéves kisfiával. Legkésőbb akkor rájöhethünk, hogy korántsem amerikai filmről van szó, amikor a fentebb említett két rendőr megérkezik az egyre véresebb bunyó helyszínére, és még csak nem is nyúl a szolgálati fegyvere után, ehelyett nagy küzdelem árán könnygáz spray-vel teszi ártalmatlanná a minimum 120 kilós Lacit. Már hogyan is használnának fegyvert szegények – hiszen teljesen jogtalan, amit csinálnak. És ez nekik sincs inyükre, de nem tehetnek semmit. Mindannyian a helyi kiskirály, Szojka Pál ügyvéd markában vannak, a község vegyesboltjával, a Tüzéppel, az önkormányzat hivatalaival és minden egyébbel egyetemben. Szojkának ugyanis nagyratörő tervei vannak a községgel – tervei megvalósításához pedig minden földre szüksége van, és azt meg is szerzi – bármi áron.

Szóval ebbe a közegbe csöppen bele Misi és Eszter. Eleinte elképzelésük sincs róla, hogy mi vár rájuk, ha elkezdik a fel-

Célkeresztben.

Misire veszélyes emberek vadásznak

újítást és a letelepedést, de amint lassanként kibontakozik a valós tényállás, Misi egyre makacsabbul ragaszkodik álmához, nagyapja hagyatékához és az ő férfiági örökségéhez – a szó szoros és átvitt értelmében, egészen addig, amíg már nemcsak saját testi épsége, hanem a párkapcsolata is komoly veszélybe kerül.

Kostyál Márk reklámfilmes múltja egyértelműen megmutatkozik első nagyjátékfilmje, a *Kojot* videoklip jeleneteiben, a hozzáértőn komponált képekben és az akciójelenetekben megjelenő játékos, igen zenei vágásban. De túlesztétizálás helyett inkább a részletekre is érzékenyen odafigyelve mutatja meg a vidéki élet szépségeit és csúnyaságait. Néhány lehullt gyümölcs a háztetőn, egy ócska állólámpa a szürkére kopott fal mellett, a végeláthatatlan dombok fölött lassan felkelő nap – ilyen kulisszák és kellékek között zajlik ez a történet, amely amennyire vérlázító, annyira valóságos. Nem idilli, pedig akár az is lehetne. Nem pasztorál, inkább vadkeleti – olyan szituációk sorakoznak, amelyek rákényszerítik a főszereplőt, hogy rég elfeledett vagy tán sohasem volt értékeket keressen meg magában. Férfias értékeket, a westernhez közel álló értelemben: kitartást, önállóságot, saját céljaiért való kiállást, vakmerőségig menő bátorságot és azt a – jó vagy rossz – képességet, hogy az erőszakra erőszakkal válaszoljon, hiszen a tűzkői Döbrögiknek ez a nyelvük, ők ököllel kommunikálnak, ha a pénz már nem beszél elég hangosan és érthetően. Misi egyszerűsmind kénytelen végre felnőtté válni

84

és végül még azt is átértékelni, amit eddig felnőttiségnek gondolt, hogy ráébredjen, mi az igazán fontos.

Kostyál Márk filmjében a Kárpát-medence számos magyar színháza képviselteti magát, a határon túli művészek a legjellegzetesebb karaktereket alakítják. A „főgonosz”, vagyis az öreg Szojka szerepében Kovács Frigyes vajdasági színművész olyan, mint egy hátborzongató télapó, a fiát, a kis Palit játszó Mátray Lászlónak, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház színészének jégkék tekintetétől pedig megfagy az ember ereiben a vér. Orbán Levente csíkszeredai színművész Attila, a keménykötésű „székely cigány gyerek” szerepében alakítja két-három teljes mondattal a hallgatag, de tettekben sohasem rest góbét, míg Salat Lehel, a Kolozsvári Állami Magyar Színház színművésze az ellentmondásos apafigura szerepében hol jó, hol rossz példát mutat a fiának, miközben saját lelkiismeretével és múltjával is folyamatos harcban áll.

A film moziba kerülésének története szintén izgalmas és ellentmondásos. Néhány héttel az után, hogy 2018 februárjában elnyerte a Magyar Filmkritikusok Díját legjobb első filmes kategóriában, producere hirtelen és minden magyarázat nélkül visszavonta a Magyar Filmhétről, holott közpénzből, film-alapos támogatásból készült. Egyes sajtóértékelések szerint Kálomista Gábor társproducer azért döntött így, mert a filmet állítólag valaki más is benevezte a versenybe; más orgánumok inkább arra fogadtak, hogy a *Kojot* témaválasztása a magyar valóság egy sötét szegletének cenzúrázatlan bemutatása miatt esett ki a kegyekből – és itt most nem a képi erőszakra gondolok, hanem a mindent átjáró korrupciónak, a helyi nagyurak

Minden az övé.

Szojka biztos a dolgában

önkényuralmának és a zsebben tartott közintézményeknek a kendőzetlen ábrázolására. Hogy mi az igazság, talán egyszer kiderül, tény azonban, hogy a producer cége, a Megafilm nem sokkal a filmhetes botrány után a Youtube-on ingyen elérhetővé tette a filmet egy időre, illetve közleményben tudatta, hogy a *Kojotot* ingyen odaadja minden magyar mozinak.

Sajnos ez volt a sajtóvisszhangja a *Kojotnak*, pedig ennél sokkal többet érdemelne. Profi módon, minimális költségvetésből elkészített, hibátlan film a valóságról és az álmokról, az apákról és a fiúkról (és az unokákról), a nemes kiállásról és a botor vakmerőségről, az erőszak folyamatos újratermelődéséről, uralkodásról és meghunyászkodásról. Férfias film, valahogy úgy, mint egy western, de első-sorban mégsem „eastern”, hanem szerethető és emberi dráma.

NAGY ORSOLYA

Kojot

2016, Magyarország

Rendezte: Kostyál Márk

A forgatókönyvet írta: Lengyel Balázs, Lovas Balázs

Zene: Moldvai Márk

Operatőr: Csoboth Attila, Kostyál Márk

Szereplők: Mészáros András, Bocsárszky Attila, Kovács Frigyes, Orbán Levente, Dobra Mária (Mara), Mátray László, Salat Lehel, Szabó Gabi

85

Hubay Miklós

100 író,
Hubay drámaíró,
műfordító

HUBAY MIKLÓS (1918. április 3., Nagyvárad – 2011. május 7., Budapest) író, drámaíró, műfordító. Iskoláit szülővárosában kezdi, majd Debrecenben és Gyulán folytatja. Budapesten diplomázik a Pázmány Péter Tudományegyetemen (1940), majd 1942-től Genfben ösztöndíjas, a Revue de Hongrie szerkesztője. 1948-ban visszatér Magyarországra, az 1956-os forradalom utáni eltávolításáig a színház- és filmművészeti főiskola tanára. 1956. október 27. és november 2. között a Szabad Magyar Rádió Irodalmi adását vezette a Parlamentben.

1974-től a firenzei egyetemen tanít. 1981-től öt éven át az Írószövetség elnöke, kezdeményezésére ünnepeljük a Magyar Dráma Napját. 1994-től a magyar PEN Klub elnöke. Kossuth-díjas (1994). Legfontosabb színpadi művei: Tüzet viszek (dráma, 1970), Ők tudják, mi a szerelem (1959, egyfelvonásos), C' est la guerre (1958), Egy szerelem három éjszakája (musical, 1961). Elnémulás (tragédia, 2004). 2008 tavaszától Nagyvárad díszpolgára.

Szülőházának homlokzatán 2018. szeptember 14-én avatják fel emléktábláját.

A Nagyváradról hozott egyetemesség

A Várad folyóirat soron kívüli irodalmi Törzsasztalának ünnepelt vendége, Hubay Miklós a 90. születésnapján túl, 2008. április 16-án két és fél órán keresztül osztotta meg hallgatóságával emlékeit, sorsfordulatait, gondolatait. Az íróval – kinek az alábbiakban ifjúkorát elevenítjük fel – **SZILÁGYI ALADÁR** és **SZŰCS LÁSZLÓ** beszélgetett.

Kedves Bátyánk, hadd kezdjük az elején! Kérjük, idézze fel gyermekkorának Váradját...

A hajdani Rákóczi út 35. szám alatti emeletes házban láttam meg a napvilágot, arccal a *Schlauch tér* felé, csak át kellett szaladnom a Fő utcán, s már ott voltam a park bokrai közt. Akkoriban szinte pillanatok alatt keresztelték át az utcánkat *Bulevardul Regele Ferdinandra*... A bérház kapujának két oldalán, lent, egy-egy pincelakás volt. Az egyikben a Berényi család lakott. Egy Brassó környékéről, Predeálról elmenekült vasutasfamília, az apa mozdonyvezető volt. A Berényi fiúk lettek a legjobb játszópajtásaim. Fájó szívvel gondolok vissza rájuk a mai napig. Rettenetes lehetett abban a pinceodúban élni, hiszen mellette csordogált le a szőlődombok felől a festékgár szennye, mely a strekk, a vasúti sínek alatt átbújva érkezett hozzánk. Az esővízzel bővült lila színű folyadék ott haladt el a pincelakás falainak a tövében, majd egy számomra kisfiúként félelmetes, sötét alagúton keresztül futott be a házunk alá. Teljesen átnedvesítette Berényiék otthonának a falait. Abból a családból minden évben kivittek valakit a temetőbe! A tüdővész pusztított közöttük. Ha lementem hozzájuk, éreztem az elviselhetetlenül nehéz, dohos levegőt. Előbb Berényi bácsi ment el, majd a Vilma, a Marci, a Jolán, az Ödön, végül meghalt Toncsi is. Minden évben kikísértek egy-egy koporsót az Olaszi temetőbe. A sors által halálra ítélt először kint üldögélt-köhécselt az udvaron, a kertben egy fűvőszékben. Az emberi létezés legmélyebb abszurdumát jelentette a szinte menetrendszerűen bekövetkezett tragédiák

sora. Mindig mondogattuk odahaza, hogy legjobb barátom, a Gyurika biztos megmarad, de az a titokzatos, sötétlila víz, az a halálfolyó őt is elvitte... Évtizedek múltán Budapesten összeismerkedtem két nagyvárad szülötésű, nálam idősebb írónővel, *Palotai Borissal* és *Palotai Erzsivel*. Erzszi az emlékirataiban többször valami lila vizet emleget, ami keresztülfolyt az udvarukon. Amikor találkoztunk, rákérdeztem: nem a Rákóczi út 35. szám alatt volt az a bérház? De igen! – sikoltotta... Később sikerült kicsempésznem az anyámmal váltott levelezésemet. Jóanyám leveleiben fel-felbukkant a Palotai bácsi meg a Palotai néni neve, ők ott egy nőifehérművarrodát tartottak fenn akkoriban.

Szülei házában alagsorából emelkedjünk a földszintre, ejtsünk szót az Ön családjáról, a szüleiről is...

A kaputól jobbra meg balra, a magasföldszinten középosztálybeli tisztviselőknél való, négyszobás lakások voltak. Az egyiket az apám bérelte, Gyuláról költözött Váradra, előbb törvényszéki bírónak, majd táblabírónak dolgozott. A Királyi Tábla ott volt a hajdani görögkatolikus szemináriumi bentlakás, a *Paszulyvár* mellett. Bár korán félárván maradtam, a táblabírói szemlélet erős hatással volt neveltetésemre.

Hubay Miklós

Apám az első világháború végén kitört spanyolnáthajárvány áldozata lett, az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjaiban. Egy évvel és egy nappal a születésem után! Anyám nagyon nehezen boldogult két gyermekével, hiszen az előző, a magyar impérium táblabírójának özvegyeként sokáig hiába várta jogos özvegyi nyugdíját az új román rezsimtől, pedig nemzetközi egyezmény szabályozta azt az utódállamokban. Eladogatta az értékeinket, rettenetes nyomorúságba kerültünk. Olykor a zsidó gyermekvédelmi szervezet jóvoltából egy-egy pár cipőhöz, egy-egy rend ruhához jutottunk. Végül apám egyik megözvegyült táblabíró kollégája emelt vissza bennünket a középosztálybeli létbe: elvette anyámat feleségül. Nevelőapám református volt, s katolikus anyámat egyháza megróttá amiatt, hogy vegyes házasságra lépve nem érte el, hogy kálvinista férje kötelezze el magát esetleg születendő gyermekeik felekezeti hovatartozását illetően, reverzálíst adjon. Történt mindez nálunk, holott Erdély és a Partium már János Zsigmond idejében a vallási türelem földje volt, mialatt Párizsban Szent Bertalan éjszakáján ezrével gyilkolták le a türelmetlenség megszállottjai a máshitű embereket...

Nemde, az Ön gyermekkorában még működtek a magyar felekezeti tanintézetek? Melyik iskolába írárták be?

A Barátok templomának plébániája mellett volt a híres-neves *Stark-iskola*. Én második elemista lettem, amikor a századik születésnapját ünnepelték. A Katolikus Körben, a színház mögött tartották a jubileumi ünnepséget. Kórusban énekeltek, hogy „Lajcsák Ferenc püspökünket / illesse most hálaének” – ő alapította ugyanis az iskolát. Az első sorban ott ült *Mayer Antal* apostoli kormányzó – akkorra a román hatalom „jóindulatának köszönhetően” Várad főpapja nem használhatta a püspöki titulust, mint az elődei nyolc évszázadig. Mellette foglalt helyet *Csernák Béla* református főjegyző és *dr. Kecskeméti Lipót*, a neológ zsidó hitközség nagy tudományú főrabbija. Nekem már nem volt alkalmam a fehérpapokhoz járni gimnáziumba, hiszen az orrom előtt zárták be a pre-montreiek híres-neves iskoláját. Volt osztálytársaim, akik aztán a Gojdu líceumba kerültek, zavart, lehajtott fővel jártak-keltek simléderes egyensapkájukban, egyikük-másikuk valóságos depresszióba süllyedt, hiszen máról holnapra kellett anyanyelvükről sok-sok tantárgyban egy másik nyelvre váltaniuk. Nem tudtak kibontakozni, nagyon nehéz helyzet-

be kerültek a magyar kisiskolások abban a céltudatos rendetlenségben, ami együtt járt a bukaresti inspektorok szorongást gerjesztő regnálásával. Akkoriban indította be – nem kis küzdelem árán – a jeles férfiú, Kecskeméti Lipót főrabbi a nevét viselő zsidó fiúgimnáziumot, ahol még évekig magyarul folyt az oktatás. Foglalkoztatott az a gondolat, hogy oda iratkozzam, de hát egy Ferenc József-i időkből jövő táblabíró família számára bizarrnak, elfogadhatatlannak tűnt egy ilyen döntés. Pedig, ha oda beíratlak volna, talán másképp alakul az életem...

Végül hová terelték, hiszen akkoriban Váradon már nem volt más továbbtanulási lehetőség?

Áldott legyen az emléke annak az elemi iskolai tanítónak – *Szeri Andornak* hívták –, aki akkor kezdte a pályáját, amikor én az elemi, és valami miatt úgy érezte, rám vigyázni kell! Amikor a negyedik elemi elvégeztem, arra nem futotta anyám nyugdíjából, hogy Magyarországon, a debreceni kollégiumba iratkozva internátust fizessünk. És akkor ő felajánlotta, hogy nyáron megtanulja a gimnázium első osztályának az anyagát, latinból, matematikából, németből és így tovább, szeptembertől pedig minden nap eljön hozzánk, engem tanít, kikérdez, és átmegyek Debrecenbe vizsgázni. Így végeztem el a gimnázium négy alsó osztályát, egy elemi iskolai tanító irányításával. Ezáltal viszont napi öt-hat óra szabadidőt nyertem, amit különben iskolában, padban kellett volna eltöltenem...

Mire használta az így nyert órákat?

Akkor kezdődött el a nagy olvasási láz korszakom, ami meghatározó volt az életemben. Most, amikor Váradra érkezünk, a Múzeum utcán kanyarodtunk le a Kanonok sorra. Balra elhagytuk a hajdani múzeum patinás épületét, amelyet már gyerekkoromban is tenispályák környeztek, télen ezeket jégpályának használták. Bár szorgalmasan kijártam a sporttelepre, se teniszezni, se korcsolyázni nem tanultam meg... De számomra nem ez volt a fontos. A múzeum kapujában állt őrt szünnapokon, minden csütörtök és vasárnap dél után Bartha bácsi, szutykos pipával a markában, és engem a nyitvatartási időn túl is beengedett, mert mostohaapám a Múzeum Egyesület egyik oszlopos tagja volt. Nemcsak mamutagyarak voltak ott kiállítva, meg bronzkori lószerszámok és az előcsarnokban eredeti Dürer-metszetek, hanem néhány terembe menekítették a magyar közgyűjtemények könyvtárát, az Úri Kaszinó könyveit, a Bölöni család bibliotékáját, a művészet iránt érdeklődő nagy papok gyűjteményeit. Utóbbiak könyvtárából rengeteg 19. századi művészeti kiadvány került oda. A Bölöni-gyűjtemény inkább történeti munkákból állt. Bár mindenki azt mondta: nem való ez egy ilyen kisgyereknek, hamar végigolvashattam *Teleki Józseftől* a monumentális, tizenkét kötetes *Hunyadiak korát*, meg *Szilágyi Sándor* tízkötetes, illusztrált opusát, a *Magyar nemzet történetét*, meg *Acsády Ignác* vaskos, kétkötetes művét, *A magyar birodalom történetét*, a *Magyar Történeti Életrajzok* füzetekinek sorozatát. Persze, egy leendő drámaíró számára rengeteg anyagot kínáltak ezek az olvasói kalandozások. Például Fráter György életét izgulhattam végig, miként lett kályhafűtőből bíboros, és bíborosként hogyan merték meggyilkolni a császár emberei Alvincen.

Irányította-e ezt a tájékozódást valaki, vagy teljesen ösztönösen olvasott?

Teljesen ösztönös volt, inkább a Gondviselés irányította. Oda-haza eladogattuk a százkötetes Jókainkat, mert nem volt mit enni, de azzal vigasztaltak, hogy a múzeumban majd megtalálom. Kerestem is *Az aranyembert*, meg *A tengerszemű hölgyet*, *A lőcsei fehér asszonyt*, de kiderült, hogy bár volt pár kötet Jókaijuk, a regények már nem voltak meg, szinte mindet hazalopták valakik. A drámakötetek viszont megmaradtak!

Mondhatnók, Önt a könyvtolvajok pre-desztinálták arra, hogy drámaíró legyen?

Igen, igen, ámde tudjuk: Jókai Mór-nak előrehaladott korában egy fiatal hölgy felé fordult az érdeklődése, s ez költséges kapcsolatnak bizonyult. Ez még egy százkötetes remekírónak is gondot jelenthetett. Emiatt maga Jókai elkezdte átírni a regényeit színdarabbá. Mert a színház elég jól fizetett akkoriban. Így kaptam meg Jókai saját átírásában a *Fekete gyémántokat*, az *Aranyembert*. Egy regény elolvasásához egy hét kellett, egy színdarabéhoz egy nap is elég volt. Ezek jó példái voltak a drámai tömörítésnek. Bevallom, ilyenformán a regényeit kihagytam, viszont megtanultam azok drámaaváltoztatát sűrített formában, egy ültő helyemben végigolvastam megszeretni. Jókai összes drámáit többször elolvastam – voltak közöttük eredeti színpadi művek is, például a *Thespis kordéja* vagy a *Földön járó csillagok*. Megmaradtak az emlékezetemben, olyannyira, hogy most, akár nyolcvan év távolából is tudnék idézni ezekből a teljesen ismeretlen Jókai-drámákból... Engedelmeükkel, meg is teszem. Kilencvenéves korában már elveszti a szégyenérzetét az ember, megengedheti magának, hogy száz esztendő felé tartva, akár szemérmetlen is legyen... A Kelemen László-féle, Kótsi Patkó János korabeli magyar színészekről ezt írja: „*Kóbor lovagjai a szellemharcnak, / őrvongó lantverők, vándorművészek, / hajósai egy távol tündérpartnak, / és hírnökei egy új, egy nagy hívésnek*, – ezt már akár Ady is átvehette volna –, *anyáknak arcán*

könny csorog miattuk, / apáknak átkát hordja szél utánuk, / feléjük hangját gúnyos hahotának.” Amióta ott, azon az alattam ringatózó bambuszlétrán a felső sorokban fellelhető könyveket böngészgettem, azóta őrzöm ezeket a sorokat.

Mi ennek a lenyűgöző memóriának a titka? Adottság ez, vagy megszerezhető valamiképp?

Azt hiszem, valami miatt, valaki révén elnyerhető, fejleszthető... Ez a valaki lehet egy szerető édesanya, egy odaadó elemi iskolai tanító... Hadd idézzem fel egy emlékemet első elemista koromból. A vizsgára *Endrődi Sándor A celli búcsú* című versével készültem, gondolom, anyám bukkant rá ott-hon valahol: „Mélységes erdők sűrűjén / Magános út vezet; / Az úton egy szegény, erőtlen / Asszonyka lépeget. // Gonosz hely, rabló nép tanyája / Az est is éjre vál’ / »Megállj!« hangzik a sűrűségből / S a sápadt nő megáll.” A „megállj” szót rikoltva mondtam, az egész iskola rémületére. S amikor tovább mondtam: „Kibuknak nyolcan is, s előlép / A rabló nép ura: / »Hová ballagsz te sápadt asszony?« / »A celli búcsúra.« // »S mit vissz’ a celli Máriának? / Mutasd a kincseket!« / »Oh nem viszek én semmit néki, / Csak tiszta szívemet!«” – Elmondtam az egész verset, amikor ezekhez a sorokhoz értem, hol én voltam a szegény asszony, hol meg „a rabló nép ura”, hol pedig a Szűz Mária, akkor az olasz plébános, *Rösler Lajos* megkérdezte: „Hát ezt hol tanultad, kisleány?”, válaszoltam: „Az édesanyámtól”, erre azt mondta: „Tiszteltetem az édesanyádat.” Hazamentem és elmondtam, s ez nagyon jólesett neki...

Ezek szerint ilyen memóriával később, az egyetemi vizsgáktól se kellett soha félnie?

Gyermekkoromban hatékonyak voltak az úgynevezett memoriterek. Tudom, a jelenlegi pedagógia eléggé következetesen fosztja meg a fiatalokat ettől az eszköztől, attól, hogy megtanulják a *Toldit* vagy az Arany-balladákat, vagy a *János vitézből* valamit könyv nélkül. Félttem a felnövő generációkat, hiszen nem kapják meg annak a hivalkodó büszkeségnek a lehetőségét, mint amivel én itten parádézom most, ezekkel a versekkel. De mindez nemcsak tudást, erkölcsi nevelést is jelent, magyarságra nevelést is, mély emberségre nevelést.

Azt is tudjuk, alapos történelmi ismeretei, a klasszikus irodalomban való tájékozottsága mellett, a kortárs magyar, illetve a világirodalmat is beportyázta, mire egyetemre került. Ki, hogyan segítette, irányította ebben?

A Fő utca másik végén, a Bémer tér mellett működött egy másik intézmény: *Hegedüs Nándor Hírlapirodája*. Ő újságfejedelem volt a két világháború közötti Váradon, a Magyar Párt képviselője a román parlamentben. Hegedüsné mindig ott ült a hírlapiroda kasszájában, és ahányszor elhaladtam mellette, a szélsőségesen jobboldali *Erdélyi Lapokat* szidta, hol Erdélyi Lopókként, hol Erdélyi Lápokként emlegetve a konkurens újságot. Miután keresztülhaladtam a napilapokkal, egyéb sajtókiadványokkal teli előtéren, beljebb várt a Paradicsom. Ugyanis ott állott Hegedüs Nándor huszadik századi, hatalmas világkönyvtára, a hazai és külhoni literatúra és filozófia gyűjteménye, Ibsentől és Strindbergtől kezdve Shaw Bernardig, Nietzsche-n keresztül Marx Károlyig, Jászi Oszkártól az Ady első kiadásokig, minden, minden megvolt. Ráadásul kötetekbe fűzve ott tárolták a *Színházi Élet* színdarabokat közlő mellékleteinek gyűjteményét is. Harminc lej volt egy hónapra a kölcsönkönyvtári belépő, de lehetett egy alkalomra egy lejt is fizetni, egynapos kölcsönzés végett. Párhuzamosan olvastam a Múzeum utcában Acsádytól *A magyar birodalom történetét*, Hegedüséknél meg Jászi Oszkárt. Ez a polarizálás izgalmas szellemi kaland volt. Utólag jöttem rá, milyen gyönyörű volt, hogy egyszerre készül-

hettem föl a *Váradi Regestrum* történetéből, Bunyitay kötetei alapján, az utca másik végén pedig Shaw legfrissebb könyveit olvashattam, Hevesi Sándor előszavával, jegyzeteivel. Ez a két pólus határozza meg azóta is az életemet. Úgy érzem: nem szegényemre, hanem becsületemre válik, hogy ez a két látszólag külön világ az én szívemben egy, és mindezt annak köszönhetem, hogy Váradon nevelkedtem. Nemrég valaki a darabjaimról faggatózva, újból és újból az *Egy szerelem három éjszakája* című drámámra tért vissza. Elmondtam: ennek a darabnak a nézőterén a közönség nem érzi azt, hogy megosztott, mint ahogy a színházon kívül oly sok helyütt. Valamiféle megosztottság Szent István korában is létezett, a kuruc korban is, aztán a múlt században felszínre jött a népi-urbánus ellentét, ahogy korunkban is legalább két tábor feszül egymásnak. Talán néhány drámámmal sikerül két-három-

Hubay Miklós itthon*

Ilyen időkben... Szeszélyes, hideg, szeles idő Kolozsvárott. Az időjárásra, vagy az időkjárására gondoljunk? Voltak rosszabb idők is, mondhatná persze valaki. Például a huszadik század második fele; vagy éppen a 16. század!... Kezemben a *Színház a Cethal hátán* című kötet (drámagyűjteményeinek egyike – jelképességében milyen kiváló cím); a kötet fülszövege fölött egy harmincöt éves fénykép: huncut mosolyú, hunyorgó, nevető arc – később, miután Hubay Miklóst megismertem, tudtam, ez a fotó semmiképpen sem fejezi ki a Rá jellemző nyíltságot, titkokat s lelki traumákat feltáró mélységigényt; a drámaíróét, aki mintha a Rembrandt festményén látható Tulp doktor szikéjével boncolná fel tárgyát, alanyait, fölényes (értsd: szakmai fölénnnyel), magabiztos eleganciával.

A süllyedő Magyarország Balassi Menyhártja, de Oláh Miklós is. Régies nyelv – modern effektusok. Barokk oltár a szín; „világi” színházat ígér. A *Színház a Cethal hátán*-ról a kolozsvári találkozón többször is szó esett, az író vallomásaiban is: színház a színházban, az első (névtelen) magyar drámája – a *Comoedia Balassa Menyhárt árultatásáról* – négyszáz éven át nem jutott színpadra. Ebből írt maradandó 20. szá-

órányi időre egyben tartanom a közönséget a nézőtéren. Magamat nem érzem „kettébe osztva”, hiszen a szabadelvűektől a szélsőségesnek tartott jobboldali lapokig mindenki szeretettel köszöntött a 90. születésnapomon... Azt mondom, az az egyetemesség, amelyre minden ember teremtvé van, a darabjaimban is érvényesül. És ezt az egyetemességet innen, a kétpólusú Nagyváradról hoztam magammal.

(Az Erdélyi Riport *hetilapban megjelent szöveg alapján*)

zadi színpadi művet Hubay Miklós – a többszörösen „életre keltő”! Ő, aki elődök (Madách ifjúkori, Károlyi Mihály) műveit írta újra – drámái ragyogó színpadi lehetőségek, kísérletek voltak mindig –, számunkra azonban kényszerű könyvélmények folytán, mert nem utazhattunk kedvünkre magyarországi bemutatóira, évtizedeken át csak a könyvdrámaélmény maradt... S most eljött közénk. S vele együtt az örök Hubay-kérdés: Meg lehet-e menteni a világot a rombolástól? S ha nem – miért?...

Mindig élvezettel olvastam Hubay kommentárjait, vallomásait, távoli dolgokat összekapcsoló asszociációs rendszerét. „Fagyott embert életre kelteni, azt mondják, legjobban eleven test melegével lehet.”

* Hubay Miklós 2008 áprilisában, nagyváradi díszpolgárrá avatása előtt járt Kolozsvárott, a *Korunk* meghívására.

Ez a mondat megmaradt bennem szinte negyven éve... S az előítéletek nélkül, közvetlenséggel társalgó, emlékeket föl-
idéző szellemmel megáldott eleven test, hihetetlen, immár
kilencvenéves. Öleljük magunkhoz, hátha visszatér belénk
– nemcsak a magyar drámairodalomba – az élet.

Ugyanúgy keltette volt életre Károlyi Mihály ismeretlen
drámai művét, a *Ravelszkit* is; Csontváry, Teleki László kons-
tellációba helyezi be mint remekművet. (A *Kegyenc* annak
idején négy előadást ért meg, ám ott volt Hubay Miklós szá-
mára is a termékeny példa: Illyés Gyula átdolgozása!) Kár-
olyi Mihály 1927-ben, az emigrációban, egy londoni panzió-
ban írta meg egyetlen színpadi művét, s az Hubay szerint
nem alkalmazkodott az elfogadott, bevett ízlésszabályok-
hoz. Torzóként hat olykor a legjobb, a legkiválóbb (véli az
„újraéltető” szerző); innen már egy lépés a következtetés: a
torzó a nagyság kísérője lehet!

Elveszett, negyven évig nem tudtak róla, s a szórakoztató
„drámaiparnak” aligha hiányzott újabb negyven éve, amióta
Hubay Miklós nagyszerű drámává formálta-sűrítette, örök
időkre szóló áthallásokkal. A dráma hősének ugyanis meg

kell hálnia, hogy eszméje győzelmet
arathasson... De ha a halál álhír volt?
– pártjának vezetősége úgy dönt, hogy
maradjon áldozat. Az eltorzított kul-
tusz és valóság mindenképp agyonüti.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján
„darázsfészekbe” nyúlt Hubay Mik-
lós. Lehet-e szent cél, mely hazugság-
ra épül?... Itthon vagyunk.

S ma, persze, okosak vagyunk.

A drámaíró nem apokalipszist hirdet
– csak óvni szeretne. *Világvégiátékok*
című kötetében és szelíd panopti-
kumfiguráival is. Az utolsó, megren-
dítő Hubay-darab, az *Elnémulás*
tavalyelőtti nagyvárad-i bemutatójá-
nak tanulsága szerint is.

LÁSZLÓFFY CSABA

Az a bizonyos nagy füzet

2008 tavaszán megbízatást kaptam: fogalmazzak laudációt
Hubay Miklós nagyvárad-i díszpolgárrá avatására. Készség-
gel tettem eleget a megtisztelő felkérésnek, s a rendkívüli
tanácsülés előtt felkerestem az életének tizedik évtizedébe
lépett Mestert a szállodai szobájában, hogy a városházára
kísérjem látásának fokozódó gyengülése miatt. Városunk
szülötte – számos magyar és nemzetközi akadémiai kitünté-
tés és irodalmi díj birtokosa – szemlátomást gyermeki izga-
lommal készült az ünnepi alkalomra, ahol a város tanácsa
díszpolgári titulussal jutalmazza meg őt.

A kezembe nyomott egy jókora füzetet, azzal a kérelemmel,
hogy olvassam fel köszönőbeszédének vázlatát. A szöveg
szinte a teljes füzetet kitöltötte, nem, nem terjedelmes volta

miatt, hanem mert az író filctollal
rótt, hatalmas fekete betűiből négy-
öt szónál több nem fért egy-egy oldal-
ra... Hubay ugyan a véleményemet is
megkérdezte mondandójával kapcso-
latban, de amikor azt kérte, hogy
másodszor is, harmadszor is olvas-
sam fel a szöveg-vázlatot, rá kellett
döbennem: segédkezőm a beszéd
memorizálását szolgálja. A több mint
negyven színdarab szerzője, a szín-
házi dramaturgia egyetemi szintű
tudora nem akart szégyent vallani a
várad-i publikum előtt, ezért gyako-

rolta három ízben a segedelmemmel frissiben felrajzolt szö-
vegét. Háromszor olvastatta fel, és utána háromszor adta elő
ott, a szállodai szobában, hogy válasza hiba nélkül, zökke-
nőmentesen hangozzék el a városháza dísztermében.

Kitüntetettünk nagyra értékelt költő barátja, Horváth Imre
verssoraival fűszerezte többször a mondandóját. A szövegbe
fűzött versidézeteket nem kellett felolvasnom számára, hisz
– mint megannyi beszélgetésünk alkalmával már bebizonyí-
totta – a Horváth-életmű javát betéve tudja, és bármikor

Amiben igazán magára lelt, az a szorongás

Beszélgetés Hubay Miklóssal a Horváth Imre-mítoszról

Néhány nappal Horváth Imre születésének centenáriuma
előtt, 2006 őszén Nagyváradon járt Hubay Miklós író, drá-
maíró, aki a harmincas évek végétől közeli barátja s egyik
legértőbb ismerője volt a költő műveinek. A gyermek- és kis-
diákéveit Váradon töltő, Budapesten élt drámaíróval az
akkor még üzemelő Park szálló kávézójában beszélgettünk,
néhány lépésnyire attól a lakástól, ahol Horváth Imre a het-
venes évekig élt. **SZÜCS LÁSZLÓ** és **TAVASZI HAJNAL** interjúja.

*Mindmáig rengeteg történet él a váradiai körében a költőről.
Mit gondol, mi az oka ennek a személyes mozzanatokban gaz-
dag, élő emlékezetnek?*

Szinte az első pillanattól kínálkozott, hogy Horváth Imre sze-
mélyisége körül Váradon legendák és anekdoták szülessenek.
S ez az ő auráját gyönyörűen megnövelte. Megy a Fő utcán,
baktat, s szembejön vele a háztulajdonos Waiszlovits Emil
vagy a testvére, Várad két leggazdagabb embere. Jön tehát
Waiszlovits, s már a távolból megemeli kemény zsirardika-
lapját a költő előtt. Mert neki itt olyan becsülete van. Ugyan-
akkor az is róla szóló történet, hogy megy az utcán, télen, s a
nadrágja szárából tekeredik ki az *Adevărul* vagy a *Dimineața*

képes előhozakodni Várad költőjé-
nek akármelyik négysorosával, bár-
melyik nagyobb lélegzetű poémájá-
val. Mert Hubay Miklósnak csupán a
látása gyengül, briliáns emlékezőte-
hetsége, szellemi frissessége nem.
Quod erat demonstrandum, az értők
ámulatára...

SZILÁGYI ALADÁR

napilap, amit alsóruha helyett hord.
Rengeteg ilyen anekdota élt s él.

Talán ő maga is táplálta ezeket?

Nem hiszem, egyik-másikat nem is
ismerte, nem is hallotta. Arra viszont
magam is emlékszem, hogy ülünk itt
kint a Japport cukrászdánál, s néz-
zük, amint a tűzoltók kivonulnak
valahova a közelbe. Valaki odaszalad
hozzá, s kiáltja: „Siessen, Horváth úr,
mert ég a háza.” Ám Imre zavartala-
nul issza a kávéját, s mesél tovább
egy elkezdett történetet. Oda sem
bagózik arra, hogy ég a háza. (A tör-
ténet egy másik változata szerint fel-
nézett az újságjából a hírvivőre, s
csak annyit szól: „Mi vagyok én, tűz-
oltó?”) Bezzeg amikor egyszer évek-
kel később a macskájuk szájában
megakad egy csirkecsont, s az állat

köhögni, fuldokolni kezd, abba belebetegszik. Az aggodalomba. Pillanatok alatt összeomlik, s annak ellenére, hogy a macska pár perccel később már jobban van, Imrét rettentő állapotban kellett Marosvásárhelyre kórházba szállítani.

Én tudok ilyen történetből kettőt, hármat, négyet, s ezeket ismételtetem. Más is tud kettőt, hármat, négyet, ugyanazokat, másokat. S ezek első költői pillanataitól ott lebegtek körülötte, ott volt, ott van, száz év után mondjuk ki bátran: *a mítosz*. Van egy Horváth Imre-mítosz. S ha mindehhez hozzávesszük a Sárga házzal és a Margit asszonnyal kapcsolatos történeteket is, azt, hogy Margittal miként ismerkedtek meg, Margit hogy járt be a Sárga házba, hogy emelte ki onnan őt, hogyan mentette meg. Vagy tette esetleg a fordítottját... Imre egy igen különös jelenség volt, s ennek a jelenségnek volt valami különös belső koherenciája. És hitele, mely a költészetében, különösen négysoros verseiben csúcsosodott ki, azokban, amelyek sajátossá, egyedivé tették őt. Azzal pedig szerencséje volt, hogy Várad, a város, amely látta Adyt, őt elismerte.

Csakhoggy Várad akkor, ahoggy most is, mégiscsak az irodalmi élet periferiájának számított. Talán ez hátrányosan is érintette Horváth Imre szakmai-irodalmi elfogadtatását, a számára mind a mai napig érvényesen kijelölt helyet a kor irodalmában.

Budapesten bizonyosan meglett volna a hatszáz kávéház közül az, ahová jár, s kialakul az asztala, az udvara. S terjedt volna a híre az interkávéházi ozmózisban. Várad viszont emberileg, szellemileg úgy állt mellette, körülötte, ahoggy az neki kellett. Megadta neki azt, amire szüksége van. Még akkor is, ha netán legenda az, hogy Waiszlovits neki előre emelt kalapot. De a váradi polgárság megadta neki, a költőjének azt, ami jár, a maga kivételes érzékenysé- gével és kultúrájával. Amíg volt váradi polgárság. Semmi idegenkedést, lenézést, kigúnyolást nem éreztem a közép- osztály részéről az ő irányába. Függetlenül attól, hogy költé- szetét értették vagy sem.

Később, az '50-es, '60-as években tartották-e a kapcsolatot?

Szent Isten, mikor is volt az? Ja igen, amikor már Margit megpezsztítette, s felkapta őt a közélet, reprezentatív embe-

révé tette. Tény, hogy ez jólesett neki. S tény az is, hogy megérdemelte. Egy jó pont a közélet javára. Ő persze cse- rébe busásan fizetett ezért, elég, ha csak az új román himnuszhoz írott ódájára gondolunk.

Korábban Diamandi Viktória mellett írt ő igazán jó verseket. Egyetért ezzel?

Én erős túlzásnak tartom, hogy a köl- tők műveinek az értéke éppen az aktuális hölgy társaságától függ. Az tehát nem igaz, hogy ha Viktória a felesége, akkor jó verseket ír Horváth Imre, ha viszont Margit, akkor gyen- gébb dolgokat. Az is tény, hogy az első kötetében nem tudott csak remekműveket írni. Legalábbis én akkor úgy láttam, s ma sincs ebben sok túlzás. Fiatal is volt. De amiben igazán magára lelt, az a szorongás. Meg tudta fogalmazni a szorongását, jobban, mint bárki más. S ez számára költőként hasznosabb volt bármi másnál, bárki másnál.

Visszatérve az ötvenes évek hejehujá- jára, ő úgy érezte, emberileg, szolida- ritásból illik benne részt vennie. Lehet, hogy ebben Margit is segítette, de legyünk őszinték, szívesen részt vett benne ő maga is. Szeretett volna együtt örülni az emberekkel. Tudják, neki a rossz versei is őszinték. Lehet, hogy részemről ez csúnya elfogult- ság. De emlékezzünk arra a versre is, ami abban az iszonyatos szorongás- ban született. „*Jobb a bénának, kinek rossz gerince / e percben épp a halk műtőben roppan. / Jobb, ki testére iszo- nyattal tekintve / senyved a gennyes lep- ratáborokban.*” S aztán az utolsó sza-

kasz: „*És annak is, ki koporsóban éled, / érzi, betömi a föld sze- mét, száját, / mert vélem s véled szörnyűbb is történhet: / oly idő vár rám és oly idő vár rád.*” Oly idő vár rád, s oly idő vár rám. Nagyon régi vers. Úgy emlékszem, harminchétben írta. Higgyék el, a világirodalomban nincs ehhez fogható reakció a fasiszmus felemelkedésére anélkül, hogy politikáról szólna. Ha egy költőnek nemcsak a stílusa, hanem a személyisége is kifejlődik, akkor ez meghatározza mindezt egy egész életre. A szerencsés költők ilyenkor fiatalon meghalnak.

Hogy Petőfi mit írt volna a Bach-korszakban, vagy Radnóti Rákosi idején? Ki tudja? Imre túlélte a fasiszmust, amit nála emlékezetesebben nem tudott abban az időben senki sem versben megjósolni. Amióta tizennyolc évesen ezt a verset hallottam tőle, azóta ott van bennem. Hallom: oly idő vár rám, oly idő vár rád.

S a későbbi fejlemények kapcsán mindehhez hozzá kell ten- nem még, hogy Erdélyben a magyar kisebbségnek egy fok- kal több reményt jelentett a kommunizmus, mint más országokban. Valahogy én ezt így vélem most is. Negyvenöt- ben pedig meg is volt még minderre a reménység.

Később beszéltek-e még ama hejehujás korszakról?

Nem, nem beszélünk róla. Tapintatból sem – gondolom. Ugyanakkor azt hiszem, állta volna, ha szóba hozom. Vitat- kozott volna róla. Imre szeretett vitatkozni. Jól is tudott vitatkozni, akárcsak József Attila. S Imre felkészült vitatko- zó volt.

Helyére tudta tenni magában a századot, amelynek majdnem egészét végigélte?

Egyetlen ember volt, aki a maga századát a helyére akarta tenni. Madách. Megpróbálkozott vele, s ez majdnem sikerült is neki. Koestler a maga századát, a huszadikat „elpuskázott századnak” nevezte, bár a kifejezés fordításához kerestem egy olyan szót, amely nem hódol be a mai politikai stíldivatnak...

Horváth Imre egyik időskori interjújában, a nyolcvanas években arra a kérdésre, hogy mi szeretett volna lenni, ha nem költővé lesz, csupán annyit mondott: magyar úr. Ilyen kép él róla Önben?

Ez tökéletesen ráillik. Az is volt. Egy magyar úr, az ippi és érkeserűi Fráter famíliából. Bármilyen osztályba szü- letik az író, elfogadhatja azt, és lázad- hat is ellene. Nagyon pontosan tud- juk, mit számít az ember életében az első tíz év, mielőtt még ésszel él az ember. Mielőtt tájékozódik és állást foglal. Freudból, a pszichológiából tudjuk jól, mit számít ez az idő. S hogy ő ebből később mit tud kihozni. A lényeg az, hogy a kezében van az adottság. Már csak az a kérdés, hogy élete játszmájában ő mit tud ezekből a lapokból kihozni.

Magam is, mint a magyar középosz- tály tagja, védem a jogomat ahhoz, amit elfogadhatok és megtagadhatok ebben a középosztályban. Aztán hogy valaki – József Attilát idézve – mit tud mindebből kilicitalni, az esé- lyeiből, a lehetőségeiből? Kilicitalha- tunk lázadó remekműveket vagy rémes apológiákat. Thomas Mann csodálatos apológiákat licitált ki a maga polgári létéből. Más pedig, mondjuk Déry Tibor, lázadást licitált ki a maga polgári létéből. Pedig mindketten egyformán polgárok vol- tak. Thomas Mann soha nem tagadta meg az osztályát. Déry megtagadta. Ami nem jelenti azt, hogy akár az egyiket, akár a másikat ezen az ala- pon bírálgatnám. Szabadságunk legyen a személyes szabadságunk. Ha másban nem, az alkotásban.

A Horváth Imre-centenárium arra is alkalmat adhat, hogy a költő személyi- ségére, művére ráterelhessük azok figyelmét is, akik nem ismerhették. Miként érdemes ezt a feladatot felvállal-

ni, mit tanácsol a szellemi hagyaték őrzőinek? Hogyan emlékezzünk, emlékeztessünk Rá?

Filmet kell írni róla, a leginkább ez kínálkozik. Amit az előbb az ő aurájáról mondtam. Olyan filmet lehetne írni a Sárga ház lakójáról. Látom is a képeket, ahogy ez a hatalmas terem-tő géniuszt ott járkál a zárt osztályon: „*Fent a hegyen fénylik az idegosztály. / Tavasszal még te is ott fent napoztál – / s most, mint árnyék lebegsz a zártosztályon. / Hitted-e, hogy Isten így kiostál-jon?*” Félelmetesen nagy film lehetne. Tudjátok, száz év után már csak ezzel lehet betörni. Mert a kánon a magyar irodalomban, de az is lehet, hogy minden irodalomban olyan, hogy ha megveszekedik az ember, akkor sem lehet rajta változtatni. Esküszöm, ez így igaz. Hacsak valami rettenetes nagy dolgot nem tudnak az utódok csinálni. Változtatni az irodalom-történeszek által besorolt értékrenden. „Jó – bólintanak –, igen, tudjuk” – esetleg egy-két jelzőt meg is változtatnak, de a

lényegen semmit. Mondjuk azt elfogadni, amit én Horváth Imrével kapcsolatban érzek. Azt, hogy kora Európájában nagyon kevés ilyen költő volt. De ezt csak a váradiak tudják, csak mi váradiak. Ezen nem változtat semmi. Nem tréfából mondtam, igenis, tessék filmet csinálni róla! S ott a televízió is. Vagy ha valaki egy regényt írna. Talán.

De ha mindez nem történik meg, akkor sem történik semmi baj. Ezek a versek akkor is egy életen át segítik azokat, akik ismerik, olvassák őket. Elkísérik úgy, ahogy engem is elkísértek.

akkori kortársat, meg az akkori klasszikusat. Egyetemen, több mint egyetemi szinten. Azért, hogy ma is jelen vagyunk, és ott maradjunk Olaszországban az irodalmunkkal, kevesen tettek többet, mint (a nagyváradi) Hubay.

Visszafogadják. Budapesten 1987–1996 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, 1991-től pedig tíz éven át Magyar PEN Klub ügyvezetője, később elnöke lesz. Ott sem rossz az az időszak! Ezen most gúnyosan nevetne. Ekkor ismerteti el nemzetközi szinten az önálló magyar PEN Centrumot Romániában.

Személyes emlék, élmény is. Mindent olvasott. Minden könyvet, és minden irodalmi, művészeti folyóiratot. Írószövetségi elnökségének egy-két évében, az ifjú írók titkáráként a nyolcvanas évek derekán minden hét keddjét egy hosszú asztalnál mellette tölthettem (voltak ott még sokan mások, legalább tizenketten), ő volt az elnök. De előtte, a tit-

kársági ülések előtt Hubay kint ült a lépcsőházzal szembeni fogadóban a bejárattal szemben, a szeme előtt állt meg a lift, mintha várta volna a kilépőket. Minden kedden. Ha megérkezett, szavalni kezdte az előző heti *Élet és Irodalomban* vagy az a havi *Új Írásban*, *Kortársban*, *Tiszatájban* megjelent versedet. Az enyémet csak egyszer, mert annyi voltam. De mindenki másét. Jó, nem szavalta, idézte lelkesen.

Hubay Miklós, író, drámaíró, műfordító és nagyváradi – most lelepleződik.

KÖRÖSSI P. JÓZSEF

Mindenkitől mindent olvasott

Hubay Miklós Nagyváradon született 1918-ban, az akkor Rákóczi utca 35/C alatti házban élte egy darabig kisgyermekkorát. Idén tavasszal lett volna 100 éves, s e kijelentés esetében nem erős túlzás, hiszen túl a kilencvenen is megmegfordult még Váradon, sőt, ez időben még a visszatelepítés lehetőségét is megpendítette. Ha lehetne városban, kisvárosban, nagyvárosban 100 évesnek lenni. Innen Debrecenbe, majd Gyulára került középiskolásnak, aztán Budapestre, ahol az ELTE-n tanult.

Ki mindenki megy el, ki mindenki marad. Gondoljunk Adyra, Tabéryra, az összes holnaposra, mindenkire, aki úgy ment innen el, hogy itt maradt. Mert azt már mindenki tudja, hogy a váradiak szerint kétféle ember él a világban: váradi meg nem váradi, és a váradiak szerint a váradiak vannak többen.

Hubay 1942-ben genfi ösztöndíjas. Francia író barátait arra ösztönzi, hogy magyar költők, főleg József Attila verseit for-

dítsa franciára. Miközben forgatókönyveket ír, és az első magyar musical megírása is az ő nevéhez fűződik. Szóval, messzire ment. Egészen addig, ahova Nagyváradról a tehetségnek menni lehet ahhoz, hogy Nagyváradon nagyváradi maradjon.

Az 1956-os forradalom napjai alatt a Parlamentből vezényelte a Szabad Magyar Rádió irodalmi adásait. Miatán második hazájában sem létezhetett már, Hubay Miklós pályafutása 1974–1988 között Firenzéhez kötődik, ahol állítása szerint ugyanolyan kék az ég, mint Váradon. Persze, szerencséje volt, meg tehetsége, tudása hozzá, ahhoz, hogy ott, Firenzében népszerűsítse a magyar irodalmat, az

Hubay Miklós

Hubay Miklós

